

ВЕРХОВНОГО Вісник Суду України

Про незалежність судової влади

У Раді суддів України

Новели цивільного судочинства

Практика розгляду судами
кримінальних справ про злочини,
пов'язані з порушенням вимог
законодавства про охорону праці

Стан здійснення судочинства
судами загальної юрисдикції
у 2006 р. (за даними судової
статистики)

2007

№ 6(82)

Офіційне науково-практичне видання

Офіційне науково-практичне видання.
Виходить дванадцять разів на рік.
Засноване 22 липня 1994 р.
Свідцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної колегії — П.П. Филипчук
Редакційна колегія:

В.П. Барбара,
В.В. Городовенко (к.ю.н.),
О.Ф. Волков,
Н.О. Кирєєва (к.ю.н.),
Л.М. Козаченко (відп. секретар),
Н.С. Кузнєцова (д.ю.н.),
В.П. Лакизюк,
Ф.М. Марчук,
М.І. Мельник (д.ю.н.),
С.М. Міщенко,
В.П. Потапенко,
З.В. Ромовська (д.ю.н.),
І.Л. Самсін,
Ю.Л. Сенін,
А.О. Селіванов (д.ю.н.),
В.В. Сердюк (к.ю.н.),
О.О. Терлецький,
М.І. Хавронюк (к.ю.н.),
В.І. Шакун (д.ю.н.),
М.Є. Шумило (д.ю.н.),
А.Г. Ярема (заступник голови редколегії)

Редакція не завжди поділяє
думку авторів статей.
За точність наведених у статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної колегії
з обов'язковим посиланням на джерело

Анотована інформація про черговий номер
журналу ще до виходу його у світ подається на
web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 1996—2007

2 У Пленумі Верховного Суду України

*At the Plenum of the Supreme Court
of Ukraine*

- 2 **Про незалежність судової влади**
*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 13 червня 2007 р. № 8*

*On independence of judicial power
Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine
of June 13, 2007 No. 8*

7 У Раді суддів України

At the Judicial Council of Ukraine

- 7 **Заява Президії Верховного Суду України та
президії Ради суддів України від 21 травня
2007 р.**

*Statement by the Presidium of the Supreme Court of
Ukraine and Presidium of the Council of Judges of Ukraine
of May 21, 2007*

- 9 **Щодо призначення суддів на адміністративні
посади в судах загальної юрисдикції та
звільнення з цих посад**

Рішення Ради суддів України від 31 травня 2007 р. № 50

*On appointment and discharge of judges
from administrative posts in general courts
Decision of the Council of Judges of Ukraine
of May 31, 2007 No. 50*

11 Судова практика

Judicial Practice

- 11 **Рішення у цивільних справах**

Decisions in civil cases

- 15 **Рішення в адміністративних справах**

Decisions in administrative cases

- 16 **Рішення у господарських справах**

Decisions in economic cases

- 18 **Рішення у кримінальних справах**

Decisions in criminal cases

- 21 **Рішення у справах про адміністративні
правопорушення**

Decisions in cases on administrative offences

23 У судових палатах

At the Judicial Chambers

23 Практика розгляду судами кримінальних справ про злочини, пов'язані з порушенням вимог законодавства про охорону праці

Courts practice in dealing with criminal cases on crimes related to violation of legislative requirements on labour protection

30 Судова статистика

Judicial Statistics

30 Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2006 р.

(за даними судової статистики)

State of justice delivering by courts of general jurisdiction in 2006 (according to judicial statistics)

45 Точка зору

Opinion

45 Ромовська З.В. Проблеми у застосуванні норм спадкового права

Romovska Z.V. Problems in application of succession law's norms

Міжнародні зв'язки

International Co-operation

Адреса редакції:

01024 Київ 24, вул. П.Орлика, 4^а,
кімн. 231, 516.

Телефони:

голова редакційної колегії (044) 253-3502,
відповідальний секретар (044) 253-1683,
редактори (044) 253-7081, 253-1683,
група технічного забезпечення
(044) 253-0687.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори

А.В. Гончарук,
П.О. Мусієнко,
К.С. Мусієнко,
Н.М. Федоровська

Комп'ютерний набір

І.П. Рябенко

Верстка

С.І. Самкової,
В.М. Горобченка

Репрографія

В.М. Горобченка

Фото

П.О. Мусієнко,
В.С. Негребецького

Оформлення обкладинки

В.С. Жиборовського

Переклад англійською

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»
04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.
Телефони: (044) 434-8406, 449-9455.
E-mail:
istina_sales@ukr.net
istina_book@rambler.ru

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.
Телефон (факс): (044) 502-6808.

Підписано до друку 16.06.2007.
Формат 60×90/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 02031і.
Наклад 5780 прим. Ціна договірна.

У Пленумі Верховного Суду України

Про незалежність судової влади

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 13 червня 2007 р. № 8*

Відповідно до Конституції України (статті 6, 126, 129) державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Судді при здійсненні правосуддя незалежні й підкоряються лише закону, а вплив на них у будь-який спосіб забороняється. Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією та законами України.

Гарантії незалежності і недоторканності суддів як носіїв судової влади та самостійності судів як судових органів визначено Конституцією та законами України, зокрема законами України від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» та від 15 грудня 1992 р. № 2862-XII «Про статус суддів». Такими гарантіями, зокрема, є: здійснення правосуддя виключно судами; особливий порядок призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; здійснення правосуддя відповідно до встановленої законом процедури; таємниця прийняття судового рішення і заборона її розголошення; обов'язковість судового рішення; недопустимість втручання у здійснення правосуддя, впливу на суд або суддів у будь-який спосіб, неповаги до суду та встановлення відповідальності за такі діяння; особливий порядок фінансування та організаційного забезпечення судів; належне матеріальне та соціальне забезпечення суддів, а також визначені законом засоби забезпечення особистої безпеки суддів, їх сімей, майна та інші засоби їх правового захисту; функціонування органів суддівського самоврядування.

Незалежність судової влади, її рівність із законодавчою та виконавчою владою є невід'ємними

ознаками правової держави, в якій кожен має право на судовий захист своїх прав і свобод. Незалежність судів встановлена в Україні як конституційний принцип організації та функціонування судів з метою забезпечення права осіб на такий захист. Недоторканність суддів не є особистим привілеєм, а як один з елементів статусу суддів має публічно-правове призначення — забезпечити здійснення правосуддя незалежним, неупередженим і справедливим судом.

Таким чином, реалізація зазначених правових гарантій здійснення правосуддя є необхідною передумовою належного виконання судом своїх конституційних функцій із забезпечення дії принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави (статті 3, 8, 55 Конституції України).

Разом з тим, гарантії самостійності судів та незалежності суддів в Україні належним чином не забезпечені. На практиці законодавчим органом, органами виконавчої влади, їх посадовими особами ігнорується конституційний принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Мають місце спроби втручання в організацію діяльності судів, вирішення конкретних судових справ, перешкоджання здійсненню судами правосуддя на визначених законом засадах, тиск на суддів шляхом погроз, шантажу та іншого протиправного впливу, в тому числі у формі прийняття незаконних нормативно-правових актів та правових актів індивідуальної дії, неправомірного використання суб'єктами влади наданих їм повноважень, а також незаконного наділення деяких

державних органів відповідними повноваженнями, що посилює залежність від них судів та суддів.

Останнім часом факти тиску на суддів і втручання в діяльність судів набули системного та відвертого характеру, зокрема при розгляді судами справ, формуванні суддівського корпусу, призначенні суддів на адміністративні посади, вирішенні питань про відповідальність суддів. Грубо порушується визначений законом порядок притягнення суддів до відповідальності в частині встановлення її підстав, строків притягнення до неї, забезпечення суддям, стосовно яких вирішується питання про відповідальність, можливості вжити передбачених законом заходів щодо свого захисту. У діяльності суб'єктів, до компетенції яких належить вирішення питань про відповідальність суддів, у деяких випадках вбачається упереджений підхід та намагання вчинити розправу над суддями за їх професійну діяльність. Проведення такими суб'єктами перевірок супроводжується виходом за межі компетенції та перешкоджанням виконанню суддями професійних обов'язків (це виявляється, зокрема, у незаконному вилученні судових справ, пред'явленні вимоги надати відомості, які становлять таємницю нарадчої кімнати).

Вказані негативні явища набули значного поширення і становлять загрозу утвердженню в державі принципу верховенства права, здійсненню правосуддя на засадах, визначених Конституцією та законами України.

У свою чергу суди та судді у своїй діяльності не завжди керуються виключно Конституцією та законами України, піддаються протиправному впливу посадових осіб органів державної влади, суб'єктів політичної діяльності, допускають безкарне втручання у вирішення судових справ, що завдає істотної шкоди демократичному конституційному ладу, правам і свободам громадян, інтересам суспільства та держави. Не здійснюючи належного правового реагування на протиправні тиск та втручання, судді тим самим сприяють поширенню суспільно небезпечних посягань на правосуддя, не забезпечують в межах своїх повноважень дотримання принципів самостійності судів і незалежності суддів, конституційних засад судочинства. Крім того, суди не завжди враховують у своїй діяльності положення постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», в якій надано рекомендації щодо правильного застосування норм Конституції України при здійсненні правосуддя.

Держава зобов'язана гарантувати, забезпечувати та оберігати незалежність судової влади. Її зміцненню має сприяти правильне застосування закону самими суддями.

З метою забезпечення однакового та правильного застосування судами законодавства, що вста-

новлює гарантії незалежності судової влади, Пленум Верховного Суду України **постановляє** дати судам такі роз'яснення:

1. Професійні судді (далі — судді) та залучені у визначених законом випадках для здійснення правосуддя представники народу є носіями судової влади в Україні, які здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади. Судді є посадовими особами судової влади, які відповідно до Конституції та законів України наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді України та судах загальної юрисдикції.

При здійсненні правосуддя судді повинні утверджувати гарантовану Конституцією та законами України незалежність та самостійність судів, підвищувати авторитет судової влади, забезпечувати обов'язковість судових рішень шляхом справедливого, неупередженого і своєчасного розгляду та вирішення судових справ, дотримання присяги судді, належного правового реагування на факти тиску на них, втручання в судову діяльність та інші протиправні посягання на правосуддя.

За наявності підстав вважати, що відбувається посягання на незалежність судді щодо неупередженого вирішення судових справ, він повинен вжити заходів для припинення такого посягання та притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності.

2. Виходячи з того, що незалежність суддів є основною передумовою їх об'єктивності та неупередженості, суддя при здійсненні правосуддя підкоряється лише закону і нікому не підзвітний. Суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону. Рішення в судовій справі має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи, під час якого не може надаватися перевага правовій позиції будь-якого учасника судового процесу, в тому числі прокурорів, захисників, представників юридичних чи фізичних осіб.

Незалежність суддів при розгляді конкретних судових справ має забезпечуватись і в самому суді. У зв'язку з цим неприпустимими є:

- непроцесуальний вплив на суддю з боку інших суддів, у тому числі тих, що обіймають адміністративні посади в судах;

- встановлення контролю за здійсненням судочинства суддею, виклик його до вищестоящих судів та вимагання звітів чи пояснень про розгляд конкретних справ;

- витребування від судді будь-якої інформації чи довідок про хід та перспективи розгляду справи, іншої інформації, яка може надаватися лише сторонам у справі та іншим особам, визначеним процесуальним законодавством, а також відомостей, які становлять таємницю нарадчої кімнати;

– прийняття суддею від будь-яких осіб та розгляд ним заяв, скарг, інших документів поза встановленим законом процесуальним порядком.

3. Положення ч. 2 ст. 126 Конституції України про те, що вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється, означає заборону будь-яких дій стосовно суддів незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, установ, організацій, громадян та їх об'єднань, юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків чи схилити їх до винесення неправосудного рішення. Заборона впливу на суддів у будь-який спосіб поширюється на весь час обіймання ними посади судді.

Виходячи з того, що вплив на суддів тягне юридичну відповідальність, суди у всіх випадках втручання в їх діяльність і прояву неповаги до суду або судді повинні виносити окремі ухвали чи постанови, а якщо в таких діях вбачаються ознаки відповідного злочину — реагувати згідно з вимогами кримінально-процесуального законодавства України.

Суди повинні належним чином реагувати на порушення учасниками процесу та іншими присутніми в залі судового засідання особами встановленого законом і судом порядку розгляду справ та за наявності підстав вирішувати питання про притягнення винних у вчиненні таких порушень до відповідальності.

4. Суддя не зобов'язаний давати будь-які пояснення щодо розглянутих справ або справ, які знаходяться в його провадженні, а також надавати їх будь-кому для ознайомлення, крім випадків і порядку, передбачених законом.

Порушенням принципів самостійності судів та незалежності суддів слід визнавати, зокрема, витребування від судді пояснень з питань, які підлягають чи були предметом обговорення у нарадчій кімнаті або спроби розкриття таємниці постановлення рішення в інший спосіб, витребування чи вилучення судових справ, розгляд яких не завершено, а також отримання матеріалів судових справ (копій документів, які містяться у справі, виписок з неї тощо) з порушенням встановленого законом порядку (неповноважним суб'єктом, без належного документального оформлення тощо).

5. Відповідно до закону суддя не може брати участь у розгляді справи і підлягає відводу (самовідводу), якщо він заінтересований у результаті розгляду справи або є інші обставини, які викликають сумнів в об'єктивності та неупередженості судді.

6. Виходячи з того, що чинним законодавством України професійним суддям заборонено виконувати не властиві суду функції, вони не можуть бути членами будь-яких комітетів, комісій по боротьбі зі злочинністю та залучатися до іншої роботи, якщо це може вплинути на їх незалежність і неупередженість при здійсненні правосуддя.

7. Відповідно до ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Суди повинні дотримуватися встановлених процесуальними законами правил підсудності та підвідомчості спорів, враховувати, що тільки права, свободи та законні інтереси учасників правовідносин, які виникають із визначених законом підстав та інших юридичних фактів, підлягають судовому захисту в передбачений законом та/або договором спосіб.

Не допускається постановлення рішень, що передбачають: неправомірне обмеження прав, свобод та законних інтересів інших осіб, у тому числі обмеження публічної компетенції державних органів, їх посадових чи службових осіб; задоволення вимог осіб, які не є суб'єктами відповідних правовідносин.

Не допускається також постановлення рішень, які спрямовані на завдання шкоди іншим особам, довіччю, культурній спадщині; надають можливості для зловживання правом; порушують моральні засади суспільства; зобов'язують до вчинення дій, які не є обов'язковими за законом.

8. Звернення до суду здійснюється у формі, порядку, випадках та особами, передбаченими процесуальним законом.

Звернення у справах інших осіб у всіх випадках, а учасників процесу — поза випадками, передбаченими процесуальним законом, розгляду судами не підлягають.

9. Суди не повинні встановлювати особливого порядку (контролю) щодо розгляду звернень, які надійшли від представників влади.

Встановлене ст. 86 Конституції України право народного депутата України на запит є обмеженим і не поширюється на питання, пов'язані зі здійсненням правосуддя у конкретних справах. Звернення народного депутата України з вимогою чи пропозицією до судів, голів судів або безпосередньо до суддів з питань здійснення правосуддя у конкретній справі є неприпустимим і не підлягає розгляду. Залежно від характеру і змісту таких запитів та звернень їх слід розцінювати як втручання в судову діяльність.

Вмотивовування таких запитів і звернень посиленнями на законодавство, що визначає порядок розгляду звернень громадян, статус народних депутатів України чи депутатів місцевих рад тощо не повинні братися до уваги в силу положень ч. 2 ст. 126 Конституції України.

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 19 травня 1999 р. № 4-рп/99 (справа про запити народних депутатів України) народний депутат України не має права звертатися з вимогами чи пропозиціями до судів, голів судів та до суддів стосовно конкретних судових справ.

Ненадання суддею відповіді на такі запити чи звернення народних депутатів України через незаконність вимог, які вони містять, не утворює скла-

ду правопорушення, пов'язаного із порушенням строків і порядку розгляду депутатських запитів та звернень.

10. Відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України і тому вважаються законними, доки вони не скасовані в апеляційному чи касаційному порядку або не переглянуті компетентним судом в іншому порядку, визначеному процесуальним законом, в межах провадження справи, в якій вони ухвалені.

Виключне право перевірки законності та обґрунтованості судових рішень має відповідний суд згідно з процесуальним законодавством. Оскарження у будь-який спосіб судових рішень, діяльності судів і суддів щодо розгляду та вирішення справи поза передбаченим процесуальним законом порядком у справі не допускається, і суди повинні відмовляти у прийнятті позовів та заяв з таким предметом.

Органи, які вирішують питання про дисциплінарну відповідальність та відповідальність за порушення присяги судді, не наділені законом повноваженнями оцінювати законність судового рішення.

Голови судів та інші судді, які обіймають адміністративні посади в судах, органи суддівського самоврядування, кваліфікаційні комісії, Вища рада юстиції, органи та посадові особи законодавчої та виконавчої влади не мають повноважень перевіряти правовий зміст судових рішень.

У випадку якщо такі дії спричинили притягнення судді до відповідальності, суд, який розглядає скаргу потерпілого судді, одночасно з її задоволенням повинен ініціювати питання про притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності за втручання у діяльність суду.

11. Втручанням у діяльність судових органів слід розуміти вплив на суддю у будь-якій формі (прохання, вимога, вказівка, погроза, підкуп, насильство, критика судді в засобах масової інформації до вирішення справи у зв'язку з її розглядом тощо) з боку будь-якої особи з метою схилити його до вчинення чи невчинення певних процесуальних дій або ухвалення певного судового рішення. При цьому не має значення, за допомогою яких засобів, на якій стадії процесу та в діяльність суду якої інстанції здійснюється втручання.

12. Оскарження судових рішень допускається у випадках, порядку та з підстав, визначених законом.

Оскарження ухвал або інших процесуальних актів суду, якими не завершується провадження у справі (про прийняття заяв і скарг до розгляду, про призначення судових засідань, про виклик осіб, про витребування документів та інших доказів тощо), крім випадків, прямо передбачених процесуальним законом, не допускається.

Прийняття до розгляду будь-якими особами чи органами, крім відповідного апеляційного або

касаційного суду, заяв, у яких оскаржуються судові рішення, їх розгляд, витребування від судів інформації про судові справи у зв'язку з такими заявами, направлення заяв судам, вимоги до суддів про встановлення контролю за розглядом справи судом чи суддею є порушенням незалежності та самостійності суду.

13. Важливими гарантіями незалежності суддів є забезпечення їх особистої безпеки та їх державний захист. У разі коли під час здійснення правосуддя чи у зв'язку з цим виникають обставини, що свідчать про наявність небезпеки для життя, здоров'я, житла чи майна судді або його близьких родичів, відповідно до Закону України від 23 грудня 1993 р. № 3781-ХІІ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» головам судів необхідно вживати заходів для безперешкодного здійснення правосуддя, контролювати виконання органами внутрішніх справ таких заходів безпеки, як здійснення особистої охорони цих осіб, їх житла, майна, видача зброї чи засобів індивідуального захисту тощо.

Згідно із Законом України від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» безпека учасників кримінального судочинства є важливим засобом запобігання втручанням у здійснення правосуддя. У зв'язку з цим суди в кожному конкретному випадку виявлення спроб вплинути на цих осіб повинні вживати заходів до захисту їх життя, здоров'я, житла та майна.

Якщо будуть встановлені дані, які свідчать про перешкоджання явці свідка, потерпілого, експерта до суду або примушування їх до відмови від дачі показань чи висновку, до дачі завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням їхнього майна чи майна їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, про підкуп з тією ж метою свідка, потерпілого чи експерта, а також про погрозу вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання чи висновок, суд повинен вжити заходів щодо притягнення винних у цьому осіб до кримінальної відповідальності.

14. При розгляді справ про надання судді житла на підставі ч. 7 ст. 44 Закону України «Про статус суддів» слід мати на увазі, що судді, які потребують поліпшення житлових умов, забезпечуються благоустроєним житлом протягом шести місяців не тільки безпосередньо після обрання чи призначення на посаду, а й у разі виникнення необхідності поліпшення житлових умов під час виконання обов'язків судді.

15. Відповідно до чинного процесуального законодавства України судді вправі оскаржити в судовому порядку рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, якщо з

їх вини не забезпечується виконання вимог статей 44, 45 Закону України «Про статус суддів» та інших нормативно-правових актів України, якими передбачено гарантії незалежності суддів (наприклад, незабезпечення або неналежне забезпечення житла судді комунальними послугами, засобами протипожежної та охоронної сигналізації, відмова чи невиправдана тяганина при встановленні індивідуального домашнього телефону тощо).

16. У кожному випадку, коли буде встановлено, що особа вчинила умисні дії, які свідчать про неповагу до суду, необхідно вирішувати питання про притягнення винних до відповідальності за ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Неповага до суду може виражатись у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача, у невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого, порушенні порядку під час судового засідання, а також у вчиненні будь-ким інших дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил.

17. Згідно зі статтями 11, 13, 42 Закону України «Про статус суддів» незалежність суддів забезпечується, зокрема, їх недоторканністю, яка поширюється і на майно судді та членів його сім'ї. Оскільки це майно перебуває під особливим захистом держави, то при його пошкодженні або знищенні збитки судді чи членам його сім'ї відшкодовуються в повному обсязі за рахунок коштів державного бюджету. За наявності спору він вирішується в судовому порядку.

18. При розгляді судових справ, у тому числі справ за спорами з приводу судового захисту гарантій самостійності судів, незалежності та недоторканності суддів, слід виходити з того, що в разі невідповідності положень правового акта Конституції чи закону України належить застосовувати положення Конституції або закону України.

Ухвалюючи рішення, суди повинні неухильно дотримувати вимог ст. 92 Конституції України, згідно з якою судоустрій, судочинство, статус суддів визначаються виключно законами України.

19. Відповідно до статей 8 та 22 Конституції України не підлягають застосуванню судами закони та інші нормативно-правові акти, якими скасовуються конституційні права і свободи людини та громадянина, а також нові закони, які звужують зміст та обсяг встановлених Конституцією України і чинними законами прав і свобод.

Суди при визначенні юридичної сили законів та інших нормативно-правових актів щодо їх діяльності повинні керуватись Конституцією України як актом прямої дії, а тому постанови Верховної Ради України та інші підзаконні акти державних органів, якими визначаються питання судоустрою, судочинства і статусу суддів, у тому числі щодо встановлення

порядку призначення суддів на адміністративні посади та їх звільнення, терміну повноважень суддів, не підлягають застосуванню як такі, що суперечать Конституції України.

Не підлягають застосуванню акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, прийняті в період, коли повноваження таких органів чи посадових осіб припинені з підстав, передбачених Конституцією України, а також у разі втрати такими органами чи посадовими особами повноважень щодо прийняття законів, постанов, указів, розпоряджень та інших актів.

20. Згідно з п. 2 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 р. № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) положення ч. 3 ст. 11 Закону України «Про статус суддів» у взаємозв'язку з ч. 8 ст. 14 Закону України «Про судоустрій України» треба розуміти як таке, що гарантує досягнутий рівень незалежності суддів і забороняє при прийнятті нових законів та інших нормативних актів, внесенні змін до них скасовувати чи звужувати існуючі гарантії незалежності суддів, у тому числі заходи їх правового захисту та матеріального і соціального забезпечення.

21. Недоторканність судді в разі порушення щодо нього кримінальної справи полягає в тому, що його не може бути без згоди Верховної Ради України затримано чи заарештовано до винесення обвинувального вироку судом (ч. 3 ст. 126 Конституції України). У провадженні про адміністративні правопорушення суддя взагалі не може бути затриманий чи заарештований, оскільки таке провадження не передбачає винесення судом вироку.

Відповідно до ч. 1 ст. 126 Конституції України додаткові гарантії недоторканності суддів можуть встановлюватися також законами. Так, ст. 13 Закону України «Про статус суддів» передбачено: недоторканність судді поширюється на його житло, службове приміщення, транспорт і засоби зв'язку, кореспонденцію, належне йому майно і документи; проникнення в житло чи службове приміщення судді, в його особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а також огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитись тільки за вмотивованим рішенням суду, а у разі прийняття головою відповідного суду рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки — також за згодою судді.

22. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 4 «Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність суддів» (зі змінами, внесеними постановою від 3 грудня 1997 р. № 12).

ЗАЯВА

Президії Верховного Суду України
та президії Ради суддів України

21 травня 2007 р.

м. Київ

Враховуючи ситуацію, яка склалася в Україні у сфері правосуддя, керуючись статтями 6, 8, 19, 124—126, 129, 130 Конституції України, Президія Верховного Суду України та президія Ради суддів України вважають за необхідне заявити.

Вітчизняне правосуддя опинилося перед реальною загрозою знищення його засад, а Україна та українське суспільство — перед втратою своєї правової основи, якою є судова система.

Нинішня політична криза загострила існуючі руйнівні процеси у сфері правосуддя та породила нові ризики в діяльності судових органів. Неспроможність суб'єктів політичного протистояння розв'язувати політичні проблеми належними засобами, кричущий правовий нігілізм владних та політичних суб'єктів призвели до масштабного і безцеремонного втручання політики у правову сферу, в тому числі правосуддя. Спостерігається неправомірне використання суб'єктами влади наданих їм повноважень для посилення залежності судових органів, тиску на суддів, втягування їх у політичну боротьбу, нав'язування неправових підходів до вирішення спорів та конфліктів.

Очевидними є спроби свідомої і цілеспрямованої руйнації судової системи, політизації судів, намагання перетворити суд з органу правосуддя в орган виконання політичних та особистих замовлень, зробити додатком тієї чи іншої політичної сили, засобом задоволення політичних, корпоративних та приватних інтересів.

Останнім часом факти тиску на суддів та втручання в діяльність судів набули системного і відвертого характеру, зокрема при вирішенні суддями судових справ, формуванні суддівського корпусу, призначенні суддів на адміністративні посади, вирішенні питань про відповідальність суддів.

За таких умов суддів роблять заручниками ситуації та ставлять перед вибором: або піддатися спокусливим пропозиціям, тиску і шантажу, або суворо дотримуватися вимог закону, присяги та етики поведінки судді. На превеликий жаль, далеко не в усіх випадках судді вибирають останній варіант поведінки, ухвалюючи правові рішення. Набуває поширення зловживання

ними своїм статусом та повноваженнями, постановлення завідомо неправосудних рішень, що проявляється, зокрема, у розгляді справ з грубим порушенням предметної та територіальної підсудності, прийнятті до провадження позовів, не підвідомчих судам загальної юрисдикції, розгляді позовів осіб, які не мають права їх подавати до суду. Але тиск, втручання, спокуса, політична доцільність тощо не можуть бути жодним виправданням неправомірних дій та рішень — за будь-яких обставин судді мають діяти в межах закону. Відвертим зловживанням суддів, а тим більше їх сваволі, виконанню замовлень, не може бути знайдено пояснення і виправдання. Суддя має пам'ятати, що прийняття ним неправосудного рішення, навіть під незаконним впливом чи тиском сторонніх осіб, незалежно від їх статусу та посадового становища, має тягти передбачену законом відповідальність, у тому числі кримінальну. Неправосудне рішення не тільки заподіює шкоду правам та інтересам учасників процесу, але й підриває авторитет суду та довіру до нього суспільства, може бути використано і використується для дискредитації суддів України, незалежно від юрисдикції, рівня та спеціалізації суду.

З іншого боку, суддя повинен відповідно реагувати на будь-які спроби вплинути на нього з метою змусити прийняти певне рішення, незалежно від того, у який спосіб здійснюється втручання в його діяльність (підкуп, шантаж, умовляння, погрози тощо). При цьому не має значення, хто саме втручається в діяльність судді — представник законодавчої чи виконавчої влади, правоохоронних органів, підприємець, суддя, який займає адміністративну посаду, суддя вищестоящого суду, колега, знайомий, родич тощо. Таким реагуванням має бути, зокрема, звернення до правоохоронних органів, Ради суддів України чи інших органів суддівського самоврядування, Верховного Суду України.

Особливо небезпечним для правосуддя є ігнорування високими посадовими особами держави та органами державної влади, політичними діячами правових принципів, які забезпечують

самостійність та неупередженість суду, незалежність суддів. В Україні набуває системного характеру і стає звичною практикою надання оцінки рішенням судів некомпетентними суб'єктами, ігнорування судових рішень, які набрали законної сили. Такі дії стимулюють поширення у суспільстві неповаги до суду та його рішень, підривають правові засади діяльності судових органів, а отже, і самої державності. Відбувається правова девальвація судових рішень, вони втрачають свою юридичну силу, обов'язковість, суспільне визнання. За таких обставин в очах громадськості суд перестає бути правовою інстанцією встановлення істини, надійним суб'єктом захисту прав і свобод громадян, органом правосуддя.

Бракує також належної юридичної обґрунтованості окремим рішенням Президента України, які стосуються організації діяльності судової влади. Зокрема, йдеться про укази від 11 вересня 2006 р. № 747, 12 березня 2007 р. № 190 та 23 березня 2007 р. № 240, якими всупереч положенням ч. 2 ст. 19 Конституції України та Закону України «Про судоустрій України» регламентовано повноваження Голови Верховного Суду України, голів вищих спеціалізованих судів, Ради суддів України та інших органів суддівського самоврядування і запроваджено не передбачені законом процедури призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції. Велике занепокоєння викликає реалізація Президентом України наділення самого себе правом одноособово, без участі голів відповідних судів та органів суддівського самоврядування призначати виконуючих обов'язки голів судів. Більше того, всупереч Указу від 23 березня 2007 р. № 240 за спрощеною процедурою відбулися призначення не тільки виконуючих обов'язки голів судів, а й їх заступників.

Не завжди дотримуються принципи розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, самостійності судів та незалежності суддів вітчизняної законодавці. Так, 17 травня 2007 р. народні депутати України ухвалили Постанову Верховної Ради України «Про спроби маніпулювання Печерським районним судом м. Києва у впливі на діяльність

Центральної виборчої комісії», що містить положення, які за своїм змістом є втручанням у здійснення правосуддя, тиском на суддів, неповагою до суду та привласненням його функцій.

Так, у цій Постанові не тільки дано офіційну оцінку рішенням Печерського районного суду м. Києва від 11 травня 2007 р. за позовом виборчого блоку політичних партій «Блок Юлії Тимошенко» (що у правовій державі є неприпустимим), а й вказано, як саме мав діяти суд та яке рішення він повинен був постановити. «З огляду на те, — зазначається у вказаній Постанові, — що укази Президента України від 2 квітня 2007 р. № 264 та від 26 квітня 2007 р. № 355 щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України перебувають на розгляді в Конституційному Суді України, місцевий загальний суд мав би зупинити провадження у справі до прийняття рішення Конституційним Судом України стосовно конституційності цих указів». Крім того, як впливає із вказаної Постанови, профільні комітети Верховної Ради України винесли рішення стосовно неврахування суддями Печерського районного суду м. Києва при прийнятті зазначеної Постанови відповідних положень чинного законодавства.

Таким чином, народні депутати України вийшли за межі своїх повноважень і привласнили собі функцію правосуддя. Згідно з ч. 1 ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, делегування функцій суддів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Офіційна вказівка некомпетентного суб'єкта про те, яке саме рішення мав ухвалити суд, є втручанням у здійснення правосуддя і тиском на суддів, зокрема тих, які розглядатимуть цю справу в апеляційному та касаційному порядку. Про такий тиск та завуальовану погрозу суддям свідчать також положення пунктів 1 та 2 зазначеної Постанови, якими Генеральній прокуратурі України та Вищій раді юстиції запропоновано здійснити перевірку фактичних обставин прийняття суддями згаданого рішення, а Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя у разі надходження документів від Вищої ради юстиції за наслідками цієї перевірки невідкладно подати на розгляд парламенту проекти відповідних рішень.

Таким, що не базується на законі й може бути розціненом як втручання в організацію здійснення правосуддя та порушення гарантій самостійності судів і незалежності суддів, слід також визнати звернення першого заступника Міністра Кабінету Міністрів України О. Лукаш до Міністерства юстиції України, Державної

судової адміністрації України, місцевих та апеляційних судів м. Києва, Вищого адміністративного суду України щодо термінового повідомлення Кабінету Міністрів України про надходження до судів справ, сторонами (третіми особами) в яких є Кабінет Міністрів України, Прем'єр-міністр України або члени Уряду, та невідкладного надання вичерпної інформації про такі справи (листи від 14 травня 2007 р. № 1-12822/07 та № 1-12907/07). До того ж, відповідно до таких звернень Державна судова адміністрація України має щодня (два рази на день — до 10 та 16 години) надавати Кабінету Міністрів України узагальнену інформацію про такі справи по всіх регіонах України.

Закон не наділяє Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Державну судову адміністрацію України та будь-які інші органи виконавчої влади повноваженнями щодо організаційного керівництва судами, не передбачає обов'язку голів судів та суддів надавати оперативну інформацію органам виконавчої влади щодо певних категорій судових справ, не встановлює переважного права Кабінету Міністрів України та членів Уряду на отримання процесуальної інформації, у тому числі повідомлення про надходження до суду позовів (заяв), відкриття провадження у справі тощо.

Однією з гарантій самостійності суддів та незалежності суддів закон визначає особливий порядок притягнення до відповідальності та звільнення суддів (ч. 7 ст. 14 Закону України «Про судоустрій України»). Однак органи, до компетенції яких віднесено вирішення таких питань, цих вимог закону дотримуються не завжди.

Зокрема, це стосується Вищої ради юстиції, в діяльності якої спостерігається неоднаковий підхід до вирішення питань про звільнення суддів з посад за порушення присяги, а також перевищення членами цього органу своїх повноважень при проведенні перевірок. В одних випадках Вища рада юстиції надзвичайно оперативна, буквально в лічені дні приймає рішення про внесення подання щодо звільнення судді з посади за порушення присяги, навіть не вислухавши пояснення самого судді, в інших — прийняття рішень затягується на місяці і навіть роки. Це може свідчити про відхід Вищої ради юстиції або її окремих членів від правових засад діяльності цього органу, їх упередженість, протиправне присвоєння повноважень стосовно позапроцесуального контролю за здійсненням судами правосуддя.

Так, діючи всупереч вимогам ст. 25 Закону України «Про Вищу раду юстиції» та Регламенту Вищої ради юстиції, член

Вищої ради юстиції В. Бондик 6 квітня 2007 р. вилучив у Феодосійському міському суді Автономної Республіки Крим адміністративну справу за адміністративним позовом Г. Давидова до депутатських фракцій Верховної Ради України про визнання незаконною їх діяльності та доставив її до м. Києва. На час вилучення справи її не було розглянуто у встановленому законом порядку. 20 квітня 2007 р. на своєму засіданні Рада суддів України визнала, що В. Бондик втрутився у розгляд зазначеної судової справи та перешкоджав здійсненню правосуддя, що прямо заборонено ст. 126 Конституції України та ст. 14 Закону України «Про судоустрій України».

Небезпечними для правосуддя Президія Верховного Суду України та президія Ради суддів України вважають спроби деяких суб'єктів в умовах політичної кризи та правової невизначеності повноважень парламенту здійснити заходи з кардинального реформування судоустрою, судочинства та визначення статусу суддів. По-перше, такі заходи не базуються на Конституції України та передбачають концептуально хибні підходи до реформування. Судова реформа, яка справді є нагальною для нашої країни, має бути належним чином підготовлена, передбачати виважені, добре продумані, системні, науково обґрунтовані підходи. По-друге, реформу необхідно здійснювати за стабільної політико-правової ситуації. В іншому випадку процес реформування судової системи буде надмірно політизованим і суб'єктивним, наслідком чого може стати намагання «підігнати» судову систему під певний політичний інтерес, на законодавчому рівні закріпити важелі впливу на суди та суддів.

Додаткову політизацію сфери правосуддя можуть спричинити терміново призначені народними депутатами України на 23 травня 2007 р. парламентські слухання «Про стан правосуддя в Україні». Проведення таких слухань однією із сторін політичного протистояння об'єктивно може виявитися формою втягування в нього судів і суддів та спробою використати суддівський корпус для задоволення певного політичного інтересу.

Підтвердженням цього є, зокрема, ігнорування при ухваленні рішення щодо цих парламентських слухань нормативних вимог, встановлених Законом України «Про комітети Верховної Ради України» та Регламентом Верховної Ради України (далі — Регламент). Зокрема, це стосується строків їх проведення, порядку підготовки, запрошення учасників, забезпечення їх відповідними матеріалами.

Згідно із зазначеними нормативно-правовими актами рішення про тему, день та час проведення парламентських слухань приймається Верховною Радою не пізніше як за 30 днів до їх проведення (ч. 3 ст. 229 Регламенту). Натомість народними депутатами України таке рішення прийнято менше, ніж за тиждень до їх проведення (16 травня 2007 р.). Зрозуміло, що у зв'язку з цим не може бути виконано вимогу Регламенту стосовно публікації рішення про проведення парламентських слухань у газеті «Голос України» в десятиденний строк після дня його прийняття (ч. 4 ст. 229 Регламенту).

Відповідно до Регламенту в постанові про проведення парламентських слухань також зазначаються органи державної влади, які мають подати до Верховної Ради необхідні інформаційно-аналітичні матеріали та підготувати доповідь з питання, що розглядається на парламентських слуханнях, порядок їх висвітлення у засобах масової інформації (ч. 3 ст. 229 Регламенту). При цьому в Постанові Верховної Ради України від 16 травня 2007 р. № 1029-V «Про проведення парламентських слухань «Про стан правосуддя в Україні» передбачено лише одного суб'єкта подання таких матеріалів — Кабінет Міністрів України. Отримання інформації про стан правосуддя від органів, які здійснюють правосуддя, у тому числі від Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, в Постанові не передбачено. У ній навіть не визначено, хто готуватиме та робитиме доповідь на цих слуханнях.

Цілком очевидно, що організовані «нашвидкуруч» парламентські слухання не можуть забезпечити всебічний, гли-

бокий, виважений, незаангажований, а головне — продуктивний аналіз стану правосуддя і вироблення комплексних та обґрунтованих рекомендацій щодо розв'язання ключових проблем правосуддя, а тому здатні ввести в оману як самих парламентарів, суддів, так і суспільство загалом.

Виходячи з викладеного, Президія Верховного Суду України та президія Ради суддів України вважають за необхідне:

1. Визнати, що нинішній стан правосуддя є наслідком тривалої невиваженої та непродуманої державної політики у цій сфері, безсистемного реформування правосуддя, відсутності базових передумов для існування в Україні неупередженого та справедливого суду.

2. Констатувати, що кризові явища, які виникли останнім часом у сфері правосуддя, судочинства, мають передусім не правовий, а політичний характер.

3. Заявити про неприпустимість подальшої політизації сфери правосуддя, необхідність негайного припинення протиправного втручання будь-кого в діяльність судів та тиску на суддів. Такі дії сьогодні реально загрожують підризом правових засад здійснення правосуддя, руйнацією судової системи, яка є правовою основою держави та суспільного порядку. Продовження «політичної боротьби за суд», намагання використати суд у політичних, корпоративних та особистих інтересах, зробити його «ручним», інтенсивне стимулювання «суддівського рейдерства», ігнорування законних судових рішень — це шлях до правового хаосу та суцільного беззаконня, за яких переможців бути не може. Неправомірні втручання та вплив на суд, хоч би від кого вони не виходили та яку мету не переслідували,

мають одержувати адекватну правову оцінку правоохоронних органів, включаючи притягнення до кримінальної відповідальності.

4. Категорично засудити дії та рішення суддів, які свідомо порушують закон, зловживають статусом судді, надаючи перевагу при розгляді судових справ не праву і закону, а політичній доцільності чи іншим неправовим факторам, заявити, що за такі дії у кожному випадку вони повинні нести юридичну відповідальність, у тому числі кримінальну.

5. Вважати за необхідне прийняти роз'яснення Пленуму Верховного Суду України з питань застосування законодавства, що забезпечує самостійність суддів з урахуванням змін, внесених до законодавства, та нових проявів посягань на правосуддя.

6. Визнати неприпустимим та таким, що веде до подальшої руйнації судової влади, намагання окремих політиків здійснювати реформування судової влади в умовах політичної кризи, за якої унеможливлене нормальне функціонування вищих органів державної влади.

7. Вважати неможливою участь суддів у парламентських слуханнях «Про стан правосуддя в Україні» 23 травня 2007 р., як таких, що призначені з порушенням встановленого законодавством порядку і за нинішньої політичної ситуації в країні можуть спричинити додаткову політизацію правосуддя.

8. Відзначити, що події, які останнім часом розгортаються навколо Конституційного Суду України і мають безпосереднє відношення до здійснення ним судочинства, загрожують основам конституційного ладу та національної безпеки України.

РІШЕННЯ № 50

31 травня 2007 р.

м. Київ

Щодо призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції та звільнення з цих посад

Рішенням Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007 (оприлюднене 23 травня 2007 р.) визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини п'ятої статті 20 Закону України «Про судоустрій України», відповідно до якого голова суду, заступник голови суду призначаються на посаду та звільняються з посади Президентом України. Рішення набрало чинності і є обов'язковим до виконання.

Вказаним Рішенням Конституційного Суду України також рекомендовано Верховній Раді України врегулювати питання про призначення судді на посаду голови суду, заступника голови суду та звільнення його з цієї посади в законодавчому порядку.

Згідно з пунктом 14 частини першої статті 92 Конституції України суддів визначаються виключно законами України. З огляду на це рекомендоване Конституційним Судом України врегу-

лювання зазначеного питання судоустрою може бути здійснене лише шляхом прийняття відповідного закону України. На даний час такого закону Верховною Радою України не прийнято.

Таким чином, законом встановлено лише порядок і суб'єктів ініціювання питання про призначення та звільнення голови суду, його заступника, внесення подання та надання рекомендації щодо їх призначення і звільнення, але не передбачено суб'єкта, який призначає суддів на посаду голови суду, за-

ступника голови суду та звільняє з таких посад (крім адміністративних посад у Верховному Суді України). Згідно з частиною п'ятою статті 20 Закону України «Про судоустрій України» (у частині, конституційність якої не поставлена під сумнів Конституційним Судом України) питання щодо призначення судді на посаду голови, заступника голови суду, а також звільнення його з цієї посади мають вирішувати Рада суддів України, Голова Верховного Суду України, рада суддів спеціалізованого суду, голова вищого спеціалізованого суду.

Конституцією та чинними законами України Президент України, Верховна Рада України, Вища рада юстиції, інші органи державної влади та їх посадові особи не наділені повноваженнями щодо призначення судді на адміністративну посаду та звільнення його з такої посади.

Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

При цьому, як вказано у Рішенні Конституційного Суду України від 7 квітня 2004 р. № 9-рп/2004 у справі про Координаційний комітет, повноваження Президента України, як і повноваження Верховної Ради України, визначаються Конституцією України. Конституційний Суд України також дійшов висновку, що зі змісту положень Конституції України не випливає належність до відання Вищої ради юстиції навіть внесення подань про призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції та про звільнення з цих посад (Рішення Конституційного Суду України від 16 жовтня 2001 р. № 14-рп/2001 у справі про призначення суддів).

Разом з тим, з 1 червня 2007 р. закінчуються повноваження більше ніж 300 голів і заступників голів судів загальної юрисдикції. Зволікання з призначенням суддів на вакантні посади до законодавчого врегулювання цього питання може призвести до дестабілізації судової системи, ускладнень в організаційному керівництві діяльністю судів, а отже — до погіршення стану правосуддя в державі та захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Системний аналіз чинного законодавства України, положень міжнародно-правових документів з питань судоустрою дозволяє зробити висновок про те, що за згаданих обставин єдиним повноважним суб'єктом здійснення функцій призначення та звільнення суддів з адміністративних посад є Рада суддів України.

Згідно з частиною другою статті 130 Конституції України для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування. Відповідно до частини другої статті 102 та частини першої статті 103 Закону України «Про судоустрій України» до питань внутрішньої діяльності судів належать питання: організаційного забезпечення судів та діяльності суддів; забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади; зміцнення незалежності судів, захисту від втручання в їх діяльність; участі у визначенні потреб кадрового та іншого забезпечення судів, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя. Ці питання (зокрема, здійснення організаційного керівництва діяльністю суду, ведення кадрової роботи, подання пропозицій щодо фінансування витрат на утримання суду та організаційне забезпечення його діяльності) кореспондуються з питаннями, вирішення яких віднесено до компетенції голів та заступників голів судів загальної юрисдикції (статті 24, 28, 41 Закону України «Про судоустрій України»).

У період між з'їздами суддів України вищим органом суддівського самоврядування є Рада суддів України, до повноважень якої, зокрема, належить вирішення питань щодо призначення суддів на адміністративні посади в судах, здійснення контролю за організацією діяльності судів, заслуховування інформації голів судів про їх діяльність (стаття 116 Закону України «Про судоустрій України»).

Міжнародним співтовариством розроблено засади незалежності судових органів, які викладені, зокрема, в рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи від 13 жовтня 1994 р. № (94)12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», де вказано, що орган, який уповноважений приймати рішення щодо кар'єри суддів, повинен бути незалежним від уряду та адміністративних органів; у Європейській хартії про Закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 р., в якій передбачається, що рішення про службове підвищення судді виносяться органом, незалежним від виконавчої та законодавчої влади; в «Основних принципах незалежності судових органів», схвалених резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. № 40/32 та від 13 грудня 1985 р. № 40/146, в яких зазначається, що усунення від посади чи звільнення судді мають бути предметом незалежної перевірки. На цьому наголошується і в Рішенні Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007.

Конституційний Суд України взяв до уваги також висновок експертів Ради Європи від 19 грудня 2002 р. щодо Закону України «Про судоустрій України» стосовно підбору суддів на адміністративні посади та положення Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361, в якій передбачається запровадити порядок, за яким адміністративні посади в судах займатимуть судді, призначені органами суддівського самоврядування.

Враховуючи викладене, виходячи з нагальної необхідності забезпечення належної організації діяльності судів загальної юрисдикції, керуючись статтею 6, частиною другою статті 19, частиною другою статті 130 Конституції України, частиною першою статті 14, статтею 17, частиною п'ятою статті 20, пунктом 10 частини першої статті 28, пунктом 9 частини першої статті 41, пунктом 6 частини першої статті 50, статтями 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України», Рішенням Конституційного Суду України від 16 травня 2007 р. № 1-рп/2007, європейськими та світовими стандартами незалежності суддів, Рада суддів України **вирішила:**

1. Раді суддів України призначати суддів на посади голів, заступників голів судів загальної юрисдикції та звільняти з таких посад (крім адміністративних посад у Верховному Суді України) до врегулювання цього питання в законодавчому порядку.

2. Призначати строком на п'ять років на посади голів, заступників голів загальних судів та звільняти з цих посад (крім випадків закінчення п'ятирічного строку перебування на відповідних адміністративних посадах) за поданням Голови Верховного Суду України, голів вищих спеціалізованих судів — за поданням Голови Верховного Суду України на підставі рекомендації відповідної ради суддів, а інших голів та заступників голів спеціалізованих судів — за спільним поданням Голови Верховного Суду України та голови відповідного вищого спеціалізованого суду на підставі рекомендації відповідної ради суддів.

3. Копію цього рішення направити Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, Вищій раді юстиції, Міністерству юстиції України, Державній судовій адміністрації України, Голові Верховного Суду України, головам вищих спеціалізованих та апеляційних судів, радам суддів спеціалізованих судів.

4. Оприлюднити це рішення в засобах масової інформації.

Рішення у цивільних справах

Розглядаючи позов особи до відкритого акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» про відновлення прав власника та визнання відповідача боржником за договорами банківських вкладів, суд повинен уточнити предмет та правові підстави позову з огляду на те, що відповідно до частин 1, 2 ст. 1 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України» встановлюються зобов'язання держави перед громадянами України, які внаслідок знецінення втратили грошові заощадження, поміщені в період до 2 січня 1992 р. в установи Ощадного банку СРСР та державного страхування СРСР, що діяли на території України, а також у державні цінні папери: облігації Державної цільової безпроцентної позики 1990 р., облігації Державної внутрішньої виграшної позики 1982 р., державні казначейські зобов'язання СРСР, сертифікати Ощадного банку СРСР.

Компенсації підлягають також грошові заощадження громадян України, поміщені в установи Ощадного банку України та колишнього Укрдержстраху протягом 1992—1994 рр. і які знаходились на рахунках Ощадного банку України не менше одного повного календарного року в період 1992—1995 рр.

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 14 лютого 2007 р.
(в и т я г)*

У жовтні 2003 р. З. звернувся до суду з позовом до відкритого акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» (далі — ВАТ) про відновлення прав власника та визнання відповідача боржником за договорами банківських вкладів, посилаючись на те, що 1 грудня 1994 р. та 18 січня 1995 р. він помістив у відділення ВАТ строкові вклади по 5 млн крб. на вісім років кожен під 80 % річних, однак після спливу встановленого договорами строку відповідач відмовляється повернути вклад та відсотки на нього.

Нововодолазький районний суд рішенням від 18 лютого 2004 р. позов задовольнив. ВАТ визнано боржником за обома договорами банківських вкладів, зроблених позивачем у цю установу.

Апеляційний суд Харківської області рішенням від 14 травня 2004 р. зазначене рішення скасував та ухвалив нове про відмову в позові.

У касаційній скарзі З. просив скасувати рішення апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на його необґрунтованість та порушення судом норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, перевіривши матеріали справи та наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Відповідно до ст. 202¹ ЦПК 1963 р. * при ухваленні рішення суд зокрема приймає рішення щодо: наявності обставин (фактів), якими обґрунтовувались вимоги і заперечення та якими доказами вони підтверджуються; правовідносин, зумовлених встановленими фактами; правової норми, яка регулює ці правовідносини.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову про відновлення порушеного права власника та визнаючи відповідача боржником за договорами банківських вкладів, суд першої інстанції виходив із встановленого ним факту укладення між сторонами зазначених договорів та керувався нормами, які регулюють порядок виконання грошових зобов'язань.

Скасовуючи це рішення та ухвалюючи нове про відмову в позові, апеляційний суд вказав, що відповідальність за знецінені грошові заощадження, поміщені позивачем в установу Ощадного банку України, несе не відповідач, а держава в порядку, передбаченому Законом від 21 листопада 1996 р. № 537/96-ВР «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України» (далі — Закон).

Однак при цьому суди не уточнили предмета та правових підстав позову, не з'ясували, чи передбачено законом такий спосіб захисту порушеного права власника, як визнання відповідача боржником за договором.

Крім того, у частинах 1, 2 ст. 1 Закону встановлено зобов'язання держави перед громадянами України, які внаслідок знецінення втратили грошові заощадження, поміщені в період до 2 січня 1992 р. в установи Ощадного банку СРСР та державного страхування СРСР, що діяли на території України, а також у державні цінні папери: облігації Державної цільової безпроцентної позики 1990 р., облігації Державної внутрішньої виграшної позики 1982 р.,

* Кодекс втратив чинність, але був чинний на момент виникнення спірних правовідносин.

державні казначейські зобов'язання СРСР, сертифікати Ощадного банку СРСР.

Компенсації підлягають також грошові заощадження громадян України, поміщені в установи Ощадного банку України та колишнього Укрдержстраху протягом 1992—1994 рр. і які знаходились на рахунках Ощадного банку України не менше одного повного календарного року в період 1992—1995 рр.

Суд установив, що З. помістив грошові заощадження у ВАТ 1 грудня 1994 р. та 18 січня 1995 р.

Отже, другий із зазначених вкладів позивач зробив не в період 1992—1994 рр., на що суд уваги не звернув і не встановив, чи підлягає він компенсації з підстав та в порядку, які передбачені Законом.

Таким чином, суд порушив норми процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК 2004 р. є підставою для скасування судового рішення в частині ухвалення нового рішення з передачею справи на новий розгляд. Оскільки зазначені порушення допустив і суд першої інстанції, справу слід передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК 2004 р., колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу З. задовольнила частково: рішення Апеляційного суду Харківської області від 14 травня 2004 р. в частині ухвалення нового рішення скасувала і передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до ч. 2 ст. 73 ЦПК України питання про поновлення чи продовження пропущеного строку вирішує суд, у якому належало вчинити процесуальну дію або до якого потрібно було подати документ чи доказ. Повідомлення осіб, які беруть участь у справі, про місце і час розгляду цього питання є обов'язковим

*Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 лютого 2007 р.
(в и т я г)*

У грудні 2004 р. закрите акціонерне товариство «Рибницький цементний комбінат» (далі — ЗАТ) звернулося до суду з позовом до Ч., Затоківської селищної ради (далі — Селищна рада) про визнання договору купівлі-продажу нерухомого майна дійсним та стягнення заборгованості за договором, посилаючись на те, що 29 червня 2004 р. продало, а Ч. купив єдиний майновий комплекс бази відпочинку «Цементник», що в смт Затоці Білгород-Дністровського району, договір ним було виконано і предмет договору передано за актом Ч., однак той ухиляється від його нотаріального посвідчення та не здійснює оплати. ЗАТ просило задовольнити

позов, а також зобов'язати Селищну раду внести до Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України нового власника відчуженої бази відпочинку — Ч.

Київський районний суд м. Одеси рішенням від 29 грудня 2004 р. позов задовольнив.

Приватне підприємство «Сонячний берег» (далі — ПП) як третя сторона у справі оскаржило зазначене рішення суду в апеляційному порядку.

Суддя Київського районного суду м. Одеси ухвалою від 20 травня 2005 р., залишеною без змін ухвалою Апеляційного суду Одеської області від 30 серпня 2005 р., постановив апеляційну скаргу повернути ПП з тих підстав, що оскарженням судовим рішенням питання про права та обов'язки ПП не вирішувалось.

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України ухвалою від 8 лютого 2006 р. зазначені судові рішення скасувала, а питання про прийняття апеляційної скарги ПП на рішення Київського районного суду м. Одеси від 29 грудня 2004 р. передала на новий розгляд до Апеляційного суду Одеської області.

Апеляційний суд Одеської області ухвалою від 19 квітня 2006 р. клопотання ПП про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду залишив без задоволення.

У касаційній скарзі ПП просило скасувати зазначену ухвалу суду апеляційної інстанції та постановити нову про поновлення строку на апеляційне оскарження судового рішення, посилаючись на її необґрунтованість та порушення апеляційним судом норм процесуального права.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, перевіrivши матеріали справи та наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Відповідно до ч. 2 ст. 73 ЦПК питання про поновлення чи продовження пропущеного строку вирішує суд, у якому належало вчинити процесуальну дію або до якого потрібно було подати документ чи доказ. Про місце і час розгляду цього питання повідомляються особи, які беруть участь у справі.

Однак у справі немає доказів про те, що ПП було повідомлено про місце і час розгляду апеляційним судом питання про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду, що позбавило суд можливості з'ясувати причини пропуску.

Крім того, відмовивши в задоволенні клопотання ПП про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду, апеляційний суд не вирішив питання про прийняття апеляційної скарги, чим порушив вимоги ч. 3 ст. 294 ЦПК.

Таким чином, суд порушив порядок, установленний для вирішення питання про поновлення

строку на апеляційне оскарження рішення суду, що відповідно до п. 2 ст. 342 ЦПК є підставою для скасування оскарженої ухвали і передачі питання про прийняття апеляційної скарги ПП на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Керуючись п. 2 ч. 2 ст. 336, п. 2 ст. 342, п. 6 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ПП задовольнила частково: ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 19 квітня 2006 р. скасувала і передала питання про прийняття апеляційної скарги ПП на рішення Київського районного суду м. Одеси від 29 грудня 2004 р. на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Відповідно до вимог частин 1, 2 ст. 76 ЦПК, судові повістки, адресовані фізичним особам, вручаються їм під розписку, а юридичним особам — відповідній службовій особі, яка розписується про одержання повістки. Розписка про одержання судової повістки з поміткою про дату вручення в той самий день особами, які її вручали, повертається до суду.

Згідно з ч. 1 ст. 77 ЦПК сторони та інші особи, які беруть участь у справі, зобов'язані повідомляти суд про зміну свого місця проживання (перебування, знаходження) або місцезнаходження під час провадження справи. У разі відсутності заяви про зміну місця проживання або місцезнаходження судова повістка надсилається на останню відому судові адресу і вважається доставленою, навіть якщо особа за цією адресою більше не проживає або не знаходиться

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 14 лютого 2007 р.
(в и т я г)*

У лютому 2006 р. Г. звернулася до суду з позовом до акціонерного товариства «Науково-технологічний інститут транскрипції, трансляції і реплікації» (далі — АТ) та акціонерного товариства закритого типу «Техінвест» (далі — АТЗТ) про знесення самочинно встановлених навісів та відшкодування завданої шкоди, в якому вказувала, що на підставі відповідного договору купівлі-продажу вона є власником трикімнатної квартири, яка розташована на другому поверсі в одному з будинків у м. Харкові. Позивачка просила суд зобов'язати відповідачів знести самочинно встановлені навіси та відшкодувати завдану їй шкоду, посилаючись на те, що внаслідок зведених АТ та АТЗТ прибудов порушуються її права як власника та виникає реальна загроза проникнення в її квартиру сторонніх осіб, що можуть скористатися навісами в злочинних цілях.

У процесі розгляду справи судом позивачка доповнила свої вимоги й просила визнати самочинним будівництво навісів, які були збудовані відповідачами під вікнами її квартири.

Держинський районний суд м. Харкова рішенням від 19 жовтня 2006 р. позовні вимоги Г. задовольнив у повному обсязі: зобов'язав відповідачів знести за їхній рахунок спірні навіси як самочинно збудовані та стягнув із кожного з них на користь позивачки по 5 тис. грн у рахунок відшкодування заподіяної їй моральної шкоди.

Апеляційний суд Харківської області ухвалою від 5 грудня 2006 р. рішення Держинського районного суду м. Харкова від 19 жовтня 2006 р. скасував, справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції.

У касаційній скарзі Г. просила скасувати ухвалу апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції у зв'язку з порушенням апеляційним судом норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Скасовуючи рішення районного суду і передаючи справу на новий судовий розгляд до суду першої інстанції, апеляційний суд виходив із того, що рішенням судом першої інстанції було ухвалено за відсутності представника відповідача в справі — АТЗТ, який належним чином про дату та час розгляду справи повідомлений не був, а довідка поштового відділення про те, що адресат вибув із місця проживання за вказаною в судовій повістці адресою, не може вважатися належним повідомленням представника відповідача про час і місце слухання справи та бути підставою розгляду справи за його відсутності.

Відповідно до вимог частин 1, 2 ст. 76 ЦПК, судові повістки, адресовані фізичним особам, вручаються їм під розписку, а юридичним особам — відповідній службовій особі, яка розписується про одержання повістки. Розписка про одержання судової повістки з поміткою про дату вручення в той самий день особами, які її вручали, повертається до суду.

Крім того, згідно з ч. 1 ст. 77 ЦПК сторони та інші особи, які беруть участь у справі, зобов'язані повідомляти суд про зміну свого місця проживання (перебування, знаходження) або місцезнаходження під час провадження справи. У разі відсутності заяви про зміну місця проживання або місцезнаходження судова повістка надсилається на останню відому судові адресу і вважається доставленою, навіть якщо особа за цією адресою більше не проживає або не знаходиться.

За обставин, коли висновки апеляційного суду не відповідають нормам процесуального права,

погодитися з ухвалою апеляційного суду не можна, вона підлягає скасуванню, а справа — передачі на новий апеляційний розгляд.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Г. задовольнила: ухвалу Апеляційного суду Харківської області від 5 грудня 2006 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до апеляційного суду.

Зобов'язання про відшкодування шкоди не пов'язане з особою спадкодавця і підлягає виконанню його спадкоємцями у порядку, встановленому ст. 556 ЦК 1963 р. **

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у цивільних справах Верховного Суду України
від 7 лютого 2007 р.
(в и т я г)*

У листопаді 2002 р. К. звернувся до суду з позовом до Є.В. і Є.О. про стягнення коштів, посилаючись на те, що Є.Н. 1 березня 2002 р. навмисно заподіяв йому тілесні ушкодження середньої тяжкості і був засуджений за ч. 1 ст. 121 КК. Вироком суду із засудженого Є.Н. на користь К. стягнуто 6 тис. 235 грн у рахунок відшкодування матеріальної і моральної шкоди. До розгляду кримінальної справи в апеляційному суді Є.Н. помер. Апеляційний суд м. Севастополя ухвалою від 15 серпня 2002 р. справу провадженням закрити. Зазначена ухвала містить посилання на те, що суд вирішив цивільний позов правильно. Відповідно до статей 556, 557 ЦК 1963 р. позивач просив стягнути із спадкоємців Є.Н. кошти за заподіяну йому шкоду пропорційно до одержаних ними часток у спадщині, зокрема кошти, витрачені ним на лікування, втрачений заробіток за час лікування, кошти у рахунок відшкодування моральної шкоди (всього 12 тис. 156 грн та 180 грн судових витрат).

Балаклавський районний суд м. Севастополя рішенням від 19 грудня 2003 р. позов задовольнив частково: на користь позивача стягнув із Є.В. 7 тис. 534 грн, із Є.О. — 2 тис. 511 грн, у решті позову відмовив.

Апеляційний суд м. Севастополя рішенням від 29 квітня 2004 р. рішення Балаклавського районного суду м. Севастополя від 19 грудня 2003 р. скасував і ухвалив нове рішення про відмову у задоволенні позову.

У касаційній скарзі К., посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, просив рішення апеляційного суду скасувати і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіrivши матеріали справи, колегія

суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи у задоволенні позову К. про стягнення із спадкоємців коштів за заподіяну йому Є.Н. шкоду, апеляційний суд виходив з того, що закриття провадження у справі у зв'язку із смертю Є.Н. свідчить про відсутність його боргу перед позивачем. Крім того, суд послався на те, що відповідно до ст. 556 ЦК 1963 р. борги спадкодавця слід розуміти як борги, що виникли з договірних і позадоговірних майнових зобов'язань, не пов'язаних з особою спадкодавця.

Однак із висновками апеляційного суду про відсутність підстав для задоволення позову погодитись не можна.

Суд на це уваги не звернув, скасування вироку суду та закриття провадження у кримінальній справі помилково вважав обставинами, що свідчать про відсутність підстав для відшкодування шкоди.

Крім того, зобов'язання про відшкодування шкоди не пов'язане з особою спадкодавця і підлягає виконанню його спадкоємцями у порядку, встановленому ст. 556 ЦК 1963 р. Тому вважати рішення Апеляційного суду м. Севастополя від 29 квітня 2004 р. обґрунтованим немає підстав.

Не можна погодитись із висновками місцевого суду щодо задоволення вимог позивача, оскільки їх зроблено без повного дослідження обставин справи, прав і обов'язків сторін.

На порушення вимог статей 202¹, 203 ЦПК 1963 р. суд першої інстанції не вирішив питань про наявність обставин, якими обґрунтовувались вимоги позивача та якими доказами вони підтверджуються, не встановив фактів на підтвердження розміру моральної шкоди та не заперечив факту про те, що отримане спадкове майно має таку цінність, що спадкоємець може відповідати в межах заявленого до нього позову.

Установлення зазначених обставин має суттєве значення для правильного вирішення заявленого позову. Без цього суд не міг зробити висновку ні про задоволення, ні про відмову в задоволенні таких вимог.

З огляду на зазначені обставини ухвалені у справі рішення підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд.

Керуючись статтями 335, 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу К. задовольнила частково: рішення Апеляційного суду м. Севастополя від 29 квітня 2004 р. та рішення Балаклавського районного суду м. Севастополя від 19 грудня 2003 р. скасувала, справу передала до суду першої інстанції на новий розгляд.

** Зміст ст. 556 ЦК 1963 р. відповідає змісту ст. 1231 ЦК 2003 р.

Рішення в адміністративних справах *

Вирішення справ, у яких предметом спору є право, зокрема право користування земельною ділянкою, порушене третьою особою, яка, як і позивач, претендує на користування цією ділянкою на підставі рішення органу влади, не належить до компетенції адміністративних судів

ПОСТАНОВА Іменем України

27 березня 2007 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши за винятковими обставинами справу за позовом ВАТ «Київський річковий порт» (далі — ВАТ) до Київської міської ради, третя особа — ТОВ «Ніко Інвест» (далі — ТОВ), про скасування рішення, **встановила:**

У грудні 2005 р. ВАТ звернулось до суду з позовом про скасування рішення VIII сесії IV скликання Київської міської ради від 23 грудня 2004 р. № 1017/2427 «Про передачу ТОВ «Ніко Інвест» земельної ділянки для експлуатації та обслуговування складських приміщень на вул. Набережно-Луговий, 4 у Подільському районі м. Києва» (далі — рішення від 23 грудня 2004 р.).

На обґрунтування позову ВАТ посилалось на те, що воно є правонаступником Державного підприємства «Київський річковий порт» (далі — ДП), якому частина спірної земельної ділянки (0,6 гектара) була надана в користування рішенням виконавчого комітету Київської міської Ради депутатів трудящих від 27 липня 1948 р. № 1700 «Про закріплення території за Київським річковим портом». 25 квітня 1963 р. Київською міською Радою на відведені Київському річковому порту земельні ділянки був виданий державний акт.

Відповідач проти позову заперечував, посилячись на обґрунтованість і відповідність оспорюваного рішення вимогам чинного законодавства.

Постановою Господарського суду м. Києва від 26 квітня 2006 р., залишеною без змін ухвалою Київського апеляційного господарського суду від 13 липня 2006 р., позов задоволено частково:

скасовано п. 1 рішення від 23 грудня 2004 р. у частині затвердження проекту відведення ТОВ для експлуатації та обслуговування складських приміщень на вул. Набережно-Луговий, 4 у Подільському районі м. Києва земельної ділянки площею 0,6 гектара, що перебувала у користуванні ВАТ;

скасовано п. 2 рішення від 23 грудня 2004 р.;

скасовано п. 3 рішення від 23 грудня 2004 р. у частині передачі ТОВ у довгострокову оренду — на 15 років — земельної ділянки площею 0,6 гектара

(за рахунок земель запасу житлової та громадської забудови), що перебувала у користуванні ВАТ.

У задоволенні інших позовних вимог відмовлено.

Постановою Вищого адміністративного суду України від 30 серпня 2006 р. вищезазначені судові рішення скасовані, у позові відмовлено.

Постанова касаційного суду мотивована тим, що у зв'язку з реорганізацією ДП була припинена його діяльність і до його правонаступника — ВАТ — не перейшло право користування відведеною ДП земельною ділянкою. Також суд вказав на те, що позивачем не були переоформлені документи на право користування земельною ділянкою, а тому немає законних підстав вважати, що позивач є належним землекористувачем.

У скарзі ВАТ до Верховного Суду України порушено питання про перегляд за винятковими обставинами та скасування постанови Вищого адміністративного суду України від 30 серпня 2006 р. і залишення у силі судових рішень попередніх інстанцій. На обґрунтування скарги зроблено посилання на порушення норм матеріального та процесуального права, неоднакове застосування судами касаційної інстанції п. 3 ч. 1 ст. 27 ЗК від 18 грудня 1990 р. № 561-ХП та додано постанови касаційних судів, у яких по-іншому застосована вказана норма права.

Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслухавши учасників адміністративного процесу, перевіrivши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, знаходить доведеним неоднакове застосування касаційними судами п. 3 ч. 1 ст. 27 ЗК та вважає необхідним скасування всіх постановлених у справі судових рішень і закриття провадження у справі.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС справа адміністративної юрисдикції (далі — адміністративна справа) — це переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Судами встановлено, що спірні правовідносини виникли у зв'язку з передачею рішенням VIII сесії IV скликання Київської міської ради від 23 грудня 2004 р. ТОВ земельної ділянки для експлуатації та обслуговування складських приміщень на вул. Набережно-Луговий, 4 у Подільському районі м. Києва, частина якої (0,6 гектара) раніше була надана ДП (правонаступником якого є позивач) у користування рішенням виконавчого комітету Київської міської Ради депутатів трудящих від 27 липня 1948 р. № 1700 «Про закріплення території за Київським річковим портом» і на яку було видано державний акт.

* Публікується повний текст судового рішення із незначною редакційною правкою.

Предметом спору у цій справі є право користування спірною земельною ділянкою, відновлення порушеного права зі сторони третьої особи, яка, як і позивач, на підставі рішень владних органів претендує на користування землею. Тобто між даними особами існує спір про право, що в свою чергу виключає його розгляд у порядку адміністративно-судочинства.

Відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 157 КАС суд закриває провадження у справі, якщо її не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.

Оскільки порушення провадження у справі та її розгляд помилково здійснено за правилами КАС, усі постановлені у справі судові рішення відповід-

но до п. 4 ч. 1 ст. 230 цього Кодексу підлягають скасуванню, а провадження у справі — закриттю.

На підставі наведеного та керуючись статтями 241—244 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Скаргу ВАТ задовольнити частково.

Постанову Вищого адміністративного суду України від 30 серпня 2006 р., ухвалу Київського апеляційного господарського суду від 13 липня 2006 р. та постанову Господарського суду м. Києва від 26 квітня 2006 р. скасувати, провадження у справі закрити.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Рішення у господарських справах

Відповідно до ст. 778 ЦК України наймач тільки за згодою наймодавця може поліпшити орендоване приміщення, відокремити від нього поліпшення без пошкодження приміщення, вилучити їх та в результаті інших поліпшень створити нову річ і стати її співвласником. Тому ТОВ зобов'язане було отримати згоду на проведення капітального ремонту в президії Ради Федерації профспілок як колегіального органу, до виключної компетенції якого належить вирішення питання щодо профспілкової власності, реалізації окремих її об'єктів і майна.

Крім того, у Постанові Верховної Ради України «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР» встановлено, що тимчасово, до законодавчого визначення суб'єктів права власності майна загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташованого на території України, це майно є загальнодержавною власністю. До законодавчого визначення правонаступників зазначеного майна Фонд державного майна України розпоряджається ним у процесі приватизації та наділений повноваженнями орендодавця майнових комплексів підприємств та організацій. Оскільки Федерація профспілок визнана власником учбового центру згідно з рішенням виконавчого комітету ради, то господарський суд повинен був з'ясувати, хто є правонаступником цього центру, та встановити правові підстави набуття права власності на нього і вирішити питання, чи до належного відповідача заявлено позов

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 12 вересня 2006 р. (в и т я г)

У липні 2005 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Клуб «Ініціал» (далі — ТОВ) звернулося до Господарського суду Луганської

області з позовом до Федерації професійних спілок Луганської області (далі — Федерація профспілок) про визнання права власності на ^{51/100} об'єкта нерухомості.

Позовні вимоги обґрунтовано наявністю згоди Федерації профспілок на проведення капітального ремонту орендованого майна, внаслідок чого було створено нове приміщення, співвласником якого стало ТОВ.

Відповідач, заперечуючи проти позову, зазначив, що ТОВ без дозволу президії Ради Федерації профспілок (далі — Президія) перепланувало і відремонтувало орендоване приміщення на порушення умов п. 5.7 договору оренди цілісного майнового комплексу учбового центру Федерації профспілок (далі — учбовий центр) від 2 січня 1997 р. (далі — договір).

Господарський суд Луганської області рішенням від 26 жовтня 2005 р., залишеним без зміни постановами Луганського апеляційного господарського суду від 10 січня 2006 р. та Вищого господарського суду України від 14 березня 2006 р., позов задовольнив. Господарські суди посилалися на те, що управляючий справами Федерації профспілок і голова Федерації профспілок дали згоду на проведення позивачем капітального ремонту орендованого майна і створення нового приміщення вартістю 1 млн 285 тис. 716 грн, що становить 50,93 % від початкової вартості орендованого майна, співвласником якого став орендар.

8 червня 2006 р. Верховний Суд України за касаційною скаргою Управління справами Федерації профспілок порушив касаційне провадження з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 14 березня 2006 р. Скарга мотивується невідповідністю постанови цього суду рішенням Верховного Суду України з питань застосування норм матеріального права.

Залишаючи судові рішення без змін, касаційний суд обґрунтував свою постанову тим, що невідокремлювані поліпшення об'єкта оренди внаслідок проведеного за згодою орендодавця капітального ремонту призвели до створення нової речі, а саме готелю з категорією «дві зірки» та ресторану, законним співвласником яких стало ТОВ на підставі ст. 778 ЦК.

Із цими висновками не можна погодитися з таких підстав.

2 січня 1997 р. між Федерацією профспілок і ТОВ було укладено договір.

У п. 2.7 договору зазначено, що ТОВ зобов'язане за свій рахунок проводити поточний ремонт приміщення та інженерного обладнання. Питання, що стосуються капітального ремонту орендованого приміщення, обговорюються між орендарем та орендодавцем в окремій угоді (п. 5.7 договору). Всі виконані поліпшення орендованого приміщення є власністю ТОВ, яке має право ним розпоряджатися та виділити зі складу орендованого приміщення (п. 5.1 договору).

Отже, за умовами договору ТОВ має право на проведення лише поточного ремонту і може бути власником виконаних поліпшень, які можна відокремити без погіршення орендованого приміщення учбового центру.

У ст. 778 ЦК передбачено, що наймач тільки за згодою наймодавця може поліпшити орендоване приміщення, відокремити від нього поліпшення без пошкодження приміщення, вилучити їх та в результаті інших поліпшень створити нову річ і стати її співвласником.

Визнаючи право спільної часткової власності за ТОВ на ^{51/100} об'єкта орендованого майна, господарські суди не врахували, що відповідно до п. 20 статуту Федерації профспілок до виключної компетенції Президії належить вирішення питання щодо профспілкової власності, реалізації окремих її об'єктів і майна. Тобто ТОВ зобов'язане було отримати згоду на проведення капітального ремонту не в управляючого справами Федерації профспілок чи голови Федерації профспілок, а в колегіального органу Президії та відповідно до вимог п. 5.7 договору укласти про це угоду.

Такої згоди ТОВ не отримало, оскільки постановою від 23 лютого 2005 р. № П-18-7 Президія відмовила йому в проведенні капітального ремонту учбового центру.

Самовільне проведення ТОВ перепланування і реконструкції внутрішніх приміщень в ході капітального ремонту в межах капітальної будівлі учбового центру не створює нову річ, а лише поліпшує цю будівлю.

Таким чином, висновок господарських судів, з яким погодився і касаційний суд, щодо виконаних ТОВ поліпшень, в результаті яких було створено нову річ в об'єкті орендованого майна за згодою

Федерації профспілок, необґрунтований і внаслідок цього помилковий, а застосування судами до спірних правовідносин ст. 778 ЦК є безпідставним.

Крім того, суди не звернули уваги на те, що Постановою Верховної Ради України від 4 лютого 1994 р. № 3943-ХІІ «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР» встановлено, що тимчасово, до законодавчого визначення суб'єктів права власності майна загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташованого на території України, це майно є загальнодержавною власністю (п. 1). До законодавчого визначення правонаступників зазначеного майна Фонд державного майна України розпоряджається ним у процесі приватизації та наділений повноваженнями орендодавця майнових комплексів підприємств та організацій (п. 3).

Федерація профспілок визнана власником учбового центру згідно з рішенням виконавчого комітету Луганської міської ради від 28 грудня 1999 р., тому господарський суд повинен був з'ясувати, хто є правонаступником цього центру, та встановити правові підстави набуття права власності на нього і вирішити питання, чи до належного відповідача заявлено позов.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, колегія суддів Судової палати у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу Управління справами Федерації профспілок задовольнила: постанови Вищого господарського суду України від 14 березня 2006 р. та Луганського апеляційного господарського суду від 10 січня 2006 р. і рішення Господарського суду Луганської області від 26 жовтня 2005 р. скасувала, а справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до ст. 88 ГПК господарський суд має право за заявою сторони, прокурора, який брав участь у судовому процесі, або за своєю ініціативою прийняти додаткове рішення, ухвалу, якщо, зокрема, з якоїсь позовної вимоги, розглянутої на засіданні господарського суду, не прийнято рішення

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 4 липня 2006 р. (в и т я г)

ТОВ «Промислово-комерційна фірма «Укрросенергоконсалтинг» звернулося до господарського суду із заявою до ВАТ «Херсонський суднобудівний завод» про банкрутство.

Господарський суд Херсонської області ухвалою від 21 грудня 2005 р. визнав грошові вимоги кредиторів та затвердив реєстр цих вимог; продовжив процедуру розпорядження майном боржника; ус-

нув від виконання обов'язків розпорядника майна арбітражного керуючого Л. та призначив замість нього Ш.

Цей же суд додатковою ухвалою від 27 грудня 2005 р. виправив помилку, допущену в ухвалі від 21 грудня 2005 р., а саме: у вступній частині серед «Присутні» було додано «О., Ж., Я. — Промінвестбанку України», розпорядник майна Л., а в резолютивній частині додано положення «визнати вимоги Промінвестбанку України в особі Херсонського центрального відділення у розмірі 50 млн 521 тис. 43 грн і включити їх до четвертої черги реєстру».

Вищий господарський суд України постановою від 17 травня 2006 р. зазначену додаткову ухвалу скасував.

Колегія суддів Верховного Суду України ухвалою від 8 червня 2006 р. за касаційною скаргою акціонерного комерційного промислово-інвестиційного банку (закритого акціонерного товариства; далі — Промінвестбанк) порушила провадження з перегляду в касаційному порядку вказаної постанови Вищого господарського суду України. Касаційну скаргу обґрунтовано невідповідністю оскаржуваної постанови нормам процесуального права, а також різним застосуванням Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону в аналогічних справах.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін, обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи і перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Скасовуючи додаткову ухвалу суду першої інстанції, Вищий господарський суд України виходив

із того, що зазначена ухвала за формою не відповідає вимогам чинного законодавства.

Проте з такими висновками суду погодитися не можна.

Як убачається з матеріалів справи, суд першої інстанції, визнаючи в мотивувальній частині ухвали від 21 грудня 2005 р. грошові вимоги Промінвестбанку в особі філії «Херсонське центральне відділення Промінвестбанку» (далі — Філія банку) до боржника в сумі 50 млн 521 тис. 43 грн, в резолютивній частині цієї ухвали помилково не зазначив вказані грошові вимоги та не включив їх до реєстру вимог кредиторів.

Відповідно до ст. 88 ГПК господарський суд має право за заявою сторони, прокурора, який брав участь у судовому процесі, або за своєю ініціативою прийняти додаткове рішення, ухвалу, якщо, зокрема, з якоїсь позовної вимоги, розглянутої на засіданні господарського суду, не прийнято рішення.

За таких обставин суд першої інстанції 27 грудня 2005 р. правомірно за заявою Філії банку постановив додаткову ухвалу, якою доповнив резолютивну частину ухвали від 21 грудня 2005 р. вказівкою про визнання вимог зазначеної філії до боржника в сумі 50 млн 521 тис. 43 грн та їх включення до реєстру вимог кредиторів.

Враховуючи наведене, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України, керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, касаційну скаргу Промінвестбанку задовольнила: постанову Вищого господарського суду України від 17 травня 2006 р. скасувала, а додаткову ухвалу Господарського суду Херсонської області від 27 грудня 2005 р. залишила в силі.

Рішення у кримінальних справах

Відповідно до ч. 4 ст. 71 КК остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 жовтня 2006 р. (в и т я з)

Добровеличківський районний суд Кіровоградської області вироком від 7 червня 2005 р. засудив Б. за ст. 395 КК на один місяць арешту.

На підставі ст. 71 цього Кодексу до покарання приєднано невідбуту частину покарання за попереднім вироком і за сукупністю вироків засу-

дженому остаточного призначено покарання у виді трьох місяців арешту.

В апеляційному порядку справа не розглядалася. Б. визнано винним у вчиненні такого злочину.

Добровеличківський районний суд постановою від 20 січня 2004 р. встановив щодо Б. адміністративний нагляд строком на один рік, згідно з правилами якого йому було заборонено залишати місце постійного проживання.

Однак Б. порушив правила адміністративного нагляду, оскільки 1 травня 2004 р. з метою ухилення від виконання вироку самовільно залишив місце проживання.

У касаційному поданні прокурор з посиланням на те, що суд при призначенні засудженому покарання за сукупністю вироків порушив вимоги ст. 71 КК, просив вирок щодо Б. скасувати та направити справу на новий судовий розгляд.

Перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України подання прокурора задовольнила з таких підстав.

Як убачалося із матеріалів справи, Б. за попереднім вироком від 6 листопада 2000 р. було засуджено за частинами 2, 3 ст. 140 КК 1963 р. на три роки шість місяців позбавлення волі.

Згідно з наявними у справі даними 15 квітня 2003 р. засудженого звільнено з місць позбавлення волі умовно-достроково на один рік 21 день.

Злочин, за який його було засуджено вироком від 7 червня 2005 р., Б. вчинив 1 травня 2004 р., тобто у період невідбутої частини покарання, призначеної йому за попереднім вироком.

За сукупністю вироків суд призначив засудженому покарання у виді трьох місяців арешту, однак при цьому не врахував того, що згідно з вимогами ч. 4 ст. 71 КК остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Як видно з матеріалів справи, невідбута Б. частина покарання за попереднім вироком становила один рік 21 день позбавлення волі.

Виходячи з наведеного, остаточне покарання за сукупністю вироків мало б бути більшим від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Враховуючи те, що суд неправильно застосував кримінальний закон при призначенні Б. кримінального покарання, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Добровеличківського районного суду Кіровоградської області від 7 червня 2005 р. скасувала і направила справу на новий судовий розгляд.

Відповідно до ст. 246 КПК повернення справи на додаткове розслідування при попередньому розгляді справи з ініціативи судді допускається лише у випадках, коли під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства були допущені такі порушення вимог цього Кодексу, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 10 жовтня 2006 р.
(в и т я г)*

Апеляційний суд Харківської області постановою від 24 липня 2006 р. кримінальну справу за обвинуваченням П. та П.О. у вчиненні злочи-

ну, передбаченого ч. 3 ст. 101 КК 1963 р., направив прокурору Харківської області на додаткове розслідування.

П. і П.О. пред'явлено обвинувачення у вчиненні такого злочину.

У ніч на 6 серпня 2001 р. М., Н., П.Р., П.О., П.Ол., О. і П. відпочивали на пляжі бази відпочинку, де між М. та О. сталася сварка.

Через деякий час, коли М., Н. і П.Р. залишали пляж, між М. і П.О. виник конфлікт, під час якого останній завдав удар кулаком в обличчя М., а Н. — удар кулаком в обличчя П.О.

Після цього М. через особисту неприязнь з метою продовження конфлікту взяв із літнього будиночку, в якому проживав, швабру і спільно із П.Р. і Н. повернувся на центральну алею бази відпочинку, де спровокував бійку з П.О., П.Ол., О. і П.

П.О. під час бійки, скориставшись тим, що П.Р. спіткнувся і мимовільно нагнувся, схопив останнього за верхню частину тулуба й не давав йому випрямитись. У цей момент до них підбіг П., який завдав П.Р. два удари кулаком у живіт. При цьому П.О. відпустив П.Р. і той упав на землю. П., діючи узгоджено з П.О. і з умислом на заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, усвідомлюючи небезпечність своїх дій для життя потерпілого, разом почали завдати удари кулаками та ногами по голові й інших частинах тіла П.Р., що лежав на землі.

Унаслідок таких умисних спільних і узгоджених дій П. і П.О., які перебували у стані алкогольного сп'яніння, потерпілому П.Р. були заподіяні тілесні ушкодження у вигляді забитої рани правої тім'яно-скроневої ділянки з крововиливами в м'які тканини, крововиливів у ліву скроневу і в навколоочні ділянки, закритого оскольчатого перелому суглобового відростка нижньої щелепи зліва, садна у виліній ділянці справа, а також крововиливу на правому передпліччі в середній третині та садна лівого колінного суглоба.

Заподіявши П.Р. зазначені тілесні ушкодження, П. і П.О. з місця події зникли.

У той же день П.Р. доставили до Харківської обласної клінічної лікарні, де 18 серпня 2001 р. він помер.

Згідно з висновком судово-медичної експертизи смерть П.Р. настала від закритої черепно-лицьової травми у вигляді садна і крововиливів на обличччі, забитої рани тім'яно-скроневої ділянки та крововиливів у м'які тканини волосної частини голови, перелому нижньої щелепи, крововиливів у м'яку мозкову оболонку і в речовину мозку, які призвели до розвитку набряку головного мозку та фібриозно-гнійної пневмонії.

Вказані тілесні ушкодження належать до категорії тяжких.

Суддя при попередньому розгляді справи дійшов висновку, що при провадженні досудового слідства були допущені такі порушення норм кримінально-процесуального законодавства, без усунення яких справу не можна було призначити до судового розгляду, і тому повернув її на додаткове розслідування, при провадженні якого запропонував: пред'явити П. і П.О. конкретне, відповідно до диспозиції ч. 3 ст. 101 КК, обвинувачення, оскільки, на його думку, висновки органу досудового слідства про заподіяння П.Р. обвинуваченими тілесних ушкоджень суперечать його ж висновкам про тілесні ушкодження (і їх ступінь тяжкості), які стали причиною смерті потерпілого; більш ретельно перевірити підстави відмови в порушенні кримінальної справи щодо П.Ол. та О., оскільки проти цього заперечували потерпілі і в постановках слідчого містяться суперечності у висновках стосовно оцінки показань допитаних у справі осіб, а тому такі висновки є непереконливими.

У касаційному поданні прокурор вказав, що постанова суду є безпідставною та незаконною, а мотиви, з яких справу направлено на додаткове розслідування, — надуманими і такими, що не узгоджуються з матеріалами справи. Він також стверджував, що в ході досудового слідства вжито всіх можливих заходів з метою встановлення обставин події, що відбулася, та осіб, причетних до заподіяння П.Р. тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. Прокурор просив постанову скасувати, а справу направити на новий розгляд.

Потерпілі П.Н. і П.А. в касаційних скаргах оспорювали рішення суду в частині обрання П. такого запобіжного заходу, як підписка про невиїзд з постійного місця проживання. Вони вважали, що П. має утримуватися під вартою.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційних поданні і скаргах доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що подання підлягає задоволенню в повному обсязі, а скарги — частковому з таких підстав.

Як убачається із матеріалів справи, постанову про направлення розглядуваної справи на додаткове розслідування суддя виніс за власною ініціативою на стадії попереднього розгляду справи.

Проте відповідно до ст. 246 КПК повернення справи на додаткове розслідування при попередньому розгляді справи з ініціативи судді допускається лише у випадках, коли під час порушення справи, провадження дізнання або досудового слідства були допущені такі порушення вимог цього Кодексу, без усунення яких справа не може бути призначена до судового розгляду. За клопо-

танням прокурора, обвинуваченого, його захисника чи законного представника суддя вправі повернути справу на додаткове розслідування для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, якщо окремий розгляд справи щодо них неможливий. За клопотанням прокурора, потерпілого чи його представника суддя може повернути справу на додаткове розслідування і у випадках наявності підстав для кваліфікації дій обвинуваченого за статтею КК, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин, чи для пред'явлення йому обвинувачення, яке до цього не було пред'явлено. Повернення справи на додаткове розслідування з мотивів неповноти або неправильності досудового слідства на цій стадії не допускається.

Направляючи справу на додаткове розслідування зі стадії її попереднього розгляду, суд виходив із того, що висновки досудового слідства про кількість заподіяних П.Р. обвинуваченими П. і П.О. тілесних ушкоджень та їх тяжкість різняться з висновком судово-медичної експертизи про причини смерті потерпілого. Убачаючи в цій обставині неконкретність пред'явленого обвинувачення, суд розцінив її як перешкоду для призначення справи до судового розгляду.

Такий висновок суду, на думку колегії суддів, не ґрунтується на вимогах закону, зроблений без урахування конкретних обставин справи і є передчасним.

Вдаючись до оцінки доказів, зокрема висновків судово-медичних експертиз, суд вийшов за межі наданих йому на цій стадії судочинства повноважень, оскільки він це міг зробити лише за результатами судового слідства.

Що ж стосується неконкретності у формулюванні обвинувачення (якщо така є), то її також можна було усунути під час розгляду справи в порядку, визначеному ст. 277 КПК.

Не вправі був суд на цій стадії судочинства направляти справу на додаткове розслідування і з мотиву непритягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, оскільки уповноважені на те учасники процесу такого клопотання не являли.

Отже, колегія суддів визнала, що постанова судді винесена з істотним порушенням вимог ст. 246 КПК.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України постанову Апеляційного суду Харківської області від 24 липня 2006 р., винесену за результатами попереднього розгляду справи щодо П. і П.О., скасувала і направила справу на новий судовий розгляд у той же суд зі стадії попереднього розгляду.

При новому розгляді справи належить, зокрема, розглянути клопотання потерпілих про заміну П. запобіжного заходу, оскільки вирішення цього питання є прерогативою суду першої інстанції.

Помилкове визнання наркоманії хворобою, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, та застосування примусового лікування від цього захворювання на підставі ст. 96 КК України потягло зміну судового рішення

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 22 травня 2007 р. (в и т я г)

Ленінський районний суд м. Харкова вироком від 3 жовтня 2006 р. засудив Б. за ч. 1 ст. 309 КК на один рік шість місяців обмеження волі та на підставі ст. 96 цього Кодексу застосував до засудженого примусове лікування від наркоманії.

В апеляційному порядку справа не розглядалася.

Б. визнано винним у тому, що він 9 серпня 2006 р. придбав на ринку в не встановленої слідством особи десять таблеток лікарського препарату «Трайфед», перевіз його за місцем свого проживання і незаконно виготовив із нього психотропну речовину — метамфетамін (первітін), що у перерахунку на суху речовину становило 0,2113 грама, та зберігав її без мети збуту. Того ж дня працівники міліції виявили та вилучили в Б. вказану психотропну речовину.

У касаційному поданні перший заступник прокурора Харківської області, посилаючись на неправильне застосування до засудженого кримінального закону, порушив питання про зміну ви-

року — виключення з нього рішення про застосування до Б. на підставі ст. 96 КК примусового лікування від наркоманії.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Висновки суду про винність Б. у вчиненні ним злочину, за який його засуджено, відповідають фактичним обставинам справи і підтвержені перевіреними в ній та викладеними у вироку доказами. Дії засудженого кваліфіковано за ч. 1 ст. 309 КК правильно. Призначене йому покарання відповідає вимогам закону та є справедливим.

Разом з тим суд неправильно застосував до Б. примусове лікування від наркоманії.

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 96 КК примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Згідно з роз'ясненнями, що містяться у п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 7 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування», наркоманія є соціально небезпечним захворюванням і до хвороб, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб, не належить.

Виходячи з наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Ленінського районного суду м. Харкова від 3 жовтня 2006 р. змінила, виключивши з нього рішення суду про застосування до Б. на підставі ст. 96 КК примусового лікування від наркоманії. У решті вирок залишено без змін.

Рішення у справах про адміністративні правопорушення

Відповідно до ч. 1 ст. 273 КпАП експерт призначається органом (посадовою особою), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, у разі, коли виникає потреба у спеціальних знаннях. При цьому висновок експерта, як і інші джерела доказів, оцінюється за правилами, визначеними ст. 252 названого Кодексу

Постанова Першого заступника Голови Верховного Суду України від 28 серпня 2006 р. (в и т я г)

2 вересня 2004 р. інспектор дорожньо-патрульної служби Вишгородського районного від-

ділу ГУ МВС України в Київській області склав щодо Б. протокол про адміністративне правопорушення за ознаками ст. 124 КпАП, у якому зазначив, що той 2 вересня 2004 р. о 18-й годині, керуючи автомобілем і виконуючи на перехресті поворот ліворуч, виїхав на зустрічну смугу руху, де допустив зіткнення з автомобілем під керуванням Х. Від медичного огляду для встановлення факту вживання алкоголю і стану сп'яніння Б. у присутності свідків відмовився.

Печерський районний суд м. Києва постановою від 17 вересня 2004 р. адміністративну справу щодо Б. заклав: за ч. 1 ст. 130 КпАП — за відсутністю події правопорушення; за ст. 124 цього

ж Кодексу — за відсутністю складу адміністративного правопорушення.

У задоволенні протесту прокурора, в якому той порушив питання про скасування судового рішення і направлення справи на новий судовий розгляд, Печерський районний суд м. Києва постановою від 18 березня 2005 р. відмовив.

За протестом прокурора голова Апеляційного суду м. Києва постановою від 20 квітня 2005 р. постанови Печерського районного суду м. Києва від 17 вересня 2004 р. та від 18 березня 2005 р. скасував, а справу направив на новий судовий розгляд до місцевого суду.

Печерський районний суд м. Києва постановою від 16 травня 2005 р. провадження в адміністративній справі щодо Б. заклав за відсутністю в його діях складу адміністративних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 130 і ст. 124 КпАП.

Голова Апеляційного суду м. Києва постановою від 15 червня 2005 р. у задоволенні протесту прокурора відмовив, а рішення місцевого суду залишив без змін.

Заступник Генерального прокурора України у протесті порушив питання про скасування постанов Печерського районного суду м. Києва від 16 травня 2005 р. та голови Апеляційного суду м. Києва від 15 червня того ж року в частині закриття провадження у справі за ст. 124 КпАП та направлення справи на новий судовий розгляд для усунення допущеної у справі неповноти, що суттєво вплинула на розгляд справи і висновок суду, який не відповідає фактичним обставинам справи.

Перевіривши матеріали справи, Перший заступник Голови Верховного Суду України дійшов висновку, що протест прокурора підлягає задоволенню з таких підстав.

Матеріали справи свідчать про порушення під час її розгляду вимог статей 245, 280, 283 КпАП, відповідно до яких для прийняття законного та обґрунтованого рішення слід забезпечувати всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин кожної справи.

Так, приймаючи рішення у справі про дорожньо-транспортну подію (далі — ДТП), учасниками якої були дві особи, на обґрунтування свого висновку про відсутність у діях одного з них (Б.) складу адміністративного правопорушення суд послався на пояснення останнього та свідків — пасажирів керованого ним автомобіля (К., Б.С.), не давши їм оцінки і залишивши поза увагою інші докази у справі, які необхідно оцінювати в сукупності.

Зокрема, суд не перевіряв достовірність пояснень зазначених осіб про те, що керований Б. авто-

мобіль БМВ зупинився на проїзній частині дороги через якусь несправність, а автомобіль УАЗ, яким керував Х., рухаючись на великій швидкості назустріч, зіткнувся з ним і його пошкодив.

Суд не уточнив і не з'ясував, через яку саме несправність автомобіль зупинився і чому саме на зустрічній смузі руху; не дав оцінки таким поясненням з точки зору їх узгодженості з даними протоколу огляду та перевірки технічного стану БМВ, з якого убачається, що несправностей в автомобілі не виявлено, з чим погодився у присутності понятих і Б.

У судовому рішенні також були наведені пояснення іншого учасника ДТП (Х.) та пасажирів керованого ним автомобіля (свідків Ф. і Б.В.) про те, що УАЗ з метою безперешкодного проїзду перехрестя із зустрічним автомобілем повернув праворуч і виїхав обома правими колесами на праве узбіччя, де призупинився, але БМВ виїхав на зустрічну смугу руху, внаслідок чого сталося зіткнення й обидва транспортні засоби були пошкоджені. Проте суд не дав цим поясненням оцінки і залишив поза увагою те, що вони узгоджуються з даними протоколу ДТП та схеми до нього, на якій зафіксовано місце ДТП — на зустрічній смузі по відношенню до напрямку руху БМВ та розташування автомобіля УАЗ правими колесами на узбіччі, на певній відстані від перехрестя.

Крім того, відповідно до статей 252, 273 КпАП призначення експертизи, висновок якої, як і інші джерела доказів, не є обов'язковим для суду, що розглядає справу, є прерогативою суду. У справі немає даних про те, за чиєю ініціативою була проведена експертиза, хто направив лист від 29 вересня 2004 р. № 16, на підставі якого її провели, які саме документи та в якому обсязі були направлені на експертизу, чи було дотримано права учасників ДТП та вимоги Закону від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ «Про судову експертизу», зокрема щодо гарантій незалежності судового експерта і правильності його висновку.

За таких обставин, враховуючи, що судові рішення у справі не можна визнати об'єктивним, а під час його перевірки посадовою особою вищого суду зазначені недоліки залишені без уваги, Перший заступник Голови Верховного Суду України постанови Печерського районного суду м. Києва від 16 травня 2005 р. та голови Апеляційного суду м. Києва від 15 червня 2005 р. щодо Б. в частині закриття провадження у справі за ст. 124 КпАП скасував і направив справу на новий судовий розгляд.

Практика розгляду судами кримінальних справ про злочини, пов'язані з порушенням вимог законодавства про охорону праці *

У ст. 43. Конституції України закріплено право кожного громадянина на належні, безпечні умови праці. Ця норма є похідною від іншого конституційного принципу, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3).

Реалізація конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності поряд з іншими законодавчими та нормативними актами регулюється Законом від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ «Про охорону праці» (далі — Закон №2694-ХІІ). У ч. 1 ст. 6 цього Закону сказано, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства. Його дія поширюється на всі підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та видів діяльності, а також на всіх громадян, які працюють або залучені до праці на цих підприємствах.

У ст. 44 Закону № 2694-ХІІ встановлено, що працівники, винні в порушенні законодавства про охорону праці, несуть кримінальну, адміністративну, дисциплінарну чи матеріальну відповідальність згідно з чинним законодавством. Зміцнення трудової і виробничої дисципліни на підприємствах, в установах та організаціях, зниження рівня можливості виникнення небезпечних та шкідливих виробничих факторів залежить і від судів, які розглядають кримінальні справи про порушення правил охорони праці.

Статистичні дані

У 2005 р. суди України з постановленням вироку розглянули 191 кримінальну справу, у 2004 р. — 244, за якими засуджено відповідно 200 і 247 осіб. Найбільше справ стосувалося порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, відповідальність за яке передбачена

у ст. 272 Кримінального кодексу України (далі — КК) — відповідно 123 та 151 справа. Не надходили на розгляд судів справи про злочини, склад яких передбачений ст. 274 КК, — порушення правил ядерної або радіаційної безпеки.

За злочини вказаної категорії суди призначили такі види покарання, як позбавлення волі — 1, обмеження волі — 7, виправні роботи — 21, штраф — 41.

Від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 75 КК звільнено 111 осіб. Додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю суди застосували до 37 осіб. Стосовно 30 засуджених покарання призначено із застосуванням ст. 69 КК.

Якість досудового слідства.

Причини повернення справ на додаткове розслідування

В узагальненні акцентується увага на справах про злочини, склад яких передбачений статтями 271 та 272 КК.

Відповідно до ст. 112 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) досудове слідство в таких справах провадиться слідчими прокуратури.

Загалом якість досудового слідства у справах названої категорії задовільна. Водночас окремими слідчими були допущені серйозні помилки при застосуванні норм кримінального та кримінально-процесуального законодавств. Так, кваліфікуючи дії особи за ст. 271 або ст. 272 КК, слідчі не завжди враховували, що диспозиції цих статей є бланкетними. Тому при їх застосуванні необхідно встановити не лише те, які саме законодавчі та інші нормативно-правові акти порушено при вчиненні певного діяння, а й визначити, вимоги яких статей, пунктів, параграфів не дотримано обвинуваченим, а також розкрити суть допущених порушень. Наприклад, для встановлення того, чи належать певні види діяльності до робіт із підвищеною небезпекою (ст. 272 КК), слід звернутися до спеціальних законодавчих та нормативних актів, якими є Закон від 18 січня 2001 р. № 2245-ІІІ «Про об'єкти підвищеної небезпеки» та Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затверджений наказом Державного

* Узагальнення підготовлене суддею Верховного Суду України у відставці Самелюком П.О. та головним консультантом управління вивчення та узагальнення судової практики Іщенко О.С.

комітету України з нагляду за охороною праці від 26 січня 2005 р. № 15 (далі — Перелік 2005 р.). Раніше діяв Перелік робіт з підвищеною небезпекою, затверджений наказом цього Комітету від 30 листопада 1993 р. № 123 (далі — Перелік 1993 р.).

Слідчі не завжди всебічно й повно досліджували об'єктивну сторону злочину. Зокрема, в багатьох випадках не проводили огляд місця події, не призначали технічних експертиз тощо.

Наприклад, машиніст гірничо-виймальних машин шахти «Великомостівська» П. був притягнутий до кримінальної відповідальності за те, що, порушивши вимоги п. 123 Інструкції з охорони праці для машиністів гірничо-виймальних робіт, не переконався у безпечності проведення маневру і запустив комбайн, частинами якого (що оберталися) був смертельно травмований помічник начальника дільниці С. Слідчий прокуратури м. Червонограда Львівської області, кваліфікувавши дії П. за ч. 2 ст. 272 КК, не послався на Перелік 2005 р. і не дослідив, які саме роботи чи дії обвинуваченого призвели до нещасного випадку, не провів огляд місця події, не призначив судово-технічної експертизи у справі, внаслідок чого не був установлений причинний зв'язок між діями обвинуваченого та наслідками.

В іншій справі за обвинуваченням начальника дільниці С. та бригадира прохідників К. шахти «Краснолиманська» за ч. 2 ст. 272 КК слідчий прокуратури м. Красноармійська Донецької області пред'явив неконкретне обвинувачення. При цьому він не дослідив і не вказав, з якої причини стався обвал у забої, внаслідок чого загинули три і травмований один працівник. У постановках про пред'явлення обвинувачення слідчий лише вказав на статті Закону від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ, не розкривши їх зміст, і сформулював обвинувачення таким чином, ніби порушення С. і К. полягало у тому, що один із них видав наряд на виконання робіт, а інший — отримав цей наряд. А це не могло бути причиною нещасного випадку. Об'єктивна сторона злочину слідчим не досліджена

Водночас є справи, в яких слідчі ставили експертам питання, вирішення яких не належить до їхньої компетенції, а є прерогативою слідчого та суду. Наприклад, чи перебували у причинному зв'язку дії особи, яка порушила правила охорони праці, з наслідками, що настали?

Так, вироком Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 18 травня 2004 р. Т. засуджений за ч. 2 ст. 271 КК за те, що він як технічний директор ТОВ НВП «Сіріон» порушив вимоги ст. 18 Закону від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ та ряд пунктів чинного на той час Типового положення про навчання з питань охорони праці, а саме: без попереднього спеціального навчання і перевірки знань із питань охорони праці допустив до роботи

на верстаті з обробки деревини у лісопильному цеху ТОВ с. П'ятничани Стрийського району М., яка під час виконання роботи круглопильним верстатом ампутувала собі кисть правої руки. Розслідуючи цю справу, слідчий прокуратури Стрийського району Львівської області не провів огляд місця події (лісопильного цеху), не приєднав до матеріалів справи протокол огляду місця події, складений відомчою комісією, яка розслідувала нещасний випадок на виробництві, хоча в акті розслідування вказано і у висновку технічної експертизи підтверджено, що верстат не обладнаний належним захисним пристроєм. Слідчий також необґрунтовано поставив технічним експертам питання про наявність причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) Т. і наслідками. Водночас він не дослідив питання про класифікацію виконуваної потерпілою роботи і не звернув уваги на висновок експертів про те, що роботи з обробки деревини належать до робіт із підвищеною небезпекою. Тому дії Т. необхідно було кваліфікувати за ч. 2 ст. 272 КК.

Факти неправильної кваліфікації дій обвинувачених та підсудних непоодинокі.

Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська погодився з кваліфікацією за ч. 1 ст. 271 КК дії Б., який, працюючи виконробом ТОВ «Індустрійбуд», порушив ряд законодавчих та нормативно-правових актів про охорону праці, внаслідок чого будівельник Ш. впав з 10-го поверху новобудови і загинув. Оскільки на підставі п. 100 Переліку 1993 р. роботи на висоті віднесені до робіт із підвищеною небезпекою, дії Б. підлягали кваліфікації за ч. 2 ст. 272 КК.

У іншій справі старший слідчий Вознесенської міжрайонної прокуратури Миколаївської області неправильно кваліфікував за ч. 1 ст. 271 КК дії посадових осіб ТОВ «ВПК» Л. і К., з вини яких отруїлись аміаком й отримали тілесні ушкодження працівники компресорного цеху Т. та Ч., які виконували ремонтні роботи у холодильній камері. Зважаючи на те, що п. 29 та п. 113 Переліку 1993 р. роботи з обслуговування, ремонту та експлуатації холодильних установок віднесені до робіт із підвищеною безпекою, дії зазначених осіб необхідно було кваліфікувати за ч. 1 ст. 272 КК.

Неякісне досудове розслідування справ, зокрема невизначеність із суб'єктом злочину, також є однією з причин повернення справ на додаткове розслідування.

Наприклад, при розгляді Баштанським районним судом Миколаївської області кримінальної справи щодо І., який обвинувачувався у вчиненні злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 271 КК, прокурор заявив клопотання про направлення справи на додаткове розслідування для дослідження питання, чи був обвинувачений суб'єктом цього злочину.

Суб'єкт зазначених злочинів спеціальний, його ознаки викладені у п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 жовтня 1982 р. № 6 «Про судову практику в справах, пов'язаних із порушеннями вимог законодавства про охорону праці» (далі — Постанова від 10 жовтня 1982 р. № 6). Деякі слідчі не враховували цих роз'яснень і не всіх винних у порушенні законодавства про охорону праці притягали до відповідальності, внаслідок чого справи поверталися на додаткове розслідування з мотивів неповноти досудового слідства.

У практиці судів трапляються випадки незаконного повернення справ прокурору для проведення додаткового розслідування зі стадії попереднього розгляду справи.

Так, постановою Первомайського міського суду Луганської області на підставі ст. 246 КПК повернено на додаткове розслідування справу за обвинуваченням Н. та Б. згідно з ч. 2 ст. 272 КК, які були притягнуті до відповідальності за те, що вони як посадові особи шахти «Первомайськеугілля» (відповідно — заступник начальника дільниці та гірничий майстер) не забезпечили безпечних умов праці, внаслідок чого під обвалом породи загинув П. У постанові суд дав оцінку зібраним у справі доказам, вказав на їх неповноту та неконкретність пред'явленого обвинувачення. За апеляцією помічника прокурора Апеляційний суд Луганської області постанову місцевого суду скасував і направив справу на новий судовий розгляд, зазначивши, що застосування ст. 246 КПК неприпустиме, якщо неповнота розслідування може бути усунута в судовому засіданні.

Згідно з п. 11 ч. 1 ст. 6 КПК кримінальна справа підлягає закриттю, якщо існує не скасована постановою слідчого про відмову в порушенні справи за тим самим фактом.

Цю вимогу закону порушено при розслідуванні та судовому розгляді кримінальної справи щодо Н., який був засуджений Карлівським районним судом Полтавської області за ч. 2 ст. 271 КК. У справі є не скасована прокурором постановою слідчого прокуратури Карлівського району про відмову в порушенні кримінальної справи щодо Н. за тими ж обставинами — загибель людини внаслідок порушення вимог законодавства про охорону праці.

Судовий розгляд справ

Аналіз справ, які надійшли для узагальнення, показав, що судді переважно дотримуються передбачених у статтях 241, 256 КПК строків розгляду справи. Проте деякі суди Донецької, Дніпропетровської, Черкаської, Вінницької, Сумської та деяких інших областей допускали порушення цих строків.

Так, Тернівський міський суд Дніпропетровської області протягом двох років розглядав справу

за обвинуваченням Д. за ч. 2 ст. 272 КК. Причини відкладення слухання справи були різні: неявка в судові засідання свідків, адвоката, а також невинувато великі (два-три місяці) строки перерв у слуханні справи.

У іншій справі — за обвинуваченням Ц. та Х. за ч. 1 ст. 272 КК, яка надійшла до Єнакіївського міського суду Донецької області 8 січня 2004 р., попередній розгляд був призначений суддею на 6 лютого цього ж року, але фактично розгляд справи суддя не провадив. У справі відсутні постанови судді про проведення попереднього розгляду і про призначення справи до судового розгляду. Розгляд справи по суті почався 3 березня 2004 р., а вирок постановлено 19 липня 2004 р. До того ж слухання неодноразово відкладалися з причин неявки свідків. Таким чином, справу фактично не було вирішено протягом шести місяців одинадцяти днів.

Лебединський районний суд Сумської області понад рік розглядав кримінальну справу за обвинуваченням П. за ч. 2 ст. 271 КК. Справа надійшла до суду 8 січня 2003 р., була призначена до розгляду на 3 березня цього ж року, а вирок постановлений 4 лютого 2004 р. Слухання переносилося понад 10 разів у зв'язку із розглядом суддею і прокурором іншої справи, неявкою підсудного, свідків, витребуванням судом додаткових матеріалів тощо.

Можна навести чимало подібних прикладів.

Статтями 53 та 254 КПК передбачений обов'язок суду забезпечити права потерпілих від злочинів. Не всі суди дотримуються цих вимог закону. Так, без виклику та участі в судовому засіданні потерпілого Карлівський районний суд Полтавської області розглянув справу за обвинуваченням Н. за ч. 2 ст. 271 КК.

Деякі суди під час розгляду справ не звертають уваги на ігнорування органами досудового слідства бланкетності диспозицій статей 271 та 272 КК, від чого потерпає повнота з'ясування і висвітлення у вирокі об'єктивної сторони злочину, зокрема причинного зв'язку, а також правильність кваліфікації дій підсудного.

У вирокі Київського районного суду м. Полтави щодо М., засудженого за ч. 2 ст. 272 КК, лише зазначено, що засуджений допустив порушення правил безпеки під час виконання робіт, пов'язаних із підвищеною небезпекою, але не вказано, які статті, пункти яких саме законодавчих або нормативних актів він порушив. Подібні випадки трапляються в судовій практиці всіх регіонів. Наприклад, із чотирьох вивчених Апеляційним судом Одеської області справ зазначеної категорії тільки в одній органі досудового слідства і суд зробили посилання на нормативні акти, які були порушені.

Неврахування деякими судами бланкетного характеру диспозицій статей 271 та 272 КК зумовило неправильну кваліфікацію дій засудже-

них у багатьох вивчених справах: така кваліфікація простежується з моменту пред'явлення особі обвинувачення на досудовому слідстві. Місцеві суди з підстав неправильної кваліфікації дій підсудних кримінальні справи на додаткове розслідування не повертали. Проте автори узагальнення та апеляційні суди при вивченні справ цієї категорії виявили багато випадків неправильної кваліфікації дій засуджених судами першої інстанції.

Солом'янський районний суд м. Києва засудив У. та П. за ч. 2 ст. 271 КК за те, що У., працюючи виконробом закритого акціонерного товариства «Оболонь», а П. — виконробом державного підприємства «Рембудкомплект», не забезпечили безпечних умов праці на будівельному майданчику по вул. Кадетський гай, 3 у м. Києві. Внаслідок цього двоє мулярів, які працювали на кладці стіни 5-го поверху будинку, загинули від травм, отриманих від падіння на них з висоти 10-го поверху піноблоків, а одному муляру були спричинені легкі тілесні ушкодження. Згідно з висновком будівельно-технічної експертизи та іншими матеріалами справи, у діях У. і П. вбачалися порушення безпеки на будівництві, в тому числі при проведенні робіт із переміщення вантажів кранами. Враховуючи бланкетний характер диспозиції статей 271 та 272 КК, суд повинен був звернутися до законодавчих і нормативно-правових актів про охорону праці та безпеку виробництва, зокрема до Законів № 2694-ХІІ та № 2245-ІІІ і Переліку 1993 р., які до таких робіт відносять і роботи з будівництва та монтажу будинків, роботи на висоті, вантажно-розвантажувальні роботи за допомогою машин і механізмів. Виходячи з наведеного та аналізу матеріалів справи, можна зробити висновок, що своїми діями У. і П. порушили спеціальні правила із забезпечення безпеки будівельних робіт, а тому їхні дії необхідно було кваліфікувати не за ч. 2 ст. 271 КК, а за спеціальною нормою, в якій передбачено відповідальність за такі дії, а саме за ч. 2 ст. 272 КК.

Подібну помилку допускали Дніпровський районний суд м. Києва, суди Вінницької, Одеської, Закарпатської, Дніпропетровської, Сумської та інших областей. За відсутності апеляцій апеляційні суди були позбавлені можливості виправити судові помилки судів першої інстанції.

У судовій практиці трапляються також випадки неправильної кваліфікації дій засуджених внаслідок неточного визначення слідчим і судом правового статусу засудженого і потерпілих.

Марганецький міський суд Дніпропетровської області вироком, постановленим за статтями 119 і 128 КК, засудив машиніста підйомного крана С., який порушив правила роботи на крані. Як наслідок — кран перекинувся і впала люлька, в якій

перебували монтажники, один з яких загинув, а два одержали тяжкі тілесні ушкодження. Потерпілі і засуджений С. були працівниками будівельного управління, тому в його діях вбачаються ознаки злочину, склад якого передбачений ч. 2 ст. 272 КК. Вирок не оскаржений.

В іншому випадку Савранський районний суд Одеської області засудив згідно з ч. 2 ст. 272 КК електромонтера місцевого РЕМ П. за те, що внаслідок порушення останнім норм безпечного проведення робіт із монтажу електромережі був смертельно травмований житель села. Така кваліфікація дій П. є неправильною. Враховуючи, що смертельну травму отримав не працівник РЕМ, а стороння особа, дії засудженого підлягали кваліфікації за ст. 119 КК. Вирок не оскаржений.

Подібних помилок у правовій оцінці вчиненого припускалися й інші суди, які не враховували, що об'єктом злочинного посягання, передбаченого статтями 271 та 272 КК, є безпечні умови праці.

Відповідно до роз'яснень, наведених у п. 9 Постанови від 10 жовтня 1982 р. № 6, потерпілими внаслідок злочинних порушень правил охорони праці можуть бути як працівники підприємства, так і інші особи, постійна або тимчасова діяльність яких пов'язана з цим виробництвом. До останніх належать, зокрема особи, які прибули на виробництво у відрядження, на практику, стажування. Це також можуть бути робітники, студенти, учні, що надають шефську допомогу підприємствам, організаціям, тощо.

Наведемо також приклад правильної кваліфікації дій підсудного.

Ямпільський районний суд Сумської області правильно кваліфікував за ч. 2 ст. 272 КК дії вальщика Чуйківського лісництва Є., котрий порушив правила охорони праці при зрізанні дерева, яке, впавши, спричинило тяжкі тілесні ушкодження неповнолітньому П. Досліджуючи зв'язок потерпілого з роботою у лісництві, слідчий і суд послалися на наказ директора Чуйківської загальноосвітньої школи про проведення уроків трудового навчання (збір порубочних залишків) учнями сьомих класів у Чуйківському лісництві.

У випадках, коли внаслідок порушення правил охорони праці на виробництві заподіяно шкоду здоров'ю громадян, які не є його працівниками, винні, залежно від характеру злочинних дій, мають нести відповідальність за статтями про посадові злочини або про злочини проти особи.

Судові вироки у справах названої категорії оскаржувалися лише в окремих випадках, здебільшого за апеляціями засуджених у зв'язку з невізнанням вини у вчиненні злочину.

Так, Апеляційний суд Харківської області ухвалою за апеляцією засудженого скасував з направленням на додаткове розслідування вирок

Шевченківського районного суду Харківської області щодо старшого майстра аварійно-диспетчерської служби ТОВ «Харківгаз» У, який засуджений за ч. 2 ст. 271 КК за те, що залучив слюсаря П. до виконання робіт на тракторі Т-40, що не входило в обов'язки останнього. Внаслідок удару дверима трактора по голові П. отримав смертельну травму. Апеляційний суд обґрунтовано повернув справу на додаткове розслідування з мотивів неповноти досудового і судового слідства, зазначивши в ухвалі, що слідчому необхідно оглянути місце нещасного випадку, провести відтворення обстановки та обставин події, провести судово-технічну та комплексну судово-медичну експертизу, оглянути трактор та виконати ряд інших слідчих дій з метою усунення прогалин слідства та конкретизації обвинувачення.

Апеляційні суди скасовували деякі вироки також через неправильне вирішення судами першої інстанції питань щодо цивільних позовів, заявлених потерпілими.

Апеляційний суд Дніпропетровської області за апеляціями прокурора і потерпілої в частині цивільного позову скасував вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу щодо Б., засудженого за ч. 2 ст. 272 КК. Вироком суду з Б. на користь потерпілої стягнуто 20 тис. грн. на відшкодування моральної шкоди. Скасовуючи вирок, апеляційний суд послався на те, що районний суд не врахував втрату потерпілою батька і годувальника, а взяв до уваги економічне становище підприємства, яке перебувало в стадії банкрутства. Однак документів, які б цей факт підтвердили, суд не витребував. Справу повернено на новий судовий розгляд у порядку цивільного судочинства.

В іншій справі Апеляційний суд Запорізької області за апеляцією потерпілої скасував у частині вирішення цивільного позову вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя щодо Л., засудженого за ч. 2 ст. 271 КК. Суд першої інстанції відмовив потерпілій у задоволенні позовних вимог до Фонду соціального страхування (далі — Фонд) — 90 тис. грн за моральну шкоду. Скасовуючи вирок у цій частині, апеляційний суд вказав, що суд першої інстанції не врахував деякі статті Закону від 23 вересня 1999 р. №1105-ХІV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» та відповідне рішення Конституційного Суду України від 27 січня 2004 р. № 1-рп/2004 (справа про відшкодування моральної шкоди фондом соціального страхування) про обов'язок Фонду у повному обсязі відшкодувати шкоду, у тому числі моральну. Справу повернено на новий судовий розгляд у порядку цивільного судочинства.

Питання вирішення цивільних позовів про відшкодування матеріальної і моральної шкоди потерпілим

Згідно зі ст. 328 КПК суд, постановляючи обвинувальний вирок, залежно від доведеності підстав і розміру цивільного позову, задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому.

Під час вивчення й аналізу розглянутих місцевими судами справ установлено: не зважаючи на те, що потерпілим унаслідок порушення вимог законодавства про охорону праці було заподіяно фізичну, матеріальну і моральну шкоду, цивільні позови про її відшкодування заявлялися потерпілими не в усіх справах, за якими були винесені обвинувальні вироки, хоча в кожній справі органи слідства визнавали особу потерпілою, з'ясовували заподіяну їй шкоду, роз'яснювали права на її відшкодування. Заподіяна у зв'язку з лікуванням матеріальна шкода була у більшості випадків відшкодована в період досудового слідства.

Не заявлялися цивільні позови у справах вказаної категорії, розглянутих судами Черкаської, Київської, Полтавської, Одеської, Закарпатської, Херсонської, Рівненської, Донецької та Львівської областей. Відсутність позовів зумовлена відмовою потерпілих від позовних вимог.

Помилки, допущені місцевими судами при вирішенні цивільних позовів усувались апеляційними судами за апеляціями потерпілих або їх представників.

Так, Апеляційний суд Миколаївської області скасував у частині вирішення цивільного позову вирок Вознесенського міськрайонного суду щодо Б. (ч. 2 ст. 271КК) у зв'язку з тим, що цей суд не навів конкретних підстав для часткового задоволення позовних вимог представника потерпілої про відшкодування моральної шкоди і не визначив правових підстав для цього, тому що не послався на матеріальний закон, відповідно до якого вирішив позов. Справа в цій частині повернена на новий судовий розгляд у порядку цивільного судочинства. Цей же апеляційний суд скасував у частині вирішення цивільного позову вирок Миколаївського районного суду м. Миколаєва щодо Б. (ч. 2 ст. 272 КК) через те, що суд на порушення вимог статей 441, 450 ЦК, у яких передбачено обов'язок власника джерела підвищеної небезпеки відшкодувати збитки, завдані з вини його працівника, постановив стягнути їх із засудженого.

Практика призначення покарання

Оскільки злочини проти безпеки виробництва за формою вини є необережними, суди в більшості випадків призначали засудженим покарання, не пов'язані з позбавленням волі, наприклад виправ-

ні роботи, штраф тощо. Враховуючи форму вини, відсутність смертельних випадків із людьми, підпадання певної частини винних осіб під дію закону про амністію, призначення таких видів покарання можна визнати обґрунтованим.

При обранні засудженим покарання у виді обмеження чи позбавлення волі суди широко застосовували звільнення засуджених від відбування покарання на підставі ст. 75 КК або застосовували ст. 69 КК і призначали більш м'яке покарання або не призначали обов'язкового додаткового покарання. Така практика не може бути визнана правильною і такою, що забезпечує виконання вимог статей 50 та 65 КК, особливо у справах, в яких наслідком протиправних дій засуджених була смерть потерпілих.

Так, Краснодонський міськрайонний суд Луганської області засудив гірничого майстра шахти ім. 50-річчя СРСР Я. за ч. 2 ст. 272 КК із застосуванням ст. 69 КК на п'ять років позбавлення волі без позбавлення права обіймати певні посади. На підставі ст. 75 КК Я. був звільнений від покарання з іспитовим строком тривалістю три роки з покладенням певних обов'язків, передбачених пунктами 2—4 ч. 1 ст. 76 КК. Я. визнано винним у порушенні правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, а саме: він, порушуючи правила ведення підземних робіт і знаючи, що гірник Г. працює у відсіку з видобутку вугілля, з метою прискорення робіт дав вказівку іншому гірнику виконати певні дії за допомогою спеціальної установки, яка смертельно травмувала Г. Своїми діями Я. грубо порушив правила безпеки, що спричинило загибель людини. За таких обставин призначення йому покарання із застосуванням ст. 75 КК є занадто м'яким. Окрім того, суд, застосувавши ст. 69 КК, не конкретизував, у частині основного чи додаткового покарання або яку частину статті застосовано.

У деяких вироках застосування ст. 75 КК суди взагалі нічим не обґрунтовували, як, наприклад, у вироку Яготинського районного суду Київської області стосовно Ч., засудженого за ч. 2 ст. 272 КК на два роки позбавлення волі та звільненого від відбування покарання з іспитовим строком на два роки.

У жодній із надісланих для узагальнення справ немає посилання на таку підставу застосування ст. 75 КК, як відшкодування засудженим у добровільному порядку завданої потерпілим матеріальної або моральної шкоди.

Загалом застосування статей 69 та 75 КК у справах про тяжкі злочини (ч. 2 ст. 271 та ч. 2 ст. 272 КК) апеляційні суди розцінюють як тенденцію до необґрунтованого пом'якшення покарання і вважають таку практику неправильною. З такою думкою можна погодитися.

Окрім того, суди рідко застосовують до засуджених додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Наприклад, не застосовувалося таке додаткове покарання у судах Львівської області. Лише у двох із 14 розглянутих у судах Сумської області справ застосовано це покарання. Апеляційний суд Запорізької області звернув увагу на те, що при призначенні покарань за злочини, склад яких передбачений статтями 271 та 272 КК, судді у вироках взагалі навіть не згадували про додаткові покарання, передбачені санкціями цих статей.

Таку практику не можна визнати правильною, й особливо у тих випадках, коли внаслідок порушення засудженими правил безпечної роботи сталися каліцтво або загибель робітників. Залишаючи таких осіб на своїх посадах, нівелюється така мета покарання, як запобігання вчиненню нових злочинів засудженими або іншими особами.

Іноді суди, засуджуючи винного до додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, не конкретизують правову заборону і точно не зазначають посади чи характер діяльності, права обіймати які або займатись якою позбавляється засуджений. Підставою для такого висновку є вирок Броварського міськрайонного суду Київської області стосовно Х., засудженого за ч. 2 ст. 272 КК.

Деякі суди припускалися помилок при призначенні покарання. Так, Тиврівський районний суд Вінницької області засудив М. за ч. 1 ст. 272 КК на один рік позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК, тоді як санкцією цієї статті не передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Виправдання осіб у справах зазначеної категорії

Виправдувальні вироки у справах зазначеної категорії судами не постановлялися, за винятком: вироку Миколаївського районного суду м. Миколаєва у справі щодо Б. Органи досудового слідства притягнули Б. до кримінальної відповідальності за те, що вона, як завідувачий цехом кормів птахокомплексу приватного підприємства «Агрофірма «Олена», порушила вимоги законодавства про охорону праці. Б. не пересвідчилася в безпечності роботи з кормозмішувачем, тобто не перевірила, чи працюють у ньому люди, включила кормозмішувач у той час, коли всередині перебував і чистив агрегат від залишків кормів працівник цеху С., який був смертельно травмований. Також Б. обвинувачувалася в тому, що вчинила службове підроблення — після нещасного випадку внесла в офіційний документ запис про проведення інструктажу з потерпілим, що не

відповідало дійсності. Дії Б. органи досудового слідства кваліфікували за ч. 2 ст. 271 КК та ч. 1 ст. 366 КК.

Вироком суду Б. засуджена за ч. 1 ст. 366 КК до штрафу в розмірі 510 грн із позбавленням права обіймати посади, пов'язані з функціями з охорони праці на підприємствах усіх форм власності на строк один рік. Суд виправдав Б. згідно з ч. 2 ст. 271 КК за відсутністю в її діях складу злочину (п. 2 ст. 6 КПК), зіславшись на те, що вона не є суб'єктом злочину, оскільки на неї не були покладені обов'язки із дотримання вимог законодавства про охорону праці або контролю за їх виконанням. Обґрунтованість і правильність такого рішення суду викликає сумніви. В апеляційному або касаційному порядку вказаний вирок не оскаржувався.

Виконання судами вимог ст. 23² КПК України

Як засвідчили матеріали узагальнення, неоліком досудового слідства і судового розгляду справ зазначеної категорії є і те, що в них не було з'ясовано, як у цілому поставлено роботу з охорони праці на підприємствах, де стався нещасний випадок. Слідчі і суди також не з'ясовували, чи допускав обвинувачений (підсудний) порушення правил охорони праці до нещасного випадку, чи притягався він за це до відповідальності, чи давалися розпорядження про ліквідацію порушень, хоча за матеріалами кримінальних справ, зокре-

ма за актами спеціального розслідування територіальних управлінь Держнаглядохоронпраці на підприємствах, де були вчинені злочини, виявлено, що мали місце порушення законодавства про охорону праці та інших нормативних актів із безпеки виробництва, які й призвели до травмування або загибелі людей.

За винятком судів Луганської та Львівської областей, інші місцеві суди за жодним випадком порушення законодавства про охорону праці, наявності причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, а також за фактами порушення норм кримінально-процесуального законодавства під час проведення досудового слідства окремих постанов не виносили.

Узагальнення дало підстави для висновку, що суди ще не достатньо ретельно підходять до розгляду справ зазначеної категорії, зокрема мають місце факти їх поверхового вивчення та розгляду.

Оскільки злочини проти безпеки виробництва завдають збитки державі, заподіюють шкоду здоров'ю потерпілих, а інколи й смерть, суди повинні ретельно з'ясовувати причини та умови, що спричинили такі злочини, і активніше реагувати окремими постановами на недоліки в організації забезпечення безпечних умов праці робітників і службовців.

У Пленумі Верховного Суду України

Про призначення заступника голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 8 червня 2007 р. № 6*

Обговоривши подання Голови Верховного Суду України щодо кандидатури на посаду заступника голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, відповідно до результатів таємного голосування, керуючись п. 2 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій України» та ст. 7 Регламенту Пленуму Верховного Суду України, затвердженого постановою Пленуму Верховного Суду України від 10 червня 2002 р. №7, Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є:**

Призначити заступником голови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України строком на п'ять років суддю Верховного Суду України **Селівона Олександра Федосовича**.

Про обрання представника від Верховного Суду України до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 8 червня 2007 р. № 7*

Обговоривши подання Голови Верховного Суду України про обрання представника від Верховного Суду України до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури, відповідно до результатів таємного голосування, керуючись п. 10 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій України», п. 6 Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури, затвердженого Указом Президента України від 5 травня 1993 р. № 155, Пленум Верховного Суду України **п о с т а н о в л я є:**

Обрати представником Верховного Суду України до Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України суддю Верховного Суду України **Паневіна Віктора Олександровича**.

Судова статистика

Стан здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2006 р. (за даними судової статистики) ¹

Справедливе і доступне правосуддя має служити основною гарантією конституційних прав і свобод та рівності усіх людей перед законом. Забезпечення захисту цих прав і свобод людини є основним завданням суду.

В Україні створено 783 суди, у тому числі: загальних — 709, із них військових — 15; господарських — 39, адміністративних — 35. У судах фактично працювало 6 тис. 690 суддів. Станом на 1 січня 2007 р. вакантними залишалися 1 тис. 242 посади суддів, із них: у загальних судах — 853, у тому числі військових — 8, господарських — 143, адміністративних — 246.

Аналіз статистичних даних засвідчив, що в 2006 р., незважаючи на значне навантаження та складні умови, в яких працюють судді, вони забезпечують якісний розгляд переважної більшості справ у розумні строки. При цьому майже вдвічі зменшилася кількість цивільних і кримінальних справ, розглянутих судами з порушенням встановлених законом строків.

У 2006 р. суди загальної юрисдикції по першій інстанції розглянули 7,4 млн справ та матеріалів (що у 2,4 раза більше, ніж у 2001 р.), зокрема: цивільних справ та матеріалів — 1 млн 500 тис., кримінальних — 529,6 тис., господарських (без адміністративних) — 218,4 тис., адміністративних — 229,2 тис., справ про адміністративні правопорушення — 4 млн 928 тис.

Надходження на розгляд судів великої кількості справ та матеріалів призвело до значного збільшення навантаження на суддів, передусім місцевих судів. Середня кількість справ, що надходили до кожного судді місцевого суду щомісяця, збільшилася зі 118 у 2005 р. до 138 у 2006 р., а в окремих судах становила понад 250 справ.

Кількість справ та матеріалів усіх категорій, розглянутих апеляційними судами за апеляціями, у минулому році збільшилася на 7,4 % і становила 212,6 тис. ²

Вищий господарський суд України (далі — ВГСУ) закінчив провадження у 18 тис. касаційних скарг, подань; Вищий адміністративний суд України (далі — ВАСУ) — у 13 тис. справ та матеріалів.

Верховний Суд України у 2006 р., як і в попередні роки, здійснював свої повноваження в умовах надмірного навантаження. Усього ним було розглянуто 66,9 тис. справ та матеріалів, що на 27,5 % більше. У середньому щомісяця на розгляд одного судді Верховного Суду надходило 67 справ та матеріалів. Такий же показник в апеляційних судах становив лише 9,7 справ на одного суддю.

Через віднесення до компетенції місцевих судів розгляд справ про порушення Правил дорожнього руху, які раніше розглядалися органами Державної автомобільної інспекції, збільшилося навантаження на суддів. У 2006 р. на розгляд судів надійшло 4 млн 167 тис. таких справ, що на 35,4 % (або на 1 млн 89 тис.) більше, ніж у 2005 р. Порівняно з 2001 р. кількість розглянутих справ цієї категорії збільшилася у 5,3 раза.

Перевантаженість суддів загальних місцевих судів справами, неуккомплектованість штату судів, невеликий досвід роботи багатьох суддів (30,3 % працюючих суддів мають стаж роботи до п'яти років) негативно позначалися на якості здійснення судочинства. Недостатній професіоналізм деяких суддів, поверхове вивчення ними справ, поспішність у дослідженні доказів також призводили до судових помилок. Так, в апеляційному та касаційному порядку було скасовано та змінено вироки стосовно 11,1 тис. засуджених осіб, або 6,2 % від кількості тих, щодо яких постановлено обвинувальні та виправдувальні вироки судами по першій інстанції (у 2005 р. — 5,5 %); скасовано і змінено 27,3 тис. рішень у цивільних справах, або 3 % від ухвалених місцевими судами (у 2005 р. — 2,6 %).

Слід зазначити, що деякі неправосудні судові рішення були постановлені суддями в результаті неправомірного стороннього впливу на них.

Апеляційні суди ще не завжди повною мірою виконували покладені на них завдання щодо усунення допущених місцевими судами помилок шляхом постановлення в апеляційному порядку нових судових рішень у передбачених законом випадках при скасуванні рішень та вироків судів першої інстанції, а повертали справи на новий судовий розгляд. Частка ухвалених апеляційними судами нових рішень у цивільних справах становила 50,8 %, у кримінальних — 11,3 %.

Минулого року залишилися нерозглянутими (без урахування справ, провадження в яких зупинені

¹ Аналіз здійснено начальником управління вивчення та узагальнення судової практики Ф.М. Марчуком і заступником начальника цього управління Г.І. Рудник.

² Тут і далі, якщо не зазначено інше, статистичні дані наведено порівняно з 2005 р.

но) 174,2 тис. цивільних справ, або 13 % [10,3 %]³ від кількості тих, що перебували в провадженні судів, та 29,2 тис. кримінальних справ, або 12,6 % [11,9 %] від кількості справ, що перебували на розгляді в судах.

На судову діяльність також впливала залежність суду від органів виконавчої влади, яка породжена установленим порядком організаційного, фінансового, матеріально-технічного забезпечення діяльності судів, соціально-побутового забезпечення суддів та працівників апарату судів. Належне фінансування судів не здійснюється упродовж багатьох років. Рівень видатків на безпосереднє здійснення правосуддя у бюджеті 2006 р. становив 59,7 % від дійсної потреби, що негативно позначилося на організації роботи судів.

Лише кожний десятий суд загальної юрисдикції розташований в приміщеннях, які повністю відповідають вимогам щодо здійснення судочинства. Решта потребують реконструкції або нового будівництва. У судах немає достатньої кількості залів судових засідань, нарадчих кімнат (станом на 1 січня 2007 р. загальна кількість залів судових засідань становила лише 48 % від потреби); недостатньо приміщень для конвою та підсудних тощо, тобто відсутні передбачені процесуальним законодавством приміщення, без чого неможливо належним чином розглядати справи. Тому з об'єктивних причин у багатьох випадках розгляд справ відкладався, що призводило до тяганини та порушення прав і законних інтересів громадян.

Для забезпечення однакового та правильного застосування судами загальної юрисдикції чинного законодавства, підвищення ефективності здійснення ними судочинства та належної організації їх роботи Верховний Суд України систематично узагальнює та аналізує судову практику, надає методичну допомогу місцевим та апеляційним судам. У 2006 р. Пленум Верховного Суду України прийняв п'ять постанов, які містять роз'яснення кримінального та цивільного законодавства.

Упродовж 2006 р. Верховний Суд України у плановому порядку із виїздом у місцеві та апеляційні суди вивчив питання щодо здійснення судочинства у судах областей: Закарпатської, Хмельницької, Херсонської та Харківської. Результати перевірок роботи судів розглянуто на засіданні президій апеляційних судів цих областей. Питання про строки розгляду кримінальних і цивільних справ у судах Харківської області обговорено 24 листопада 2006 р. на засіданні президій Верховного Суду України та Ради суддів України і вжито заходів для підвищення ефективності здійснення судочинства. Також було вивчено питання щодо оперативності розгляду справ судами Полтавської області, стан організації роботи Рівненського міського та районного судів.

Із матеріалів аналізу вбачається, що недоліки у здійсненні судочинства та реальному забезпеченні захисту судами законних прав і свобод людини значною мірою криються у недосконалому процесуальному законодавстві та законодавстві про саму судову систему, незавершеності судової реформи, невизначеності шляхів щодо її проведення. Як зазначив Голова Верховного Суду України Василь Онопенко, відсутність організаційної та процесуальної цілісності судової системи України є ключовою навіть серед найактуальніших проблем правосуддя⁴. Тому ситуація, що склалася у сфері правосуддя, потребує змін у законодавчому регулюванні судоустрою, судочинства та статусу суддів.

Обсяг роботи судів та навантаження на суддів

У суди загальної юрисдикції в 2006 р. надійшло на розгляд по першій інстанції майже 7,4 млн справ та матеріалів, що на 16,5 % більше, ніж попереднього року, насамперед за рахунок надходження до судів на 1,2 млн більше справ про адміністративні правопорушення. Водночас зменшилася на 14,7 тис. кількість кримінальних справ. Цивільних справ та матеріалів надійшло на розгляд 1 млн 499 тис., адміністративних — 136,2 тис. До господарських судів минулого року на розгляд надійшло 285 тис. господарських та адміністративних справ і матеріалів.

Неукомплектованість штату судів також призводить до збільшення навантаження на працюючих суддів.

До кожного судді місцевого загального суду (з розрахунку чисельності суддів за штатним розписом) минулого року щомісяця в середньому надходило на розгляд 138,2 [117,7] справ та матеріалів, у тому числі про адміністративні правопорушення — 96,1 [73,1], цивільних — 29,5 [32,9], кримінальних — 10,3 [11,7]. Однак у деяких місцевих судах цей показник значно більший: Болградському районному Одеської області — 350, Сихівському районному м. Львова — 290, Артемівському районному м. Луганська — 276.

У середньому щомісяця кожний суддя апеляційного загального суду отримував на розгляд по 9,7 [8,3] справ та матеріалів усіх категорій, а судді апеляційних судів областей: Чернівецької — 4,6 [4,2], Тернопільської — 4,7 [4].

До кожного судді місцевого господарського суду щомісяця надходило на розгляд 40,6 [40] справ і матеріалів, а до кожного судді апеляційного господарського суду — 12,5 [11,9].

На розгляд ВГСУ надійшло 19,7 тис. касаційних скарг, подань. У середньому щомісяця до кожного

³ Тут і далі у квадратних дужках наведено статистичні дані за 2005 р.

⁴ Детальніше див.: Онопенко В. В. Судова реформа має бути виваженою // Урядовий кур'єр. — 14 квітня 2007 р.

судді цього суду надходило на розгляд 18,8 [27,4] справ за касаційними скаргами, поданнями.

До ВАСУ по першій інстанції, в апеляційному, касаційному порядку надійшло 25,1 тис. справ, матеріалів. Кожний суддя цього суду щомісяця мав отримувати на розгляд 35 справ, заяв.

Минулого року до Верховного Суду України в касаційному порядку, у зв'язку з нововиявленими або винятковими обставинами та в порядку виключного провадження надійшло 69,9 тис. справ та матеріалів, що на 11,9 % більше. Щомісяця до кожного судді надходило на розгляд по 67 [65] справ та матеріалів, у тому числі до судових палат: кримінальної — 53,2, цивільної — 135,6, адміністративної — 21,6, господарської — 40,6, Військової судової колегії — 5,6.

Аналіз стану злочинності

На стан законності та правопорядку в країні істотно впливає криміногенна ситуація. За даними Міністерства внутрішніх справ України (далі — МВС) минулого року тривала тенденція щодо зниження рівня злочинності в Україні. Упродовж 2006 р. органами МВС та прокуратури зареєстровано 420,9 тис. злочинів, що на 13,3 % менше від показника попереднього року⁵. Зниження рівня злочинності на всій території України відбулося за рахунок різкого зменшення кількості крадіжок майна на 29,2 %, або 54,5 тис. випадків.

Кількість зареєстрованих тяжких та особливо тяжких злочинів також зменшилася на 20,7 %. Усього зареєстровано 175,1 тис. таких злочинів, їх питома вага становила 41,6 % [45,5 %] від усіх зареєстрованих злочинів.

У структурі загальної злочинності дещо зменшилася частка крадіжок і грабежів з 48,1 % у 2005 р. до 41,3 % у 2006 р., а питома вага злочинів у сфері обігу наркотиків збільшилася з 13,4 % до 15,4 %.

Минулого року зареєстровано 3,2 тис. умисних убивств та замахів (статті 115—118 Кримінального кодексу України; далі — КК), що на 2,9 % менше. На замовлення було вчинено 25 [16] умисних убивств, із використанням вогнепальної зброї — 97 [105]. Також зареєстровано 114 [128] випадків одночасного бивства двох або більше людей.

На побутовому ґрунті вчинено 563 умисних убивств, або майже кожне шосте (17,3 %) із числа розслідуваних; більше половини осіб (59,5 %), які вчинили злочини на побутовому ґрунті, перебували у стані алкогольного сп'яніння.

Вчинено 5,3 тис. умисних тяжких тілесних ушкоджень, що на 7,3 % менше, в тому числі зі смертельними наслідками — 1,7 тис., що також менше

на 9,5 %. З використанням вогнепальної зброї було вчинено 357 злочинів, що на 11,6 % менше.

Серед злочинів проти волі, честі та гідності особи істотно збільшилася кількість фактів незаконного позбавлення волі або викрадення людини, їх зареєстровано 233, що на 30,9 % більше, ніж у 2005 р.

Майже вдвічі зросла кількість випадків захоплення заручників, у 2006 р. органами МВС зареєстровано 11 [6] таких злочинів.

Упродовж 2006 р. зареєстровано 376 фактів торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини, що на 9,4 % менше порівняно з 2005 р. Водночас кількість таких злочинів збільшилася в 7 областях та м. Києві. Найбільше фактів торгівлі людьми виявлено в областях: Дніпропетровській — 39 [39], Донецькій — 33 [28], Волинській — 32 [54], Луганській — 29 [29].

Кількість крадіжок чужого майна зменшилася на 29,2 %, у минулому році зареєстровано 132,2 тис. таких злочинів, але вони залишилися найбільш поширеними в структурі злочинності, їх питома вага становила 31,4 % [38,4 %]. У тому числі квартирних крадіжок вчинено 35,7 тис., що на 28,6 % менше, їх частка у числі всіх крадіжок становила 27 % [26,8 %].

Минулого року зареєстровано 5,5 тис. випадків незаконного заволодіння автомобілями, що на 10,6 % менше від показника 2005 р. У цілому по країні не розкрито 2,9 тис. крадіжок автомобілів, що становило 44,7 % [48,7 %] від кількості справ цієї категорії, які перебували у провадженні.

Кількість вчинених грабежів чужого майна у 2006 р. зменшилася на 11,5 % і становила 41,7 тис. Зареєстровано 6,5 тис. розбійних нападів, що на 3,6 % менше. Кожен третій (36,7 %) розбійний напад із числа закінчених розслідуванням було вчинено особами, які раніше вчиняли злочини і притягувалися до кримінальної відповідальності.

Було вчинено 25 бандитських нападів, що на 13,8 % менше.

У 2006 р. виявлено 466 організованих груп та злочинних організацій, із них 28 з міжнародними зв'язками, учасниками яких вчинено 4 тис. злочинів, що на 48,6 % менше.

Зареєстровано 64,6 тис. злочинів у сфері обігу наркотиків, що на 0,6 % менше, але їх питома вага в структурі всієї злочинності дещо збільшилась і становила 15,4 % [13,4 %].

На території України минулого року сталося 3,3 тис. дорожньо-транспортних пригод, які призвели до загибелі людей. Кількість порушень правил безпеки руху, що спричинили смерть потерпілого, зменшилася на 1,9 %.

Зареєстровано 13,4 тис. хуліганських проявів, що на 10,6 % менше.

⁵ Дані статистичного звіту форми № 1-А Міністерства внутрішніх справ України «Про зареєстровані злочини і результати роботи на території України за 12 місяців 2006 року».

Кількість виявлених правоохоронними органами в 2006 р. фактів одержання хабарництва зменшилася на 13,6 % і становила 3,3 тис.

Органи МВС та податкової міліції зареєстрували 676 злочинів, пов'язаних із відмиванням грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, що на 5,1 % більше.

Неповнолітніми або за їх участю у 2006 р. вчинено 19,9 тис. злочинів, що на 24,9 % менше від показника 2005 р.

За даними МВС у 2006 р. не розкрито 149,9 тис. злочинів, що становило 30,9 % від злочинів, кримінальні справи за якими перебували у провадженні. Із них: умисних убивств — 233, умисних тяжких тілесних ушкоджень — 695, грабежів — 22,1 тис., розбійних нападів — 1,4 тис., крадіжок із квартир — 19,5 тис.

Від насильницьких злочинів минулого року потерпіло 255,1 тис. осіб, із них 77,4 тис., або майже кожна третя — жінка. Серед потерпілих було 13,2 тис. неповнолітніх і 16,6 тис. пенсіонерів.

Кількість безвісно зниклих та не розшуканих органами міліції осіб на кінець 2006 р., становила 5,1 тис.

Матеріальні збитки від злочинів за порушеними кримінальними справами склали 1 мрд 257 млн грн, у тому числі у сфері економіки — 717 млн грн.

Розгляд кримінальних справ

На розгляді судів по першій інстанції у 2006 р. перебувало 577,4 тис. кримінальних справ та матеріалів, що на 11,7% менше, ніж у попередньому році, з них у 529,6 тис. провадження закінчено. Постановлено обвинувальний чи виправдувальний вирок у 150,6 тис. справ, або 79,4 % [76,7 %] від кількості справ, провадження в яких закінчено. З фіксуванням судового процесу за допомогою технічних засобів розглянуто 5,4 тис. справ, або 2,8 % [2,6 %], що на 3 % менше.

За вчинення злочинів організованими групами та злочинними організаціями суди розглянули з постановленням вироку 476 кримінальних справ, або 80,4 % [77,8 %] від тих, провадження в яких закінчено, що на 5,6 % менше. Суди визнали винними у вчиненні злочинів у складі організованих груп та злочинних організацій 1,3 тис. осіб, або 74,1 % [75,3 %] від кількості засуджених за вироками, що набрали і не набрали законної сили.

Кількість кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми чи за їх участю, що перебували на розгляді судів у 2006 р., зменшилася на 20 % і становила 14,9 тис. Із постановленням вироку розглянуто 10,4 тис. справ, або 81,7 % [78,8 %] від розглянутих.

Минулого року істотно поліпшилася оперативність призначення до розгляду судами кримінальних

справ. Кількість справ, що були призначені з порушенням процесуальних строків, передбачених статтями 241, 256 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), зменшилася на 48,5 % і становила 7 тис., або 3,7 % [6,5 %] від тих, провадження в яких закінчено. Найбільший відсоток кримінальних справ, які були призначені до попереднього та судового розгляду із порушенням процесуальних строків, відмічено в судах областей: Харківської — 12,9 % [13,6 %], Львівської — 8,8 % [10,6 %], Житомирської — 6,8 % [6,8 %], а також Автономної Республіки Крим — 8,8 % [9,4 %] та м. Севастополя — 8,4 % [2,7 %].

Залишилися нерозглянутими 29,2 тис. кримінальних справ (без урахування справ, провадження в яких зупинено), або 12,6 % [11,9 %] від кількості тих, що перебували на розгляді в судах. У тому числі в строк понад 6 місяців суди не розглянули 5,5 тис. справ, або 18,9 % [18,2 %]. Понад один рік у провадженні судів перебувало більше 2 тис. кримінальних справ, що становило 0,9 % від тих, які перебували на розгляді. Найбільше таких справ у судах м. Севастополя — 163 (7,4 %), а також областей: Харківської — 333 (1,9 %), Одеської — 243 (1,8 %), Дніпропетровської — 283 (1,3 %), Луганської — 214 (1,4 %), Рівненської — 75 (1,8 %), Житомирської — 78 (1,3 %).

Разом з цим помітна тенденція до зменшення кількості нерозглянутих судами справ, у яких підсудні трималися під вартою. На кінець 2006 р. не було розглянуто 1,7 тис. справ, що на 3,8 % менше від відповідного показника попереднього року. Трималися під вартою 2,5 тис. осіб, справи яких не розглядалися судами понад 6 місяців, що також на 12,1 % менше. Кількість таких справ, що не були вчасно розглянуті, збільшилась у судах областей: Івано-Франківської — з 18 до 37; Миколаївської — з 8 до 17; Київської — з 13 до 23; Львівської — з 48 до 69; Житомирської — з 48 до 68; м. Києва — з 37 до 71.

Упродовж 2006 р. суди відклали розгляд майже 143 тис. справ, або 61,8 % [64,9 %] від кількості кримінальних справ, що перебували у провадженні. Неявка в судові засідання учасників процесу залишається основною причиною, що призводить до тривалого перебування справ на розгляді судів. Так, станом на 1 січня поточного року через неявку підсудних, свідків, захисників, прокурорів та інших учасників процесу було відкладено розгляд 12,2 тис. справ, із них більше половини — 6,2 тис., або 50,9 %, через неявку свідків чи потерпілих; 3,7 тис. справ, або 30,3 % — підсудного. Тому серед проблем, які мають вирішувати судді щоденно, є належна організація судових процесів, зокрема явка всіх учасників процесу на судові засідання.

Суди приймали рішення про привід свідка чи потерпілого під час розгляду майже у 40 тис. справ,

із них органами внутрішніх справ не виконано постанови судів про привід осіб у 16,8 тис. справ, або 42,1 % [45,1 %] від прийнятих. Суди ще недостатньо використовують заходи процесуального впливу до осіб, які перешкоджають здійсненню кримінального судочинства. Так, окремі ухвали у зв'язку зі зривом судових засідань були постановлені лише у 2 тис. справ, що на 40,8 % менше; змінено підсудному запобіжний захід на взяття під варту у 5 тис. справ, що на 21,6 % менше. За неявку в судове засідання викликаних осіб суди застосували штраф під час розгляду 859 справ, що вдвічі менше.

На оперативність розгляду судами справ впливала також якість розслідування кримінальних справ органами досудового слідства. Суди по першій інстанції повернули на додаткове розслідування і для усунення виявлених недоліків та істотних процесуальних порушень, а також прокурори відкликали 13,5 тис. справ, або кожну чотирнадцяту неякісно розслідувану справу від тих, провадження в яких закінчено, у тому числі 7,6 тис. справ суди повернули на додаткове розслідування. Водночас органам досудового слідства було надано 2,9 тис. судових доручень щодо виконання певних слідчих дій. Органи досудового слідства не виконали 388 судових доручень, або 13,2 % від наданих судами.

У 2006 р. апеляційні суди скасували постанови місцевих судів про повернення справ на додаткове розслідування стосовно 2,1 тис. осіб, або 21,1 % [17,3 %] від кількості осіб, щодо яких справи було направлено на додаткове розслідування. Найбільше помилок при прийнятті рішень про повернення справ на додаткове розслідування допускали судді місцевих судів областей: Рівненської — скасовано постанови щодо 48 осіб, або 51,1 % від кількості осіб, щодо яких справи було направлено на додаткове розслідування, Чернівецької — щодо 35 осіб, або 50 %, Закарпатської — щодо 55 осіб, або 37,4 %, Тернопільської — щодо 15 осіб, або 35,5 %, Івано-Франківської — щодо 10 осіб, або 34,5 %.

Суди постановили 2,5 тис. окремих ухвал за фактами порушення законності при провадженні дізнання чи досудового слідства, що на 5,8 % менше. Недостатньо реагували окремими ухвалами на виявлені істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону, допущені у справах під час проведення досудового слідства, суди Харківської області, які повернули на додаткове розслідування 865 справ, а постановили лише 54 окремі ухвали, а також суди Кіровоградської області — відповідно 242 справи, а окремих ухвал постановлено лише 36.

У 2006 р. суди розглянули 143,8 тис. [142,3 тис.] подань органів досудового слідства з різних питань, із них задоволено 134,8 тис., або 93,7 % [93,9 %] від кількості розглянутих. Зокрема, розглянуто 44,6 тис. подань про обрання запобіжного заходу у вигляді

взяття під варту, що на 11 % менше; задоволено 39,5 тис. таких подань, або 88,4 % [89,5 %]. Розглянуто 3,1 тис. апеляцій обвинувачених та їх захисників на постанови суддів про застосування цього запобіжного заходу, з яких задоволено 482, або 1,2 % [1,2 %] від кількості винесених судами постанов про взяття під варту. Суди розглянули 12,4 тис. подань про продовження строків тримання під вартою; із них задоволено 12,1 тис., або 97,7 % [97,2 %].

Майже у 12 тис. [12,2 тис.] кримінальних справах публічного обвинувачення суди зупинили провадження, в тому числі у зв'язку з розшуком підсудних — у 10,5 тис. За інформацією апеляційних судів, не було виконано постанови про їх розшук у 7,1 тис. справ.

Минулого року за результатами розгляду справ суди звільнили з-під варту 7,5 тис. осіб, що на 18,4 % менше від показника 2005 р. Під заставу суди звільнили 71 особу, що на 12,7 % більше. За порушення вимог застави суди постановили звернути на користь держави 54,5 тис. грн.

Кількість розглянутих судами скарг на дії органів досудового слідства збільшилася на 16,1 %; їх суди розглянули 11,6 тис. [10 тис.], з яких задоволено 5,6 тис., або 47,8 % [46,1 %] від кількості розглянутих. У тому числі розглянуто 7,1 тис. скарг на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, що на 10,5 % більше; із них задоволено 3,4 тис., або 48,4 % [47 %] від кількості розглянутих. На постанови про порушення кримінальної справи розглянуто 3,1 тис. скарг, з яких задоволено 1,5 тис., або 49,4 %.

Суди розглянули 11,6 тис. скарг потерпілих про притягнення осіб до кримінальної відповідальності у порядку, передбаченому ст. 27 КПК, у тому числі кримінальні справи порушено за 4,5 тис. скарг, або 39 % [40,3 %] від кількості розглянутих; відмовлено у задоволенні 1,9 тис. скарг, або 16,8 % [21,8 %].

За постановами слідчих суди звільнили від кримінальної відповідальності 8,5 тис. осіб, що на 28,4 % менше. У зв'язку із закінченням строків давності у справах щодо невстановлених осіб, які вчинили злочини, суди розглянули 2,5 тис. постанов слідчих про вирішення питання щодо закриття справ, що на 64,4 % більше, з яких задоволено 2,4 тис., або 98 % [89,2 %] від кількості розглянутих.

Суди постановили 6,6 тис. окремих ухвал з метою усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, а також з інших підстав, що на 9 % менше; їх частка серед справ, провадження в яких закінчено, — лише 3,5 % [3,5 %]. За 4,4 тис. ухвал, що становить 66,7 % [59,3 %] від усіх постановлених, надійшли повідомлення про вжиті заходи. Значно зменшилася їх кількість у судах областей: Одеської — на 33,8 %, Черкаської — на 33,8 %, Київської — на 32 %, Миколаївської — на 30,3 %. Понад третину окремих

ухвал — 38,5 % [37,2 %] — суди постановили за фактами порушення законності, допущеними органами досудового слідства.

У військових місцевих судах на розгляді перебувало 845 кримінальних справ, що на 15,4 % менше. З постановленням вироку розглянуто 567 справ, або 70,4 % [72,3 %] від тих, провадження в яких закінчено. З порушенням процесуальних строків, передбачених статтями 241, 256 КПК, призначено до розгляду 6 справ, або 0,7 % [1,4 %]. Залишилися нерозглянутими (без урахування справ, провадження в яких зупинено) 29 справ, або 3,4 % [3,6 %] від тих, що перебували на розгляді в судах.

На розгляді в апеляційних судах по першій інстанції, як і в попередньому році, перебувало 1,3 тис. кримінальних справ. Закінчено провадження в 974 справах. Із постановленням вироку розглянуто 772 справи, або 79,3 % [80,4 %]. Найменше справ із постановленням вироку розглянули впродовж минулого року апеляційні суди областей: Рівненської — 4, Закарпатської — 9, Івано-Франківської і Тернопільської — по 10, Чернівецької — 12. Тому вбачається недоцільним для розгляду такої невеликої кількості справ утворювати окружні кримінальні суди, як це пропонується у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 р.

Апеляційні суди за апеляціями перевірили законність та обґрунтованість 35,4 тис. вироків, ухвал (постанов) місцевих судів, що на 3 % менше. Апеляції задоволено в 12,9 тис. кримінальних справах і матеріалах, що на 2,4 % більше, або 36,4 % [34,5 %] від усіх справ, у яких перевірялися вироки, ухвали (постанови) в апеляційному порядку.

На розгляді у Верховному Суді України минулого року перебувало понад 30 тис. кримінальних справ, касаційних скарг, подань, клопотань, що на 4,1 % більше, з яких розглянуто (без урахування повернених з різних підстав) 26,8 тис., або 89,1 % [83,1 %].

У касаційному порядку перевірено вироки, постанови та ухвали в 6,8 тис. кримінальних справах майже щодо 10 тис. осіб; із них касаційні скарги, подання задоволено стосовно 1,9 тис. осіб, що на 19,5 % більше.

В апеляційному та касаційному порядку в 2006 р. скасовано і змінено вироки стосовно майже 11,1 тис. осіб, або 6,2 % [5,5 %] від кількості осіб, щодо яких постановлено вироки, із них в апеляційному порядку — 9,4 тис. осіб, або 5,3 % [4,9 %]. Найбільший відсоток переглянуто вироків в апеляційному порядку, постановлених судами м. Севастополя, — 9,5 % [9,1 %], а також областей: Закарпатської — 8 % [7,1 %], Запорізької — 7,5 % [5,1 %], Хмельницької — 7,2 % [6,3 %], Донецької — 7,1 % [6,2 %].

У касаційному порядку скасовано і змінено вироки щодо 1,6 тис. осіб, або 0,9 % [0,7 %] від кількості осіб, щодо яких постановлено вироки судами по першій інстанції. Найчастіше скасовувалися та змінювалися вироки, постановлені судами м. Севастополя — 2,1% (щодо 29 осіб), м. Києва — 1,3 % (87 осіб), областей: Херсонської — 1,7 % (97 осіб), Вінницької — 1,5 % (86 осіб), Хмельницької — 1,5 % (65 осіб), Чернівецької — 1,5 % (35 осіб), Кіровоградської — 1,4 % (58 осіб), а також Автономної Республіки Крим — 1,3 % (123 осіб).

Скасовано вироки щодо 6,2 тис. осіб, або 3,5 % [2,8 %] від кількості постановлених вироків, із них в апеляційному порядку — 5,2 тис., або 2,9 % [2,5 %], у касаційному — понад 1 тис., або 0,6 % [0,4 %]. Найчастіше причинами скасування вироків в апеляційному порядку, які перешкоджали повно й усебічно розглянути справу та постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок, були істотні порушення судами вимог кримінально-процесуального закону. Згідно з інформацією апеляційних судів, з таких підстав у 2006 р. скасовано вироки стосовно 1,7 тис. осіб, що становило 32 % від загальної кількості скасованих в апеляційному порядку, у тому числі через порушення судом права на захист — щодо 355 осіб.

За відсутності події або складу злочину в справах публічного обвинувачення скасовано вироки із закриттям провадження у справі щодо 97 [167] осіб, або 3,2 % [3 %] від загальної кількості скасованих у касаційному та апеляційному порядку, із них 50 — за злочини проти власності, що пов'язано зі зміною законодавства щодо збільшення суми викраденого майна ⁶.

Із поверненням справи публічного обвинувачення на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства скасовано вироки у касаційному та апеляційному порядку стосовно 1,2 тис. осіб, або 19,5 % [21,7 %] від усіх скасованих. Основними підставами для такого повернення справ були: порушення права на захист, недотримання принципу всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин вчинення злочину. Такі недоліки усунути в судовому засіданні неможливо. З направленням справи на новий судовий розгляд скасовано вироки щодо 3,8 тис. осіб, або 61,1 % [54,6 %] від усіх скасованих.

Апеляційні суди в 2006 р. скасували вироки місцевих судів і на підставі ч. 1 ст. 378 КПК постановили нові вироки стосовно 585 осіб, що на 12,2 % менше; їх частка серед осіб, щодо яких вироки скасовано, становила лише 11,3 % [666 осіб, або 13,8 %]. Найменший відсоток нових вироків ухвалено апеляційними судами областей: Львівської — 1,3 % (тільки щодо 1 особи) [13,9 %], Закарпатської — 1,7 % [5,8 %], Запорізької — 2,3 % [4,2 %], Одеської — 2,3 % [10,6 %].

⁶ Йдеться про Закон України від 2 червня 2005 р. № 2635-IV «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення».

Найчастіше підставою для постановлення апеляційною інстанцією нового вироку була необхідність застосування більш суворого покарання – щодо 430 осіб, або 73,5 % [70,3 %] від кількості осіб, щодо яких постановлено нові вироки; у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжкий злочин чи збільшення обсягу обвинувачення — щодо 103 осіб, або 17,6 % [16,5 %].

Змінено вироки стосовно 4,8 тис. осіб, або 2,7 % [2,7 %] від постановлених по першій інстанції, із них в апеляційному порядку — 4,2 тис. і касаційному — 612. В апеляційному порядку без зміни кваліфікації злочину з пом'якшенням покарання змінено вироки щодо 2,4 тис. осіб, або 56,1 % [53 %] від усіх змінених.

У касаційному порядку Верховний Суд України скасував вироки та ухвали стосовно 1030 осіб, із них ухвали апеляційних судів із направленням справ на новий апеляційний розгляд стосовно 329 осіб, що на 36,5 % більше, або 31,9 % [30 %] від усіх скасованих. Найчастіше направлялися минулого року справи на новий розгляд до апеляційних судів областей: Дніпропетровської — 54,4 % [29,5 %], Чернігівської — 51,7 % [37,9 %], Закарпатської — 46,7 % [28,6 %], Одеської — 41,5 % [43,8 %], Донецької — 41,2 % [32,4 %], Луганської — 40 % [26,1 %]. Причиною скасування багатьох ухвал було невиконання апеляційними судами вимог ст. 377 КПК, зокрема відсутність в ухвалах відповідей на всі наведені в апеляціях доводи та переконливих мотивів щодо прийнятого рішення.

У 2006 р. Верховний Суд України перевірів вироки стосовно 152 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі за умисне вбивство за обтяжуючих обставин. Вироки залишено без зміни щодо 130 засуджених, щодо п'яти осіб — скасовано. Довічне позбавлення волі замінено на позбавлення волі на певний строк без перекваліфікації злочину 11 особам, з перекваліфікацією злочину — шести особам.

Кількість окремих ухвал, постановлених апеляційними судами, зменшилася на 9,3 % і становила 1,4 тис., із них за виявленими фактами порушення закону, допущеними суддями місцевих судів — 731 окрему ухвалу, що також на 12 % менше.

За вироками, що набрали законної сили, у 2006 р. засуджено 160,9 тис. [176,9 тис.] осіб, що на 9,1 % менше, ніж у 2005 р., із них за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів — 66,9 тис. осіб, або 41,6 % [46,5 %]. Зменшення кількості засуджених осіб пов'язано зі зменшенням на 10,3 тис. розглянутих судами кримінальних справ із постановленням вироку та зміною законодавства, зокрема за таємне викрадення чужого майна (крадіжку) засуджено 39,9 тис. осіб, що менше на 20,1 тис. осіб, або на 33,5 %.

У структурі судимості осіб найбільшу питому вагу становили засуджені за вчинення злочинів: проти власності — 41,7 % [48,3 %] від усіх засуджених,

засуджено — 67,1 тис. осіб; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів — 19,8 % [18,3 %], засуджено 31,9 тис. осіб; проти життя та здоров'я особи — 9,1 % [8,1 %], засуджено 14,7 тис. осіб.

За вчинення злочинів у складі організованої групи чи злочинної організації засуджено 982 [1303] особи, що на 24,6 % менше, ніж у 2005 р.

Зменшився також рівень судимості неповнолітніх, їх частка від усіх засуджених становила 8,7 % [9,9 %]. За вчинення злочинів у неповнолітньому віці засуджено 13,9 тис. осіб, що на 20,6 % менше, у тому числі за тяжкі та особливо тяжкі злочини — 9,4 тис. осіб, що на 25,7 % менше, або 67,3 % [71,9 %]. Серед засуджених 3,7 тис. неповнолітніх, або 26,7 % [28,8 %] вчинили злочин у віці від 14 до 16 років. До позбавлення волі на певний строк засуджено 2,7 тис. неповнолітніх осіб, або 19,3 % [20,7 %]. Суди звільнили від покарання з випробуванням 10,2 тис. підлітків, або 73,1 % [72,3 %] від усіх засуджених. Кількість неповнолітніх, стосовно яких справи закрито із застосуванням примусових заходів виховного характеру, зменшилася на 29,4 % і становила 2,7 тис. осіб.

Кількість жінок, засуджених за вчинення всіх видів злочинів, зменшилася на 7,9 % і становила 20,9 тис., або 13 % [12,8 %] від загальної кількості засуджених.

На час вчинення злочину ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості 105,2 тис. осіб, що на 8,2 % менше, або 65,4 % [64,8 %] від кількості всіх засуджених; із них 22,9 тис. осіб — раніше судимі, 10,2 тис. осіб — перебували на обліку в службі зайнятості.

У стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння вчинили злочини 42,9 тис. осіб, що на 6,3 % менше, або майже кожний четвертий засуджений, як і в 2005 р.

Були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість 38,6 тис. осіб, або 24 % [24,2 %] від загальної кількості засуджених, що на 10 % менше; із них раніше було звільнено умовно-достроково майже 8,3 тис. осіб, або 21,5 % [20,1 %].

Провадження у справах було закрито стосовно 25,8 тис. осіб [33,3 тис.], що на 22,7 % менше, у тому числі стосовно 22,6 тис. осіб — у справах публічного обвинувачення. За відсутності події або складу злочину суди закрили провадження у справах публічного обвинувачення щодо 568 осіб, із них за вчинення крадіжки — щодо 397 осіб. Звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку: зі зміною обстановки — 5,8 тис. осіб; з примиренням винного з потерпілим — 4,9 тис.; з дійовим каяттям — 3 тис.; із передачею особи на поруки — 2,3 тис.

Минулого року збереглася тенденція до гуманізації призначення судами кримінального покарання особам, визнаним винними у вчиненні злочинів. До покарання, не пов'язаного із позбавленням волі,

було засуджено 25,4 тис. осіб. У структурі видів покарання частка засуджених, до яких суди застосували покарання, альтернативні позбавленню волі, збільшилася: у 2004 р. — 11,6 %, у 2005 р. — 13 %, у 2006 р. — 15,8 %. Зокрема, штраф як основне покарання накладено на 14,2 тис. осіб, або 8,8 % [6,6 %] від загальної кількості засуджених, що на 21,7 % більше, арешт застосовано майже до 2 тис. осіб, або 1,2 % [1,1 %]; обмеження волі — до 3,4 тис. осіб, або 2,1 % [2 %]. Громадські роботи призначено 3,9 тис. осіб, що на 14 % більше, їх частка від загальної кількості засуджених становила 2,4 % [1,9 %].

Водночас зменшилася кількість засуджених осіб, до яких застосовано виправні роботи; зазначений вид покарання застосовано до 1,7 тис. осіб, що на 17,8 % менше, і становив 1,1 % [1,2 %] від загальної кількості засуджених.

До позбавлення волі на певний строк засуджено 38,6 тис. осіб, що на 15,7 % менше, або 24 % [25,8 %] від загальної кількості засуджених. Найчастіше таке покарання застосовували суди Автономної Республіки Крим — 35,4 % [35,4 %], м. Києва — 33,4 % [38,7 %], м. Севастополя — 28,8 % [27,3 %] та областей: Донецької — 29,7 % [31,1 %], Луганської — 25,9 % [27 %], Сумської — 25,6 % [28,5 %].

Позбавлення волі на певний строк суди здебільшого призначали особам, засудженим за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Так, до цього виду покарання засуджено 26,4 тис. осіб, або 39,5 % [38,9 %] від усіх засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Їх частка серед осіб, до кого застосовано зазначений вид покарання, як і в попередньому році становила дві третини, або 68,6 % [70 %]. Зокрема, до позбавлення волі засуджено за вчинення таких злочинів: умисне вбивство — 1,9 тис. осіб, або 94 % [94,8 %] від усіх засуджених за цей злочин; заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень — 2,5 тис. осіб, або 62,2 % [63,8 %]; бандитизм — 18 осіб, або 100 % [85,7 %]; зґвалтування — 436 осіб, або 76,5 % [79,9 %]; розбійний напад — 3,4 тис. осіб, або 71,6 % [75,8 %]; грабіж — 5,6 тис. осіб, або 37,5 % [39,4 %]; торгівлю людьми — 37 осіб, або 43 % [40,9 %]; катування — 10 осіб, або 30,3 % [39,4 %]; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів — 2,2 тис. осіб, або 38,1 % [38,5 %].

З урахуванням особи винного і наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди із застосуванням ст. 69 КК призначили більш м'яке покарання, ніж це передбачено законом, 16,7 тис. особам, або 10,4 % [10,7 %] від загальної кількості засуджених.

У 2006 р. суди звільнили від відбування покарання 96,7 тис. засуджених, або 60,1 % [61,1 %]; із них

94,4 тис. осіб — з випробуванням, або 58,7 % [58,6 %] від загальної кількості засуджених. У тому числі за тяжкі злочини звільнено від відбування покарання з випробуванням 36,2 тис. засуджених, а за особливо тяжкі — 1,8 тис.

Додаткове покарання у виді конфіскації майна суди застосували до 5,3 тис. засуджених, що на 1,7 % менше, або 34,2 % [37,8 %] від кількості засуджених за статтями КК, санкцією яких передбачено застосування конфіскації; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю — до 2,9 тис., що на 5,1 % менше, або 1,8 % [1,8 %].

Примусові заходи медичного характеру застосовано до 1 тис. неосудних осіб.

Судами по першій інстанції постановлено виправдувальні вироки стосовно 910 осіб, із них у справах приватного обвинувачення — 519. У справах публічного обвинувачення суди виправдали 391 особу, що становило 0,2 % від кількості осіб, стосовно яких постановлено вироки.

В апеляційному порядку з направленням справи на додаткове розслідування було скасовано виправдувальні вироки стосовно 70 осіб, або 18,2 % [15,6 %] від кількості осіб, щодо яких постановлено виправдувальні вироки місцевими судами; з постановленням нового вироку у зв'язку зі скасуванням необґрунтованого виправдувального вироку — щодо 12 осіб, або 3,1 % [6,8 %]. Основними причинами скасування виправдувальних вироків були: істотні порушення вимог процесуального закону; неповне дослідження обставин, які мають істотне значення для правильного вирішення справи; неналежна оцінка досліджених у суді та інших доказів.

Стосовно 516 осіб виправдувальні вироки набрали законної сили, із них у справах публічного обвинувачення — стосовно 147 [178] осіб, що на 17,4 % менше.

Розгляд цивільних справ

У 2006 р. місцеві суди розглянули 1,5 млн цивільних справ та матеріалів, або 86,6 % [87,5 %] від тих, що перебували на розгляді, що на 9,2 % менше від показника попереднього року. Зокрема, відкрито провадження у 1 млн 129,9 тис. справ за заявами позовного та окремого провадження; відмовлено у відкритті — 17,5 тис.; повернено позивачам з різних підстав 96,9 тис. заяв, із них — 84,3 тис., або 86,9% у зв'язку з неусуненням виявлених в заявах недоліків.

Розглянуто судами 1 млн 143,5 тис. цивільних справ позовного та окремого провадження, із них з ухваленням рішення — 895,8 тис. справ; позовні вимоги, заяви задоволено у 804,8 тис. справ, або 89,8 % [93,8 %] від кількості справ, розглянутих з ухваленням рішення. Заочне рішення ухвалено у 133,1 тис. справ позовного провадження, з яких місцеві суди скасували 2,9 тис. заочних рішень, або 2,2 % від ухвалених.

У структурі цивільних справ, що перебували на розгляді в судах, найбільший відсоток становили спори, що виникали: із сімейних правовідносин — 364,3 тис., або 23,8 %; із договорів — 286 тис., або 18,7 %; житлових правовідносин — 167,6 тис., або 11 %; щодо захисту права власності — 112,4 тис., або 7,3 %; окремого провадження — 93 тис., або 6,1 %.

Місцеві суди видали (за винятком скасованих) 157,3 тис. судових наказів, із яких 122,4 тис., або 77,8 %, — на вимогу, яка ґрунтується на правочині, вчиненому у письмовій формі. Про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникам суми заробітної плати видано 32,6 тис. судових наказів. Задоволено вимоги про стягнення нарахованої заробітної плати в сумі 62 млн 831 тис. грн. Водночас за позовами громадян про виплату заробітної плати з ухваленням рішення розглянуто 28,8 тис. справ, у тому числі із задоволенням позову — 26,2 тис. При-суджено до стягнення 141 млн 173 тис. грн.

Кількість цивільних справ, розглянутих судами з фіксуванням судового процесу за допомогою технічних засобів, збільшилася на 20,3 % і становила 46,2 тис., або 4 % [2,5 %] від кількості розглянутих справ.

Суди постановили 1,7 тис. окремих ухвал у цивільних справах, що на 35,3 % менше, їх питома вага становила 0,2 % від кількості справ, розглянутих із ухваленням рішення. Але кількість окремих ухвал збільшилася в судах областей: Запорізької — на 43,8 %, Чернівецької — на 30,3 %, Рівненської — на 27,3 %.

Актуальним для судів є питання розгляду цивільних справ протягом розумного строку. У 2006 р. кількість цивільних справ, розглянутих судами понад встановлені процесуальні строки, та їх питома вага від числа всіх розглянутих зменшилася вдвічі, але залишилася ще значною. Так, з порушенням строків розгляду, визначених положеннями ст. 157 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), суди розглянули 122 тис. цивільних справ, що на 56,7 % менше; разом з тим кожна десята цивільна справа позовного та окремого провадження розглядається з порушенням цих строків. Частіше порушувалися процесуальні строки місцевими судами м. Києва — 24 %, областей: Дніпропетровської — 19,8 %, Харківської — 18,2 %, Кіровоградської — 16,3 %, Автономної Республіки Крим — 19,5 %.

З порушенням триденного строку (ч. 1 ст. 102 ЦПК) суддями було видано 9,8 тис. судових наказів, що становить 5,9 % від їх загальної кількості. Найбільший відсоток таких порушень зафіксовано в судах м. Києва — 21 %, Автономної Республіки Крим — 15,5 %, а також областей: Київської — 19,9 %, Харківської — 17 %, Дніпропетровської — 13 %. З порушенням п'ятиденного строку (ч. 1 ст. 106 ЦПК) скасовано 108 наказів, або 1,2 %.

Минулого року не розглянуто у строк понад три місяці (без урахування справ, провадження в яких

зупинено) 43,5 тис. цивільних справ, що на 19 % менше, або 3,2 % [3,2 %] від тих, які перебували в провадженні. Через неодноразове відкладення судового розгляду 8,5 тис. справ залишалися не вирішеними понад один рік. Найбільша їх кількість у судах областей: Дніпропетровської — 2,5 тис., Харківської — 1,1 тис., Одеської — 934, Луганської — 486, а також Автономної Республіки Крим — 547 та м. Севастополя — 502.

До порушення строків розгляду цивільних справ, як і в попередньому році, найчастіше призводили такі причини: неявка сторін та їх представників (у зв'язку з неявкою належним чином повідомлених про місце і час розгляду справи свідків, представників сторін, інших учасників процесу відкладено розгляд 37,4 тис. справ, або 30,9 % від кількості справ, провадження в яких відкладено); ухилення осіб від одержання повісток; відсутність зворотних повідомлень про їх вручення (через неявку однієї зі сторін або будь-кого з інших учасників процесу, про яких немає відомостей, що їм вручені судові повістки, було відкладено розгляд понад 50 тис. справ, або 41,6 %); тривале проведення експертиз; необґрунтовано великі перерви між судовими засіданнями; неналежні вивчення та підготовка справи до розгляду; застосування судами не в повній мірі заходів процесуального примусу до осіб, які перешкоджають здійсненню цивільного судочинства (зокрема, через неявку свідків відкладено розгляд 7 тис. справ, а судами постановлено лише 600 ухвал про їх привід).

За апеляційними скаргами на рішення та ухвали місцевих судів у провадженні апеляційних судів перебувало 109,7 тис. цивільних справ і матеріалів, що на 5,1 % менше. Розглянуто 74,8 тис. справ за апеляційними скаргами, або 68,2 % [74,8 %] від тих, що перебували у провадженні. Залишилися нерозглянутими 10,7 тис. справ, що на 17 % менше, або 9,8 % [11,2 %]. У тому числі розглянуто майже 58 тис. цивільних справ за апеляційними скаргами тільки на рішення (без ухвал, постанов) місцевих судів. Апеляційні скарги задоволено в 26,3 тис. справ, або 45,4 % [43,9 %] від кількості розглянутих.

У зв'язку з нововиявленими обставинами на розгляді всіх судів перебувало 6 тис. заяв, що на 9,2 % більше; із них 4,7 тис. розглянуто із постановленням ухвали. Задоволено 2,5 тис. заяв, або 54,4 % [49,9 %] від кількості розглянутих. Скасовано 1,8 тис. рішень, 253 ухвали судів і 505 судових наказів; відмовлено у задоволенні 2,1 тис. заяв; 848 заяв залишилися нерозглянутими.

В апеляційному та касаційному порядку було скасовано і змінено усього 27,3 тис. рішень судів у цивільних справах, або 3 % [29,3 тис., або 2,6 %] від ухвалених місцевими судами, та 10,1 тис. ухвал (постанов). У тому числі лише в апеляційному порядку скасовано і змінено 26,3 тис. рішень, або 2,9 % [2,5 %]

від ухвалених місцевими судами, а найбільше — судами Автономної Республіки Крим — 4,9 % (2,2 тис.), м. Києва — 4,9 % (1,8 тис.), а також областей: Дніпропетровської — 4,3 % (2,9 тис.), Кіровоградської — 4,2 % (927), Одеської — 4,0 % (2,1 тис.).

В апеляційному порядку скасовано 9,1 тис. рішень місцевих судів у цивільних справах із направленням справи на новий судовий розгляд, що на 28,6 % менше, або 42,2 % [53 %] від усіх скасованих. Водночас кожне третє рішення, або 35 % [33,2 %] від усіх скасованих із направленням справи на новий судовий розгляд скасовано у зв'язку з розглядом справи за відсутності будь-кого з осіб, які беруть участь у розгляді справи, належним чином не повідомлених про час і місце судового засідання. Частіше з цієї підстави скасовувалися рішення, ухвалені місцевими судами областей: Чернівецької — 56,4 % [32,5 %], Донецької — 48,6 % [54 %], Сумської — 48,1 % [37,1 %], Харківської — 45 % [37,4 %], а також м. Севастополя — 50,5 % [60,7 %]. Підставою для скасування 3,4 тис. рішень, або 37,3 % [21,9 %] від усіх скасованих із направленням справи на новий судовий розгляд стало вирішення місцевими судами питання про права й обов'язки осіб, які не брали участі в розгляді справи. Зокрема, найбільший відсоток скасованих із зазначеної підстави судових рішень в областях: Рівненській — 65,3 % [46,2 %], Хмельницькій — 56,6 % [40,2 %], Чернігівській — 61,8 % [23,4 %].

Кількість ухвалених апеляційними судами нових рішень порівняно з попереднім роком збільшилася з 9,7 тис. до 10,9 тис., що на 12,5 % більше, або 50,8 % [40,4 %] від усіх скасованих рішень. Найменший відсоток нових рішень ухвалено апеляційними судами областей: Одеської — 31,8 % [29,2 %], Луганської — 35,2 % [32,9 %], Харківської — 35,8 % [29,2 %].

За результатами розгляду апеляційних скарг на судові рішення місцевих судів було постановлено 596 окремих ухвал. У тому числі на порушення норм права та помилки, допущені судом першої інстанції, — 440, із них найбільше на порушення, допущені судами областей: Одеської — 64, Донецької та Запорізької — по 45 у кожній, Луганської — 37, а також Автономної Республіки Крим — 48.

Протягом 2006 р. на розгляді Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України перебувало у касаційному порядку, за нововиявленими та винятковими обставинами 72,6 тис. цивільних справ і матеріалів, що порівняно з попереднім роком на 32,2 % більше. Закінчено провадження у 33,5 тис. справ і матеріалів, або 46,1 % [35,7 %] від тих, що перебували на розгляді. Недосконалість процесуального законодавства з питань перегляду в касаційному порядку судових рішень у цивільних справах призвела до накопичення великої кількості нерозгляну-

тих справ і матеріалів за попередні роки. Станом на 1 січня 2007 р. залишилися нерозглянутими 39,1 тис. справ та матеріалів.

Минулого року судді цієї судової палати розглянули 28 тис. касаційних скарг, касаційне провадження відкрито за 16,4 тис. касаційних скарг, відмовлено у відкритті за 11,6 тис. За касаційними скаргами колегією суддів проведено попередній розгляд 14,2 тис. цивільних справ. Із них у 11,9 тис. справ касаційні скарги відхилено із залишенням рішення без зміни. Судом касаційної інстанції розглянуто 1,9 тис. справ; із них у 1,4 тис. касаційні скарги задоволено.

У касаційному порядку скасовано та змінено 993 рішення та 445 ухвал судів, із них: місцевих судів — 696 рішень і 73 ухвали; апеляційних судів — 297 рішень і 372 ухвали. За результатами розгляду касаційних скарг скасовано судові рішення місцевих та апеляційних судів та ухвалено 72 нових рішення, змінено 14 рішень. Скасовано і змінено 14 ухвал з вирішенням питання по суті.

Деякі апеляційні суди замість прийняття в апеляційному порядку нового рішення по суті позовних вимог повертають справи на новий розгляд до місцевих судів, а іноді допускають помилки при перегляді їх рішень. Так, касаційною інстанцією скасовано із поверненням цивільних справ на новий апеляційний розгляд — 357 судових рішень, із них 273 ухвали; скасовано 154 судових рішення апеляційної інстанції із залишенням в силі судових рішень місцевих судів, із них 119 рішень і 35 ухвал. Найбільший відсоток скасованих і змінених у касаційному порядку судових рішень, ухвалених апеляційними судами за результатами перегляду рішень місцевих судів, областей: Чернівецької — 4,8 % (в середньому в усіх апеляційних судах — 1,7 %), Вінницької — 4,2 %, Рівненської — 3,8 %.

Розгляд адміністративних справ

Адміністративні справи за правилами Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) вирішувались у першій та апеляційній інстанціях загальними і господарськими місцевими та апеляційними судами, оскільки окружні та апеляційні адміністративні суди у 2006 р. ще не розпочали свою діяльність. Усього на розгляді загальних і господарських місцевих судів перебувало 272,5 тис. позовних заяв, адміністративних справ, клопотань, у тому числі загальних судів — 155,5 тис., господарських — 117,1 тис. Із них розглянуто (з урахуванням повернених) 229,2 тис., або 84,1%. Залишилися нерозглянутими 43,3 тис. справ та матеріалів, або 15,9 % від усіх, що перебували на розгляді.

Місцеві господарські суди закінчили провадження у 82,6 тис. справ, залишилися нерозглянутими 21,2 тис. позовних заяв, подань.

Загальні місцеві суди закінчили провадження у 133,4 тис. позовних заяв, адміністративних справ, клопотань, із них у 106,6 тис. адміністративних справ, або 84,9 % від тих, що перебували на розгляді. Із фіксуванням судового процесу технічними засобами розглянуто 7,4 тис. справ, або 6,9 % від тих, провадження в яких закінчено.

У структурі адміністративних справ, що перебували на розгляді судів, переважну більшість становили справи за позовами про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень — 79,1 % (99,3 тис.); справи щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму, — 9,6 % (12,1 тис.); справи з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби — 6,9 % (8,7 тис.).

Розглянуто з прийняттям постанови 77,3 тис. адміністративних справ, позови задоволено в 58,2 тис., або 75,3 % від розглянутих із прийняттям постанови. У тому числі прийнято постанови у 59,8 тис. справ за позовами щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, позовні вимоги задоволено у 44,3 тис. справ, або 74 % від справ, розглянутих із прийняттям постанови. Зокрема, за позовами до Міністерства оборони України та його підвідомчих установ з приводу обчислення пенсійних виплат позовні вимоги задоволено у 13,4 тис. справ, або 87,5 %; на рішення, дії або бездіяльність державної виконавчої служби, її посадової особи — у 2,7 тис. справ, або 64,6 %. За позовами громадян з приводу прийняття їх на публічну службу, її проходження та звільнення зі служби розглянуто з прийняттям постанови 6,4 тис. справ, із них позовні вимоги задоволено у 5,6 тис., або 88,4 %.

Порушено строки розгляду в 13,2 тис. адміністративних справ, або 12,4 % від справ, провадження в яких закінчено. Найчастіше строки розгляду порушувалися місцевими судами м. Києва — 27,4 % та областей: Дніпропетровської — 21,4 %, Житомирської — 21,4 %, Сумської — 21,4 %, Полтавської — 19,7 %, Харківської — 18,9 %.

На початок 2007 р. залишилися нерозглянутими (без урахування справ, провадження в яких зупинено) 17,5 тис. адміністративних справ, або 13,9 % від тих, що перебували в провадженні.

Відкладено розгляд у 13,3 тис. адміністративних справ, у тому числі через неприбуття у судові засідання сторони або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, про яких немає відомостей, що їм вручені повістки, — 5,8 тис. справ, або 43,8 % від кількості відкладених справ. Неявка в судові засідання належним чином повідомлених свідків, прокурорів, представників, інших учасників процесу призвела до відкладення розгляду в 4,4 тис. справ, або 33,3 %. Через неодноразове відкладення розгляду залишилися

нерозглянутими понад один рік 480 справ, або 0,4 % від тих, що перебували в провадженні. Найбільший відсоток невирішених понад один рік справ у місцевих судах областей: Дніпропетровської — 2,1 % (97 справ), Івано-Франківської — 1,3 % (25), Харківської — 1,2 % (53), Одеської — 0,8 % (84), а також Автономної Республіки Крим — 0,8 % (63).

За фактами виявлених під час розгляду справи порушень закону суди постановили 274 окремі ухвали. Надійшли повідомлення про вжиті заходи за 149 ухвалами, або 54,4 % від усіх постановлених.

На розгляді загальних і господарських апеляційних судів перебувало 54,3 тис. адміністративних справ за апеляційними скаргами на судові рішення місцевих судів. Розглянуто 39,3 тис. справ, із них апеляційну скаргу задоволено у 15,1 тис. справ, або 38,5 % від кількості розглянутих. Залишилися нерозглянутими 6,3 тис. справ, або 11,5 % від тих, що перебували на розгляді. У тому числі загальними апеляційними судами закінчено провадження у 25,1 тис. справ. Задоволено апеляційні скарги у 11 тис. справ, або 43,8 % від розглянутих.

В апеляційному порядку скасовано чи змінено 8,2 тис. постанов, або 10,5 % від ухвалених місцевими загальними судами, у тому числі змінено 900 постанов. Найбільший відсоток скасовано чи змінено постанов, ухвалених місцевими судами областей: Житомирської — 29,7 %, Донецької — 14 %, Запорізької — 14 %, Кіровоградської — 13,8 %, Черкаської — 13,4 %, Полтавської — 13 %.

За результатами розгляду апеляційних скарг скасовано 7,3 тис. постанов, або 9,4 % від ухвалених місцевими загальними судами. У тому числі прийнято 5,4 тис. нових постанов, їх частка в числі скасованих апеляційними судами постанов становить 74 %. Із направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції скасовано 679 постанов, або 9,4 % від кількості скасованих. Найчастіше направляли адміністративні справи на новий судовий розгляд загальні апеляційні суди областей: Хмельницької — 33,8 %, Одеської — 29,7 %, Черкаської — 21,6 %. Понад 1 тис. постанов, або 14,3 %, скасовано із закриттям провадження у справі.

Апеляційні господарські суди розглянули 14,1 тис. апеляційних скарг та подань на рішення місцевих господарських судів, прийнятих відповідно до положень КАС. В апеляційному порядку скасовано чи змінено 4,1 тис. судових рішень в адміністративних справах, або 5 % від ухвалених.

У 2006 р. ВАСУ по першій інстанції закінчив провадження у 140 позовних заявах. Із прийняттям постанови розглянуто одну справу щодо встановлення Центральною виборчою комісією України результатів виборів народних депутатів.

В апеляційному порядку зазначений суд розглянув 95 апеляційних скарг, пов'язаних із виборами

народних депутатів України. За результатами апеляційного перегляду скасовано 19 судових рішень в адміністративних справах, або 3,6 % від постановлених Печерським районним судом м. Києва. У тому числі скасовано з ухваленням нових восьми постанов, із них: шість — щодо оскарження дій чи бездіяльності Центральної виборчої комісії України та її членів, дві — щодо оскарження її рішень.

На розгляді ВАСУ перебувало 37,4 тис. касаційних скарг, з яких на розгляд суддів передано понад 19 тис. Відкрито касаційне провадження за 14,6 тис. скарг. Залишилися нерозглянутими 19,7 тис. касаційних скарг (у тому числі й ті, що надійшли у кінці 2005 р. від Верховного Суду України — 7 тис., ВГСУ — 6 тис.), або 52,7 % від кількості скарг, що перебували на розгляді.

У касаційному порядку розглянуто 9,7 тис. справ. Із них у 7,5 тис. справ касаційні скарги залишено без задоволення, а судові рішення — без зміни. Скасовано та змінено 1,8 тис. судових рішень, або 18,8 % від тих, що розглядалися у касаційному порядку, із них 1,7 тис., або 18 %, — скасовано. У тому числі у касаційному порядку скасовано 909 судових рішень судів першої інстанції, із них — 832 постанови та 590 постанов апеляційних судів, із яких 217 — із залишенням у силі постанов місцевих судів. За результатами перегляду у касаційному порядку ухвалено 327 нових рішень.

За винятковими обставинами на розгляді Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України у 2006 р. перебувало 1,8 тис. скарг про перегляд судових рішень в адміністративних справах. Розглянуто 1,4 тис. скарг, у тому числі за 173 — винесено ухвали про допуск скарги до провадження, витребування справи, відмовлено у допуску — за 492. У результаті перегляду за винятковими обставинами скасовано 95 постанов, у тому числі у зв'язку з виявленням неоднакового застосування судами однієї й тієї самої норми права скасовано 93 постанов, із них: 77 — ВАСУ, з яких вісім — із залишенням у силі помилково скасованих судових рішень першої та апеляційної інстанцій; 15 — ВГСУ, одне з яких — із залишенням у силі помилково скасованих судових рішень першої та апеляційної інстанцій.

Розгляд справ про адміністративні правопорушення

На розгляді судів у 2006 р. перебувало 4 млн 971 тис. справ про адміністративні правопорушення, що на 31,6 % більше від показника попереднього року. Це, насамперед, відбулося за рахунок збільшення на 35,2 % кількості справ про порушення Правил дорожнього руху (далі — Правила). Із винесенням постанов суди розглянули 4 млн 825 тис. справ про адміністративні правопорушення стосовно 4 млн 828 тис. осіб, що на 31,3 % більше, у тому числі понад

4 млн 85 тис. справ про порушення Правил, що також на 34,6 % більше; їх питома вага становила 84,7 % [82,6 %] від усіх розглянутих справ із винесенням постанов. Різні види стягнення за вчинення адміністративних правопорушень застосовано судами до 4 млн 456 тис. осіб, що на 31,5 % більше, із них за порушення Правил до 3 млн 854 тис. осіб. Зокрема, майже 3 млн 110 тис. осіб, або 80,7 % [79,5 %] притягнуто до адміністративної відповідальності за перевищення водіями транспортних засобів швидкості руху, невиконання сигналів регулювання дорожнього руху, порушення правил перевезення людей та інших правил дорожнього руху (ст. 122 Кодексу України про адміністративні правопорушення; далі — КпАП), що на 36,3 % більше; позбавлено права керування транспортним засобом 1,8 тис. водіїв, що на 28,4 % менше. За керування транспортними засобами або судами в стані сп'яніння (ст. 130 КпАП) накладено адміністративне стягнення на 200,5 тис. осіб, що на 8,7 % більше; позбавлено права керування транспортним засобом 50,6 тис. осіб, або 25,2 % [28,5 %] від кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення.

Стосовно 365,4 тис. осіб провадження у справах закрито, що на 29,4 % більше, або 7,6 % [7,7 %] від загальної кількості осіб, стосовно яких винесено постанови. У тому числі суди закрили провадження в справах у зв'язку із закінченням строків для накладення адміністративного стягнення, передбачених ст. 38 КпАП та ст. 328 Митного кодексу України (далі — МК) стосовно 217,2 тис. осіб, що на 52,1 % більше, або 4,5 % [3,9 %] від кількості тих, стосовно яких справи розглянуто з винесенням постанов. До закриття справ із зазначених підстав призводять: недотримання уповноваженими на те посадовими особами строків накладення адміністративного стягнення при складанні протоколу про адміністративне правопорушення; несвоєчасне надсилання матеріалів до судів, а також неналежне оформлення матеріалів.

Суди звільнили від адміністративної відповідальності за малозначністю вчиненого правопорушення з усьм зауваженням на адресу правопорушника щодо недопустимості протиправних діянь 92,5 тис. осіб, або 1,9 % [2,5 %] від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов. Найбільше звільнено осіб судами м. Севастополя — 5,7 % (3,3 тис.) та областей: Закарпатської — 3,9 % (3,3 тис.), Житомирської — 3,4 % (3,8 тис.), Хмельницької — 3,3 % (5,8 тис.), Харківської — 3,1 % (5,4 тис.).

Кількість справ про корупційні правопорушення, що надійшли на розгляд до судів, зменшилася на 3,8 %. Із винесенням постанов суди розглянули майже 6 тис. справ про корупційні правопорушення, або 89,1 % [86,7 %] від кількості тих, що перебували на розгляді. За порушення вимог Закону від 5 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР «Про боротьбу з корупцією»

(далі — Закон № 356/95-ВР) накладено штраф на 4,1 тис. осіб, або 68,4 % [64,1 %] від тих, стосовно яких винесено постанови, що на 6,1 % більше.

Серед осіб, стосовно яких винесено постанови про накладення штрафу, державні службовці становили 52,5 % [56,5 %]; посадові особи місцевого самоврядування — 19,5 %; військові посадові особи Збройних Сил України та інших військових формувань — 10,1 % [11 %]; працівники системи МВС — 7,2 % [6,5 %].

На 44,3 % зменшилася кількість осіб, звільнених від адміністративної відповідальності за малозначністю вчиненого корупційного правопорушення (511 осіб, або 8,5 % [15,2 %] від тих, щодо яких справи розглянуто з винесенням постанов).

У зв'язку зі зміною законодавства щодо визначення вартості викраденого чужого майна, що вважається дрібним (згідно із Законом від 2 червня 2005 р. № 2635-IV «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення»), кількість осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за його викрадення (ст. 51 КпАП), зросла більше ніж удвічі (з 8 тис. до 17 тис.).

За порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати, виплату її не в повному обсязі, а також інші порушення вимог законодавства про працю та охорону праці (ст. 41 КпАП) накладено адміністративне стягнення на 15,3 тис. осіб, що на 27 % більше.

Кількість неповнолітніх, стосовно яких застосовано заходи впливу, передбачені ст. 24¹ КпАП, зменшилася на 5,7 % і становила 6,8 тис. Водночас до 74,9 тис., або на 9,7 %, збільшилася кількість осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису (ст. 173² КпАП). За невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КпАП) адміністративні стягнення накладено майже на 21 тис. осіб, що на 11,6 % більше.

За порушення митних правил адміністративне стягнення накладено на 17,4 тис. осіб, що на 3,8 % менше. Зокрема, більше половини з них притягнуто до адміністративної відповідальності за недекларування товарів, транспортних засобів (ст. 340 МК) — 9,1 тис., або 52,4 % [54,4 %] від осіб, на яких накладено стягнення за порушення митних правил; за контрабанду товарів (статті 351, 352 МК) — на 4,7 тис. осіб, що на 12,2 % менше. Конфіскація товарів, а також транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил, застосована до 4,5 тис. осіб, або 95,7 % [95,3 %].

Найпоширенішим видом стягнень у 2006 р. залишався штраф. Так, за вчинення усіх видів адміністративних правопорушень суди застосували штраф до

2 млн 714,9 тис. осіб, що на 24,8 % більше, або 60,9 % [64,2 %] від усіх притягнутих до адміністративної відповідальності. Найменше призначали стягнення у вигляді штрафу, як і в попередньому році, суди м. Києва — 40,2 %, областей: Чернігівської — 47,8 %, Одеської — 48,3 %, Київської — 48,6 %. Загальна сума накладеного судами штрафу становила 140 млн 912 тис. грн, добровільно сплачено майже 37 млн 121 тис. грн, або 26,3 % [27,9 %].

Попередження застосовано до 1 млн 573 тис. осіб, що на 52,2 % більше, або 35,3 % [30,5 %] від усіх притягнутих до адміністративної відповідальності; виправні роботи — до 1,3 тис. осіб, що на 48,4 % більше, або 0,03 % [0,03 %]. Водночас кількість осіб, до яких суди застосували адміністративний арешт, зменшилася на 8,3 %. Цей вид стягнення призначено 90,8 тис. осіб, або 2 % [2,9 %].

Конфісковано предмети, що були знаряддями вчинення або безпосередніми об'єктами адміністративного правопорушення, у 42,5 тис. осіб, що менше на 0,8 %. Оплатне вилучення предмета, що був знаряддям вчинення чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, суди застосували до 162 осіб, зокрема за керування транспортними засобами або суднами в стані сп'яніння (ч. 2 ст. 130 КпАП) — до 134 осіб, що на 26,8 % менше.

Вилучено 287 одиниць вогнепальної зброї. Оплатно вилучено цінності на 34 тис. грн, конфісковано товари та цінності на суму 15 млн 732 тис. грн, валюту — на суму 12 млн 238 тис. грн.

Суди розглянули 1,6 тис. клопотань про скорочення строку позбавлення спеціального права, що на 11,2 % більше; із них задоволено 1,4 тис., що становить 2,4 % [2,3 %] від кількості фактів позбавлення спеціального права.

Голови апеляційних судів розглянули 6,9 тис. подань прокурорів та скарг від осіб на постанови місцевих судів у справах про адміністративні правопорушення, що на 5,5 % більше. За результатами перегляду скасовано та змінено майже 3,7 тис. постанов, що більше на 8,3 %. Незважаючи на збільшення кількості скасованих і змінених постанов, їх питома вага в загальному числі винесених постанов становила 0,08 % [0,09 %]. У тому числі скасовано та змінено 1,9 тис. постанов за порушення Правил, що більше на 36,1 %, або 0,05 % [0,05 %]; за порушення вимог Закону № 356/95-ВР скасовано та змінено 436 постанов, що на 5,4 % менше, або 7,3 % [7,7 %]; за порушення вимог МК скасовано та змінено 536 постанов, що на 31,8 % менше, або 2,8 % [3,9 %] від постановлених.

До скасування та зміни постанов, як і в минулому році, призвели: вирішення справи з порушенням вимог ст. 268 КпАП за відсутності особи, яка притягувалася до адміністративної відповідальності, а також даних про її своєчасне сповіщення про час і місце роз-

гляду справи; неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Розгляд господарських справ

У 2006 р. місцеві господарські суди закінчили провадження у 238,4 тис. справ, що на 7,2 % більше, з яких 82,6 тис., або 34,6 % — за правилами КАС. Значно зростає кількість усіх розглянутих справ у судах областей: Миколаївської — на 46,5 %, Тернопільської — на 28,1 %, Сумської — на 27,6 %, Чернівецької — на 18,3 %, а також Автономної Республіки Крим — на 17,3 %. Водночас відмічено їх зменшення у місцевих господарських судах м. Києва — на 13,9 %, а також областей: Донецької — на 4 %, Херсонської — на 1,9 %. У тому числі з прийняттям рішення розглянуто понад 191 тис. справ, що на 6,1 % більше; позови задоволено повністю або частково в 167,2 тис. справ, або 87,5 % [87,8 %] від розглянутих з ухваленням рішення.

Понад строк, передбачений Господарським процесуальним кодексом України (далі — ГПК), місцеві господарські суди вирішили 47 [7] спорів. Кількість таких справ відображена лише у звітах судів м. Севастополя — 22 та областей: Черкаської — 11 [3], Житомирської — 7 [4], Луганської — 6, Чернівецької — 1. Із порушенням процесуального строку, встановленого ст. 87 ГПК, розіслано 23 рішення та ухвали господарських судів, що на 17,9 % менше.

Зберігається тенденція до зменшення частки майнових спорів у структурі справ, провадження в яких закінчено, — 53 % [56,1 %], розглянуто 126,4 тис. таких справ, у тому числі майже 46 тис. спорів пов'язано з розрахунками за продукцію, товари та послуги, або 36,4 % [44,5 %] від усіх майнових спорів. Водночас дещо збільшилася частка справ про банкрутство — 4,8 % [4,3 %], а їх кількість збільшилася на 18,8 %. Закінчено провадження в 14,8 тис. справ про визнання актів недійсними, що на 12,8 % більше, їх частка в структурі вирішених справ становила 6,2 % [5,9 %]. Справи зазначеної категорії розглядалися господарськими судами за правилами КАС. Кількість інших позадоговірних немайнових спорів зросла на 16,8 % і становила 73,4 тис., або 30,9 % [28,3 %], у тому числі спори щодо скасування державної реєстрації становили 80,9 % [83,1 %].

У межах провадження та на стадії їх виконання у 2006 р. прийнято 33,7 тис. судових рішень, що на 38,5 % більше порівняно з попереднім роком, у тому числі розглянуто 2,5 тис. скарг на дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби України, що на 1,4 % більше. Кількість рішень, прийнятих за межами провадження, збільшилась у 5,1 раза і становила 2,4 тис.; із них про вжиття запобіжних заходів до порушення провадження у справі — 182. За нововиявленими обставинами переглянуто 633 рішення та ухвали, що на 2,6 % більше.

Місцеві господарські суди на кінець минулого року не розглянули 52,3 тис. справ, або 15,7 % [17,9 %] від тих, що перебували в провадженні; із них у 10,2 тис. справ провадження зупинено.

Під час вирішення господарського спору місцевими судами постановлено та надіслано 1,6 тис. окремих ухвал, що на 11,2 % менше, та 550 повідомлень органам МВС і прокурорам про виявлені у діяльності працівників підприємств та організацій порушень законності для вирішення питання про порушення кримінальної справи, що також на 23,9 % менше; кількість надісланих судами інформацій із зазначених питань збільшилася на 47,8 %. Про виконання окремих ухвал, розгляд повідомлень та інформацій судів надійшло 633 відповіді, або 26,9 % [33,2 %] від усіх надісланих судами.

Апеляційні господарські суди у 2006 р. розглянули 37,2 тис. апеляційних скарг, подань, що на 5,4 % більше, у тому числі за положеннями КАС — 14,1 тис., або 38 % від загального числа розглянутих. Крім того, відмовлено у прийнятті до провадження за 1,6 тис. апеляційних скарг, подань, що на 46,8 % більше; повернено з різних підстав — 4,1 тис., що на 18,8 % менше.

В апеляційному порядку скасовано чи змінено 12,1 тис. процесуальних документів місцевих господарських судів, або 3,8 % [3,9 %] від ухвалених цими судами, за положеннями ГПК та КАС, із них скасовано 10,2 тис. У тому числі скасовано 7,3 тис. рішень, змінено — 1,7 тис., або 4,7 % [4,7 %] від постановлених. Найбільший відсоток переглянутих в апеляційному порядку рішень, ухвал, постанов місцевих господарських судів м. Києва — 6,3 % [5,1 %] та областей: Івано-Франківської — 6,3 % [4,6 %], Одеської — 5 % [5,4 %], Полтавської — 5 % [4,6 %], Дніпропетровської — 4,9 % [5,1 %], Харківської — 4,7 % [5,1 %]; найменший: Хмельницької — 1,4 % [1,7 %], Чернівецької — 2,3 % [3,1 %], Вінницької — 2,5 % [2,5 %], Житомирської — 2,5 % [2,7 %], Запорізької — 2,7 % [3,5 %], Луганської — 2,7 % [1,9 %], Сумської — 2,7 % [2,9 %] від ухвалених.

У тому числі тільки згідно з положеннями ГПК в апеляційному порядку скасовано 6,7 тис., змінено — 1,3 тис. процесуальних документів місцевих господарських судів, або 3,6 % від ухвалених цими судами. Найчастіше скасовувалися і змінювалися рішення Київським апеляційним господарським судом — 1,6 тис., або 5,6 % від ухвалених місцевими господарськими судами м. Києва і Чернігівської області; Дніпропетровським апеляційним господарським судом — 921, або 5 % від ухвалених місцевими господарськими судами Дніпропетровської і Кіровоградської областей; Київським міжобласним апеляційним господарським судом — 764, або 5 % від ухвалених місцевими господарськими судами Київської, Полтавської та Черкаської областей.

На розгляді ВГСУ перебувало 20,7 тис. справ за касаційними скаргами, поданнями, що на 36,9 % менше порівняно з попереднім роком, що пов'язано з оскарженням у касаційному порядку до ВАСУ судових рішень в адміністративних справах, ухвалених місцевими та апеляційними господарськими судами за правилами КАС. За касаційними скаргами, поданнями розглянуто 12,1 тис. справ, або 58,8 % [49,1 %] від справ, що перебували на розгляді, із них на рішення місцевих судів — 1,8 тис., на постанови апеляційних судів — 10,3 тис.

У касаційному порядку ВГСУ скасував і змінив 4,9 тис. процесуальних документів місцевих та апеляційних судів, або 2 % [2 %] від усіх ухвалених, із них майже 4 тис. ухвал, постанов апеляційних господарських судів, або 14,1 % [13,5 %] від усіх ухвал, постанов, прийнятих ними в апеляційному порядку. Найбільше скасовано та змінено в касаційному порядку процесуальних документів, ухвалених апеляційними господарськими судами: Київським — 17,5 % [16,6 %], Одеським — 16,7 % [14,6 %]; найменше — Львівським апеляційними господарським судом — 11,7 % [12 %].

В апеляційному та касаційному порядку скасовано та змінено тільки за ГПК 12,9 тис. процесуальних документів, або 5,2 % [4,3 %] від ухвалених місцевими господарськими судами.

У провадженні Судової палати у господарських справах Верховного Суду України перебувало 4,8 тис. справ за касаційними скаргами, поданнями на судові рішення ВГСУ, у тому числі на постанови — понад 4 тис. Порушено касаційне провадження за 355 касаційними скаргами, поданнями, їх питома вага серед тих, що перебували в провадженні, становила 7,3 % [7,2 %], відмовлено — за 4,5 тис. касаційних скарг та подань.

Розглянуто 397 постанов та ухвал ВГСУ, із яких лише 32 [62] постанови і 4 [5] ухвали залишено без зміни. За результатами перегляду у касаційному порядку скасовано 361 [479] постанову та ухвалу ВГСУ, або 7,4 % [6,4 %] від тих, що перебували в провадженні Судової палати у господарських справах Верховного Суду України і 2,2 % [1,9 %] від прийнятих ВГСУ. У тому числі скасовано 312 постанов, із них — 120 постанов, або 38,5 % [32,9 %], скасовано із залишенням у силі попереднього рішення місцевого чи апеляційного господарського суду, що на 42,9 % більше. Найчастіше залишалися в силі судові рішення, ухвалені місцевими та апеляційними господарськими судами м. Києва — 55 та областей: Харківської — 17, Луганської — 8, Дніпропетровської — 8. На новий судовий розгляд направлено 238 справ, із них 189 — зі скасуванням постанов. Припинено провадження у трьох справах. У зв'язку з виявленням випадків різного застосування ВГСУ закону при вирішенні аналогічних справ було скасовано 88 постанов, ухвал, або 24,4 % [26,9 %] від усіх скасованих.

Звернення до виконання рішень судів

Минулого року суди в основному дотримувалися строків звернення до виконання судових рішень у цивільних, адміністративних, кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення. Водночас за інформацією Державного департаменту України з питань виконання покарань судами в 2006 р. не було звернено до виконання в триденний строк вироки, що набрали законної сили, стосовно 1,8 тис. засуджених, що на 18,6 % менше.

У вказаний період загальні суди передали на виконання 8 млн 45 тис. виконавчих документів, за якими підлягало стягненню 2 млрд 378 млн 90 тис. грн, зокрема: виконавчих листів про відшкодування збитків, завданих злочинами, — 71,1 тис., що на 2,6 % менше, на суму 237 млн 108 тис. грн; про конфіскацію майна засуджених — майже 6 тис., що на 14,8 % менше; про виконання рішень у трудових справах — 52,2 тис., що на 28,6 % менше, на суму 219 млн 511 тис. грн; про стягнення аліментів — 103,6 тис., що на 8,8 % більше; про виконання рішень в адміністративних справах — 30,8 тис., на суму 118 млн 959 тис. грн. У справах про адміністративні правопорушення передано на виконання 2 млн 466,5 тис. постанов, що на 32 % більше, про стягнення штрафу на суму 110 млн 705,6 тис. грн. Про стягнення судового збору передано на виконання 435 тис. документів на суму 33 млн 627,5 тис. грн.

У порядку виконання судових рішень до загальних місцевих судів надійшло 34,5 тис. клопотань, заяв від державних виконавців та сторін виконавчого провадження. Розглянуто 31,7 тис., із них задоволено 25,5 тис., або 80,5 % [84,2 %] від усіх розглянутих.

Особливу тривогу викликає стан виконання судових рішень. Примусовому виконанню за даними Державної виконавчої служби України в 2006 р. підлягало 5,7 млн виконавчих документів, виданих на підставі судових рішень загальних судів; залишилися невиконаними 2,1 млн цих документів, або 36,4 % від тих, які фактично підлягали примусовому виконанню. Найбільший відсоток невиконання судових рішень у м. Севастополі — 58,9 %, а також в областях: Рівненській — 45,8 %, Полтавській — 45,5 %, Закарпатській — 45,4 %, Тернопільській — 44,9 %, Хмельницькій — 42,4 %, Харківській — 42,3 %, Чернігівській — 41,9 %, Донецькій — 41,8 %.

Забезпечення реального судового захисту прав і свобод людини, підвищення ефективності функціонування незалежного та неупередженого суду має бути основним завданням у подальшій діяльності системи судів загальної юрисдикції. Його виконання залежить від багатьох чинників, але водночас потребує від судів поліпшення організації їх діяльності та використання усіх наявних можливостей.

Проблеми у застосуванні норм спадкового права

З.В. Ромовська,
професор Академії адвокатури України

Спадкове право в Україні зазнало глибокого, системного реформування, завдяки чому досягнуто його гуманізації, відходу від тоталітарного законодавчого мислення, утвердження у ньому справедливості, добросовісності та розумності. Такий підхід був визначений у Цивільному кодексі України, який набрав чинності з 1 січня 2004 р. (далі — ЦК 2003 р.). Чіткість формулювання норм про спадкове право (кн. 6 ЦК 2003 р.) сприяє однаковому їх застосуванню. Однак деякі норми можна трактувати по-різному, а окремі з них викликають сумніви, через що виникають проблеми у їх застосуванні. Для успішного розв'язання цих проблем необхідно провести їх аналіз.

У п. 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК 2003 р. зазначено, що правила книги шостої Цивільного кодексу застосовуються також до спадщини, яка відкрилася, але не була прийнята ніким із спадкоємців до набрання чинності цим Кодексом. Ця норма у багатьох науково-практичних коментарях була залишена поза увагою, незважаючи на те що саме вона містить межу між сферами дії Цивільного кодексу України 1963 р. (далі — ЦК 1963 р.) та ЦК 2003 р. Важливим є правильне застосування цієї норми. Звернімося до прикладу.

С.М. та Л.М. спільно проживали у квартирі державного житлового фонду. Згодом до них переїхала З.М. — сестра Л.М. Вони втрьох приватизували квартиру. У 2000 р. померла, не залишивши заповіту, Л.М., а незабаром — і З.М. Заповіту вона теж не склала, нікого із спадкоємців за законом у неї не було. У 2005 р. С.М., дочка Л.М., звернулася до нотаріуса із заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину. Оскільки, як вважав нотаріус, спадщина після З.М. ніким не була прийнята, він видав С.М. свідоцтво про право на спадщину на $\frac{2}{3}$ квартири (як спадкоємцеві першої черги — після матері і як спадкоємцеві другої черги — після тітки, в порядку представлення).

Відповідно до ст. 555 ЦК 1963 р. до держави за правом спадкоємства переходило спадкове майно на підставі заповіту, а також у разі відсутності спадкоємців за заповітом чи за законом або неприйняття ними спадщини. Отже, держава фактично була спадкоємцем третьої черги, притому особливим — вона не повинна подавати заяви про згоду на прийняття спадщини чи вчинення будь-яких інших дій.

Держава як останній спадкоємець не могла відмовитися від спадщини¹.

У наведеному вище прикладі держава мала б вважатися такою, що успадкувала $\frac{1}{3}$ квартири, незалежно від того, що сплигло багато часу і що спадщина після З.М. оформлена не була.

Чи могла б держава відмовитися від свого права на спадщину на користь С.М. після набрання чинності ЦК 2003 р., враховуючи те, що вона є ветераном праці, має невелику пенсію, реально виділити третину квартири неможливо, а для викупу її у держави в неї немає коштів?

На державу як власника, до того ж як більш сильного учасника цивільних відносин, поширюються загальні принципи здійснення свого права, які сформульовані у ст. 13 ЦК 2003 р. Це дає підстави для ствердної відповіді на поставлене запитання.

Однак у п. 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК 2003 р. охоплено іншу ситуацію. Його правила мають застосовуватися тоді, коли спадщина відкрилася до 1 січня 2004 р., але ніхто із спадкоємців не прийняв її, за умови, що встановлений строк для прийняття спадщини ще не сплив. Тобто, якщо, наприклад, Н.Р. померла 14 листопада 2003 р. і ніхто із спадкоємців спадщини не прийняв або їх взагалі не було, право на спадкування за законом одержать спадкоємці, які визначені у ЦК 2003 р.

¹ Див.: Гражданский кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Ред. Е.О. Харитонов. — Х., 1999. — С. 813.

Під час вирішення спадкового спору особливо важливо з'ясувати, кому належить право на спадкування. При цьому слід мати на увазі, що терміни «право на спадкування» і «право на спадщину» не є тотожними. Право на спадкування виникає відразу після відкриття спадщини, а право на спадщину — результат прийняття спадщини, хоча воно також вважається таким, що виникає в день відкриття спадщини.

У ЦК 2003 р. істотно розширено коло спадкоємців за законом, зокрема за рахунок зачислення до нього осіб, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. Суди розглянули вже чимало справ за позовами таких осіб.

За рішенням суду Л. була визнана такою, що проживала з Д. однією сім'єю як фактична його дружина. Одночасно суд визнав її спадкоємцем четвертої черги.

Друга частина цього рішення видається зайвою. Оскільки Л. проживала з Д. однією сім'єю, вона отримала право на спадкування як спадкоємець четвертої черги на підставі ст. 1264 ЦК 2003 р., тому у визнанні судом права на спадкування не було потреби.

За рішенням суду В. була визнана членом сім'ї свого померлого «цивільного» чоловіка, а заодно як «дружина» визнана спадкоємцем першої черги.

Помилка суду очевидна. Проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу хоча і створює для них певні майнові права та обов'язки, все ж не наділяє їх статусом подружжя, а тому права на спадкування у першій черзі вони мати не можуть.

По-різному застосовують і ст. 1224 ЦК 2003 р., у якій ідеться про усунення від права на спадкування у двох ситуаціях: коли у певної особи права на спадкування взагалі немає (частини 1—4); якщо особа це право має, але може бути позбавлена його рішенням суду (ч. 5).

О.П. не підтримував родинних стосунків із батьком — Л.П. Дізнавшись від Ф., другої батькової дружини, про важку хворобу батька, він не відреагував. Після смерті Л.П. вдова Ф. звернулася до суду з позовом про усунення О.П. від права на спадкування на тій підставі, що він ухилився від свого обов'язку — утримання батька.

Суд відмовив у позові, вважаючи, що факт ухилення сина від обов'язку щодо утримання батька має бути встановлений судом за позовом батька, тобто за його життя, а не після смерті.

Таке розуміння змісту п. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК 2003 р. є дуже спірним, оскільки воно не впливає ні з букви цієї норми, ні з її духу. Утвердження його в судовій практиці зробить недієвою дуже важливу у виховному сенсі правову норму, адже сподіватися, що батьки звертатимуться до дітей із позовами про ухилення їх від обов'язків, марно.

Розглядаючи справу про усунення когось із спадкоємців від права на спадкування, суд має з'ясувати

історію стосунків між ним і спадкодавцем та інші обставини, що можуть пояснити причини їхньої поведінки.

Задоволення позову не може бути зумовлено фактом звернення з проханням про допомогу.

Норми ст. 1224 ЦК 2003 р. можуть розглядатися як особливий вид заохочення до правомірної поведінки.

Склад спадщини, визначений у ЦК 2003 р., спорів загалом не викликає. Проблемним може виявитися лише визначення частки померлого у праві спільної сумісної власності. У цьому контексті слід звернути увагу на таке:

1) у разі смерті одного з подружжя при визначенні частки померлого слід виходити із презумпції спільної сумісної власності;

2) під час вирішення спадкового спору судам належить визначити, яка частка у майні колишнього колгоспного двору (особливо це стосується житлового будинку) належала спадкодавцеві. Хоча термін «колгоспний двір» (сім'я колгоспника) відійшов до понятійного архіву у зв'язку з набранням чинності Законом від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ «Про власність» (далі — Закон), та правовий режим майна, що був спільною сумісною власністю колгоспного двору, залишився;

3) відповідно до ст. 533 ЦК 1963 р. предмети звичайної домашньої обстановки та вжитку переходять до тих спадкоємців за законом, які проживали спільно із спадкодавцем не менше одного року до його смерті, незалежно від їх черги та частки у спадщині.

У ЦК 2003 р. такої, певною мірою несправедливої, норми немає. Проте спір щодо особливостей предметів звичайної домашньої обстановки та вжитку не втратив своєї актуальності не лише тому, що відповідні спори щодо спадщини, відкритої до 1 січня 2004 р., суди можуть розглядати ще не один рік, а й тому, що у статтях 1241 та 1279 ЦК 2003 р. є згадки про цей вид речей.

При розгляді спору про поділ спадщини, відкритої у 2001 р., між дітьми, які проживали окремо, та другою дружиною С. суд зробив висновок, що меблеві гарнітури, побутова техніка, килими, посуд (ці речі виготовлені крацями закордонними виробниками) не можуть вважатися предметами звичайної домашньої обстановки та вжитку. На цій підставі вони були розділені між усіма спадкоємцями.

Така позиція суду видається спірною. Зазначені речі є в кожному домі, вони задовольняють звичайні побутові потреби особи, яка ними користується щодня, і саме тому вважаються предметами звичайної домашньої обстановки та вжитку. Оскільки достаток у людей різний, то ці речі відрізняються вартістю. Однак ця ознака не може бути визначальною.

Здійснення права на заповіт як спосіб розпорядження фізичної особи своїм майном має таку особливість: часом переходу права власності до спадкоємця є час відкриття спадщини.

У ч. 2 ст. 319 ЦК 2003 р. на власника покладено обов'язок під час здійснення своїх прав додержуватися моральних засад суспільства, що ґрунтуються на справедливості, розумності, необхідності заохочення добросовісності і неможливості потурання недобросовісній поведінці. Важливо з'ясувати, чи ця вимога стосується власника тоді, коли він складає заповіт.

Більшість практичних працівників на запитання про це дали заперечну відповідь. Не бачили вони і позитивної перспективи у справі за позовом скривдженого родича померлого про визнання заповіту недійсним як несправедливого. Це зумовлено наданням власникові протягом тривалого періоду права на все, крім того, що прямо заборонено законом, і нехтуванням морального критерію визначення правомірності його поведінки (ст. 5 ЦК 1963 р., яка зобов'язувала особу поважати моральні принципи суспільства, що будує комунізм, не застосовувалася).

Про зобов'язання власника додержувати моральних засад суспільства під час здійснення своїх прав записано у ч. 5 ст. 4 Закону, а також у ст. 319, ч. 4 ст. 13 та ч. 1 ст. 203 ЦК 2003 р. Отже, заповіт як акт розпорядження своїм майном і одночасно як правочин має відповідати не лише вимогам закону, а й моралі. Норми моралі за рішенням Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 (у справі про призначення судом більш м'якого покарання) є одним із «регуляторів» суспільних відносин.

З цього випливає, що межею свободи заповіту є не лише закон. Тому, визначаючи правомірність змісту заповіту, не можна керуватися лише заборонами, які містить закон.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що позов про визнання заповіту недійсним у зв'язку з його несправедливістю має бути не лише прийнятий судом до розгляду відповідно до ч. 2 ст. 15 ЦК 2003 р. та ч. 1 ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), а й, за певних умов, задоволений. Тому нотаріус, який посвідчує заповіт, наприклад, на користь сторонньої особи за наявності дружини, дітей чи посвідчує заповіт лише на користь одного з дітей, має роз'яснити заповідачеві можливість оспорення заповіту тими, для кого його зміст може видаватися несправедливим, і про можливість задоволення такого позову.

У разі визнання заповіту недійсним у зв'язку з його несправедливістю настає спадкування за законом.

Відповідно до ч. 2 ст. 1257 ЦК 2003 р. за позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо встановить, що волевиявлення заповідача не було вільним. Не буде актом вільного волевиявлен-

ня не лише заповіт, складений під тиском погрози чи насильства, а й той, який особа склала, не розуміючи значення своїх дій.

У застосуванні судами ст. 55 ЦК 1963 р. також виникали проблеми. Одна з них пов'язана із значенням слова «момент», визначення якого у законі не було. Відповідно до принципу розумності моментом слід би вважати день або добу.

Інша проблема стосується змісту запитання, яке суд ставив експертам, призначаючи судово-психіатричну експертизу. Як правило, його формулювали так: «Чи розуміла особа в момент вчинення заповіту значення своїх дій?». Часто на підставі довідки від лікаря про те, що особа страждала на атеросклероз судин головного мозку, скаржилася на головний біль, експерт давав категоричну відповідь: «Не розуміла».

Однак відомо, що іноді лікарі роблять записи після смерті особи, що не всі експерти витримують зовнішній вплив на них.

Презумпція повної цивільної дієздатності, яка може бути скасована лише рішенням суду, має спонукати суди до іншого формулювання запитання: «Чи можна припустити, що в момент вчинення правочину особа не розуміла значення своїх дій?»². Тоді й ствердний висновок експерта «можна припустити» не буде тиснути на суди так, як висновок «не розуміла».

У судовій практиці прийнято дотримуватися позиції, згідно з якою суд не має права змінювати заповіту, включаючи до числа спадкоємців іншу особу.

Межею свободи заповіту є наявність спадкоємців, які не можуть бути позбавлені обов'язкової частки у спадщині. Спадкування цими особами слід вважати особливим видом спадкування за законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 1241 ЦК 2003 р. малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатні вдова, вдівець, батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом. Слово «спадкують» означає не примус, а право, про бажання здійснити його особа (крім дітей та недієздатних) має заявити у строк, визначений для прийняття спадщини.

Нехтування правами «обов'язкового» спадкоємця за час чинності ЦК 1963 р. не потребувало звернення до суду з позовом про визнання заповіту частково недійсним. Недолік заповіту виправляв сам нотаріус, який робив при визначенні частки спадкоємця за заповітом відповідний перерахунок. Це давало підставу для висновку про те, що заповіт, складений без урахування прав «обов'язкового» спадкоємця, був частково нікчемним. Хоча у ст. 1241 ЦК 2003 р. немає застереження про те, що заповіт, яким особа була позбавлена права на обов'язкову частку, є частково нікчемним, практика застосування ст. 535 ЦК 1963 р. має бути збережена.

² Див.: Зорислава Ромовська. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс. Підручник. — К., 2005. — С. 381.

У ЦК 2003 р. вперше передбачено можливість зменшення розміру обов'язкової частки за позовом спадкоємця за заповітом. Задоволення такого позову можливе за наявності різних обставин, якщо суд визнає їх поважними. Ними можуть бути ворожі стосунки із померлим, спровоковані «обов'язковим» спадкоємцем, високий рівень його матеріального забезпечення порівняно зі спадкоємцями за заповітом тощо.

Чи може «обов'язковий» спадкоємець вимагати збільшення своєї частки? Відповіді на це запитання у ст. 1241 ЦК 2003 р. немає. Однак відсутність законодавчого регулювання цієї ситуації є не принциповим запереченням можливості такого збільшення, а прогалиною, яку можна стосовно конкретного випадку заповнити за допомогою аналогії права. Тому суд, згідно із ч. 1 ст. 3 ЦПК, повинен прийняти до свого розгляду позов про збільшення обов'язкової частки і згідно із ч. 2 ст. 8 ЦК 2003 р. задовольнити його, якщо це відповідатиме принципу верховенства права.

Одним із елементів свободи заповіту є право на складення заповідального відказу, предмет якого у ст. 1238 ЦК 2003 р. істотно розширено. Предметом заповідального відказу може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини. Це значить, що спадкодавець може надати іншій особі не лише право користування частиною спадкового майна, а й зобов'язати спадкоємця за заповітом до вчинення інших дій на її користь, а саме виплатити грошову суму, передати певну річ із спадкового майна у власність чи навіть придбати якусь річ за власний кошт.

Таке розширення сфери дії заповідального відказу не варто сприймати з подивом, адже домінування волі власника, якщо це не стосується права чи розумного інтересу іншої особи або суспільного інтересу, має бути незаперечним. Спадкоємець за заповітом, якщо він вважає, що заповідальний відказ непомірно обтяжує його, може відмовитися від прийняття спадщини.

Якщо предметом заповідального відказу є право користування нерухомим майном, що входить до складу спадщини, тоді йдеться про особистий сервітут, який відповідно до ч. 4 ст. 403 ЦК 2003 р. не підлягає відчуженню, тобто про заборону відчуження цього права сторонній, третій особі. Але продаж відказоодержувачем цього права тому спадкоємцеві, що обтяжений цим заповідальним відказом, тобто викуп цього права не може заперечуватися.

Особа, яка одержала право на спадкування, повинна здійснити його протягом встановленого у ст. 1270 ЦК 2003 р. строку.

Згідно із ст. 550 ЦК 1963 р. цей строк міг бути продовжений судом, якщо його пропуск був зумовлений поважними причинами. У ст. 1272 ЦК 2003 р. проблему вирішено інакше: якщо спадкоємець пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Суди, як правило, призначають цей додатковий строк такої тривалості, як просить позивач: один, два і навіть три місяці.

Відповідачами у такому позовному провадженні мають бути інші спадкоємці, а в разі їх відсутності — територіальна громада, до якої може перейти відмерле майно.

Рішення суду, яким задоволено позов одного із спадкоємців, що запізнився, не може стосуватися інших.

Своїм рішенням суд надає позивачеві строк спеціального призначення: для подання ним заяви про прийняття спадщини. Це значить, що нотаріус повинен видати цьому спадкоємцеві свідоцтво про право на спадщину, не чекаючи спливу визначеного судом строку.

На питання, чи можна відкликати подану заяву до видання свідоцтва про право на спадщину, слід відповісти ствердно.

Відповідно до ч. 1 ст. 1296 ЦК 2003 р., спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину. Але чи може він видати довіреність на його одержання іншою особою?

Непоодинокими є факти відмови нотаріусів у видачі цього документа довірений особі. Як аргумент для цього використовують норму ч. 1 ст. 272 ЦК 2003 р.: фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно. Проте вона не стосується спадкових відносин.

Право на спадкування є особистим, але майновим правом, до того ж його можна передати іншій особі в порядку адресної чи безадресної відмови. Право на одержання свідоцтва про право на спадщину — це процедурне право, спрямоване на документарне посвідчення доконаного юридичного факту — прийняття спадщини спадкоємцем. Тому є підстави вважати, що відмова нотаріуса видати довірений особі свідоцтво про право на спадщину може бути предметом судової корекції.

Аналіз проблем, які виникають у застосуванні норм спадкового права, сприятиме вирішенню спадкових спорів відповідно до загальних засад цивільного законодавства — справедливості, добросовісності та розумності.

Summary

Analyses some problems arising in court practice when hereditary disputes are determined. The author, inter alia, points to disputable issues with regard to the grounds of disinheritance, freedom of the will and its invalidation, procedure of coming into an heirdom.

Міжнародні зв'язки

У Верховному Суді України 16 квітня 2007 р. відбулася робоча зустріч з експертами спільної програми Ради Європи та Європейської комісії «Україна: порядок добору і призначення суддів, підготовка, дисциплінарна відповідальність, управління судовими справами і методи альтернативного врегулювання спорів».

У зустрічі взяли участь заступник голови Ради суддів України, голова Військової судової колегії Верховного Суду України Олександр Волков, заступник голови Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі — ВККСУ), суддя Верховного Суду України Павло Колесник, член ВККСУ, суддя Верховного Суду України Василь Філатов, член кваліфікаційної комісії господарських судів Євген Чернов, начальник відділу кваліфікації суддів Державної судової адміністрації України Любов Маруліна. Серед гостей були експерти Ради Європи з питань дисциплінарної відповідальності Паола Філіпп, Пол Шаєрф, Вергеліус Валанчус, експерт програми Корнелія Вольк та радник з правових питань програми Ірина Зарецька.

Мета зустрічі — обговорення подальшої співпраці, яка сприятиме удосконаленню системи правосуддя в Україні. Зокрема, реалізації програми в частині організації дисциплінарного провадження.

Олександр Волков окреслив проблеми, які існують нині у сфері судочинства. Також він звернув увагу гостей на закріплені в Конституції України та Законі «Про Вищу раду юстиції» порядок призначення та повноваження Вищої ради юстиції, серед членів якої лише 20 % — судді. А це суперечить Рекомендації № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухваленій Комітетом Міністрів Ради Європи 13 жовтня 1994 р., згідно з якою «орган, який є уповноваженим приймати рішення щодо обрання та

кар'єри суддів, повинен бути незалежним від уряду та адміністративних органів. Для гарантії незалежності цього органу мають бути запроваджені такі положення, як, наприклад, нагляд за тим, щоб його члени призначались судовою владою, і щоб орган самостійно приймав рішення про власні правила процедури». О. Волков зазначив: «Зараз ми намагаємося знайти шляхи вирішення такої складної проблеми, як забезпечення незалежності суду, і при цьому гарантувати право громадян на незалежний і справедливий суд».

Про проблеми здійснення дисциплінарного провадження та неузгодженості законів, які його регулюють, розповів Василь Філатов. Насамперед це стосується положень чинних законів «Про судоустрій України» та «Про статус суддів» щодо предмета та об'єкта такого провадження тощо.

Відповідаючи на питання, Павло Колесник описав процедуру призначення на посаду судді вперше, а також права та обов'язки судді.

Любов Маруліна навела статистичні дані про роботу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Між учасниками зустрічі відбулася дискусія про підстави дисциплінарного провадження, строки давності дисциплінарної відповідальності, законності поєднання суддею своїх обов'язків із політичною діяльністю та участю у виборах, а також участь суддівського корпусу в діяльності Асоціації суддів України. Експерти Ради Європи розповіли про діяльність громадських організацій суддів (асоціацій, рад тощо) у країнах Європи, зокрема у Великій Британії, Німеччині та Литві.

25 травня 2007 р. представники Верховного Суду України — голова Судової палати у кримінальних справах Микола Короткевич, суддя цього Суду, заступник голови Ради суддів України Василь Гуменюк, радник Першого заступника Голови Верховного Суду України Віктор Потапенко, в.о. начальника відділу міжнародного співробітництва Наталія Напрієнко — провели робочу зустріч із представниками Левітт інституту міжнародного розвитку (США; далі — Левітт інститут).

Під час зустрічі обговорювалося питання проведення семінарів для суддів апеляційних судів України, присвячених підвищенню рівня правосуддя під час розгляду апеляційних справ. Семінари планується провести протягом вересня—листопада 2007 р. в містах Івано-Франківську, Луганську, Запоріжжі, Херсоні та Києві.

Василь Гуменюк запропонував розглянути під час семінарів питання, які б стосувалися кримінального судочинства — скла-

дання процесуальних документів, доказування, участі прокурора в процесі, захисту потерпілого тощо.

Віктор Потапенко зауважив, що цікавим буде досвід США щодо розгляду справ судами апеляційної інстанції. «Крім того, ми були б вдячні, — підкреслив він, — якби Ви провели експертну оцінку проекту Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), розміщеного на веб-сторінці Верховної Ради України».

Голова Ради директорів, виконавчий директор Левітт інституту Девід Левітт підтвердив готовність американських правників проводити семінари для українських колег. Він заповнив, що можливим є не лише проведення експертизи вже існуючого проекту КПК, але й створення модельного кодексу, в якому буде передбачено розгляд справи судом присяжних.